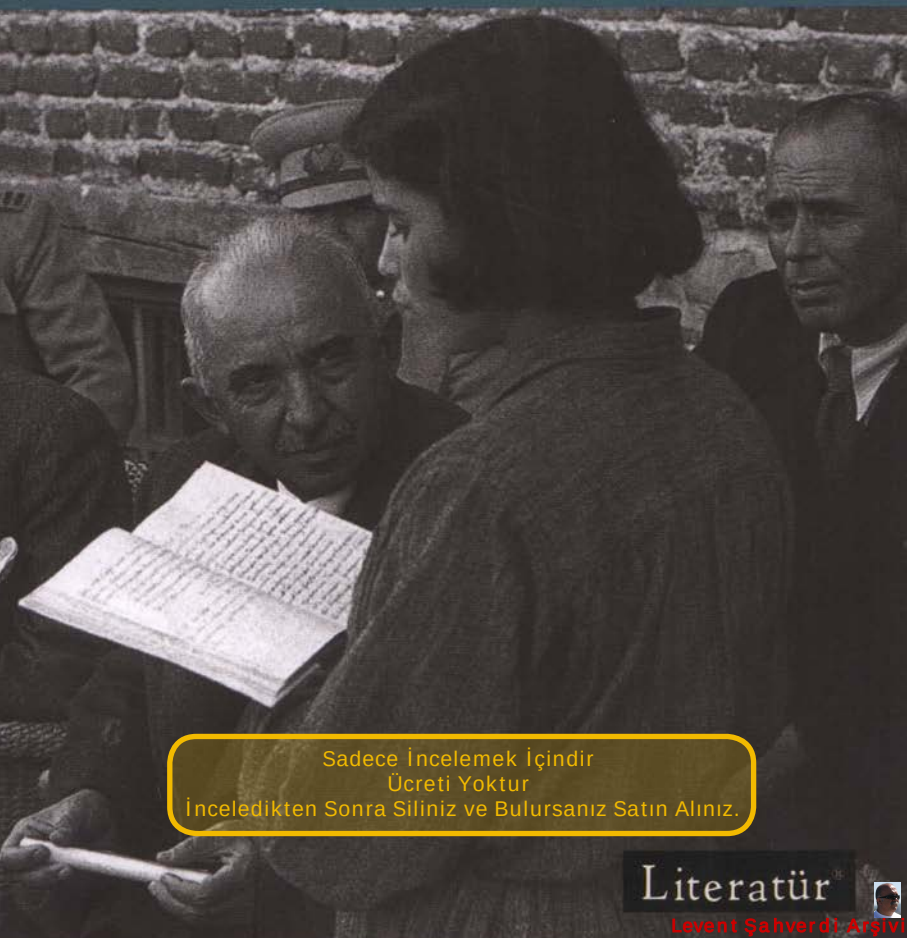
FAKİR BAYKURT

Unutulmaz Köy Enstitüleri

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

Literatür

Levent Şahverdi Arşivi

Fakir Baykurt'un Kısa Yaşamöyküsü

Asıl adı Tahir olan Fakir Baykurt 1929 yılında Burdur'da doğdu. 1948'de Gönen Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra köy öğretmeni olarak çalışan yazar, 1955'te Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra Sivas, Hafik ve Şavşat'ta Türkçe öğretmenliği yaptı. Demokrat Parti yönetimi tarafından öğretmenlikten alınarak pasif bir göreve getirildi. 1958'de *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilen ilk romanı *Yılanların Öcü* nedeniyle hakkında kovuşturma açıldı. 1960 yılında ilköğretim müfettişliğine getirildi. 1962/63 yıllarında ABD Bloomington Indiana Üniversitesi'nde ders araçları konusunda uzmanlık eğitimi gören Baykurt, Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) ve Türkiye Öğretmenler Dernekleri Milli Federasyonu'nun (TÖDMF) genel başkanlığına seçildi. 1969 yılında Türkiye çapındaki ilk öğretmenler boykotuna katıldığı için bir kez daha açığa alındı ve 12 Mart 1971'deki askerî darbeden sonra uzun süre tutuklu kaldı.

Edebiyata şiirle adım atan Fakir Baykurt, daha sonra toplumcu gerçekçi bir yaklaşımla kısa hikâyeler ve köy notları yazdı. *Yeditepe, Varlık, Cumhuriyet, Evrensel* ve *Yön* gibi dergi ve gazetelerde çeşitli yazıları çıkan Baykurt, 1955'te hikâyelerini derlediği ilk kitabı *Çilli*'yi yayınladı. Bunu, köy yaşamını, köylünün arzularını, sıkıntılarını ve çelişkilerini dile getirdiği hikâye kitapları ve romanları izledi. Ayrıca 8 ciltlik otobiyografisi ve çocuk kitapları da vardır.

Yalın, şiirsel bir dil kullanan yazar, eserlerinde halka mal olmuş deyişlere ve deyimlere de sıklıkla yer vermiştir. *Tırpan* ile 1970 TRT ve 1971 TDK ödüllerini, *Can Parası* (1973) ile Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, *Kara Ahmet Destanı* ile de Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanan yazarın *Yılanların Öcü* adlı yapıtı 1961'de Metin Erksan, 1985'te Şerif Gören tarafından filme çekildi. Yapıtları çeşitli dillere çevrilmiş ve çevrildiği ülkelerde birçok ödül almıştır.

11 Ekim 1999'da Almanya'nın Essen kentinde vefat eden Fakir Baykurt'un cenazesi, 1977'den beri yaşadığı Duisburg'da düzenlenen bir törenden sonra İstanbul'a getirilerek Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakir Baykurt

Unutulmaz Köy Enstitüleri

Levent Şahverdi Arşivi

LİTERATÜR YAYINLARI: 755
Fakir Baykurt Kitaplığı: 30

UNUTULMAZ KÖY ENSTİTÜLERİ
Fakir Baykurt

Genel Yayın Yönetmeni
Kenan Kocatürk

Dizi Tasarımı
Mithat Çınar

İç resimler
Bedri Rahmi Eyuboğlu

Kapak Tasarımı
Emel Atik

Baskı Öncesi Hazırlık
Emel Atik

Birinci Basım, 1997
Literatür Yayınları'ndan Birinci Basım (2. Basım), Nisan 2016
Literatür Yayınları'ndan İkinci Basım (3. Basım), Mayıs 2016
Literatür Yayınları'ndan Üçüncü Basım (4. Basım), Ağustos 2018
Literatür Yayınları'ndan Dördüncü Basım (5. Basım), Eylül 2019
Literatür Yayınları'ndan Beşinci Basım (6. Basım), Haziran 2020

Baskı ve Cilt:
Umut Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. Başak Han, No: 11
Keresteciler, Merter - İstanbul
Sertifika No: 45162
Tel: (0212) 637 04 11

ISBN: 978-975-04-0728-4

© Copyright 2016, Literatür: Yayıncılık
Bu kitabın yayın hakları Literatür: Yayıncılık, Dağıtım,
Pazarlama San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir.

Sertifika No: 10843

LİTERATÜR®
Yayıncılık, Dağıtım, Pazarlama Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
İstiklal Caddesi, İpek Sokak, No: 10 Kat: 2
Beyoğlu 34433 İstanbul
T 0(212) 292 4120
F 0(212) 245 5987
E literatur@literatur.com.tr
www literatur.com.tr

Levent Şahverdi Arşivi

İçindekiler

Önsöz: Niçin Unutulmaz Köy Enstitüleri?	1
Köy Enstitüleriyle İlgili Sorulara Yanıtlar	7
Köy Enstitülerinden Bugün Ne Derece Yararlanılabilir?	54
Köy Enstitüleri Başkaldırı mıydı?	57
Başeğdirme Var, Başeğme Yok mudur?	62
Yarının Türkiyesine Seyahat	68
Köy Enstitüleri Destanı	72
Destan'ın Sonu	78
Umut Yolu	81
Niçin Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri?	86
Köy Enstitülerinde Özeleştiri Cumartesi Toplantıları	90
Enstitüleri Enstitü Yapan İlkeler	96
Köy Enstitülerinin Yazın Yaşamımıza Katkıları	103
Nasıl Öğretmen ve Yazar Olabildim?	120
Teşekkürler Teşekkürler	123
Yıllar Sonra Köy Enstitüleri	128
Kırk Üç Yıl Sonra Köy Enstitüleri	130
Niçin Yaşar Köy Enstitüleri?	134
Türkiye Aydınlanması ve Köy Enstitüleri	137
Kara Sonuç	151
Çukurkavaklı'yı Kim Öldürdü?	155
Köy Enstitüleri Üstüne Sözler	161
Köy Enstitüleri Üstüne Kitaplar	169

Levent Şahverdi Arşivi

Önsöz

Niçin Unutulmaz Köy Enstitüleri?

Türkiye'nin çoktan beri bir köy sorunu olageldi, hâlâ da var. Altı yüz yıllık Osmanlı devleti köyden vergi dedi aldı, asker demiş tüketesiye almış; ama köye şu diyecek hizmet götürmedi. Yalnızca, olup bitenlerin "kitaptaki yeri"ni gösteren bir hoca yolladı, o da çoğalan mollalar şehirde barınmadığı için. Köy kendi halinde, sert doğa koşulları içinde, yetersiz araçlarla, yaşamı kolaylaştırıcı bilgilerden yoksun durumda, varlıkla yokluk, açlıkla tokluk sınırında var kalmaya çalıştı.

Ancak Cumhuriyet kurulduktan sonra komşu ülkelerle barış düzenine geçilmiş, köyleri söndüren savaşlar durmuş, âşar kaldırılmış, ama yüzyıllar içinde bir kez köylünün boynuna geçmiş olan "karabili" halkası gene orda asılı kalmıştır. Köye eğitim ışığı götürülmemiş, üfürük, tükürük Cumhuriyet yıllarında bile temizlenmemiştir.

Eğitim ışığı köye nasıl götürülsün ki; onu götürecek öğretmen yok, okul yok. Devlet bunları hızla yetiştirmeyi başaracak güçte değil. Tâ 1848'de kurulan şehir öğretmen okulları, daha çok şehirler için çalışmış, buraları bitirenlere köyde görev verilse de çoğunluğu uyum sağlayamayıp geri dönmüştür.

1927'de yapılan Cumhuriyetin ilk sayımına göre toplam nüfus 13,6 milyon. Bunun ancak ortalama %8'i okuma yazma biliyor. Arap abece'siyle daha fazlasını öğrenmek olanaklı olmamıştır. Cumhuriyet 1928'de Lâtin abece'sine dayalı yeni bir abece kabul etti, akşam okulları açtı; ama sorun yalnızca okuma yazma bilme sorunu değildi.

Köy sorunu, ilköğretim de içinde olmak üzere geniş kapsamlı bir kalkınma, köy dünyasında kapalı kalmış değerleri ortaya çıkararak tabanı bilinçlendirme, yetişmiş kızlar oğullar yoluyla köylüyü Türkiye'nin yönetimine, bundan da öte, bilim ve sanata katabilme

Levent Şahverdi Arşivi

sorunu idi; ama ilk ağızda işe eğitimden girerek başarının yolu açılabilirdi. Toprak Reformundan söz eden aydınlar ve devlet adamları vardı. Onlar eğitimden de söz ediyordu, ama işe girişen yoktu.

Saffet Arıkan'ın Milli Eğitim bakanlığı zamanında İsmail Hakkı Tonguç İlköğretim genel müdürlüğüne getirildi. Arıkan ve Tonguç ilk iş olarak, askerlikte çavuş onbaşı olmuş köylü delikanlılarını toplayıp altışar aylık kurstan geçirerek köylere eğitmen atadılar. Bu kuşkusuz geçici bir önlemdi, özellikle nüfusu 200'den az olan köyler için sözkonusuydu. Eğitmenler yirmi kadar kız erkek öğrenciyi birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar yetiştiriyor, dönüp birinci sınıfa yeniden öğrenci alıyordu. Üçüncü sınıfı bitiren çocuklar, öğretmeni olan yakın bir köye gidip okumayı sürdürebilirdi belki.

Öğretmeni olan köy de o kadar azdı ki! O nedenle Tonguç, eğitmen çözümüyle birlikte deneme olarak başlattığı köy öğretmen okullarının Köy Enstitüsüne dönüşmesi için yasa tasarısı hazırladı. Meclis'te bu tasarıyı Saffet Arıkan'ın yerine gelen Hasan Âli Yücel savundu. Böylece Türkiye'nin 21 yerinde Köy Enstitüleri açıldı. Bunlar tarıma elverişli toprağı olan köylerde sıfırdan kuruluyordu. Köylerden alınan kız erkek öğrenciler gerekli yapıları yapmaya başladılar. Öğretim süresi beş yıl. Haftada 44 saat çalışma var; bunun yarısında kültür dersi yapılıyor, yarısı tarım ve teknik sanatlara ayrılıyor. Erkeklere yapıcılık, demircilik, marangozluk, yerine göre balıkçılık; kızlara dokuma, örgü, biçki dikiş, ev yönetimi, çocuk bakımı, ipek böcekçiliği, meyve ve sebzeleri işleme yöntemleri öğretiliyor.

Enstitülerde ezbercilik yoktu. Kuramı oluşturan ve kuruluşu yöneten İsmail Hakkı Tonguç buralarda, o güne kadar Türkiye eğitimcilerinin tanımadığı "iş eğitimi" ilkesini uyguladı. Öğrenciler bilgiyi daha çok iş aracılığıyla öğreniyor, üstünü derslerde tamamlıyordu. Ayrıca hava koşulları ne olursa olsun her gün en az bir saat özgür okuma yapılıyor. Temizliğe, toplu eğlenceye, tiyatro ve müzik çalışmalarına halk oyunlarına, türkülerine önem veriliyor. Türkiye'nin geleneksel çalgısı saz öğretiliyor, ama daha çok mandoline, kemana yer veriliyor. Hatta Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde piyano var. Saffet Arıkan kendi piyanosunu oraya armağan etmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleri yasasının Meclis'ten çıkışı 17 Nisan 1940'tır. Türkiye 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde çok partili yönetime geçti. 1946'da ilk tek dereceli seçimler yapıldı. Bu seçimlerde Köy Enstitüleri toprak ağalarının da kurucuları arasında yer aldığı Demokrat Parti ile o zamana kadar yönetimi elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi arasında çekişme konusu yapıldı. Demokrat Parti, kız erkek öğrencilerin bir arada öğrenim görmesi, her cumartesi eleştiri toplantıları yapılması, ders dışı kitaplar, bu arada Rus klasikleri okunması gibi konuları sömürüyordu. Gerçekte CHP'li ağalar da Enstitülere karşıydı. Bunlar DP'deki ağalarla işbirliği yapıyor. Kuruluşundan beri Enstitülerin yanında yer alan Cumhurbaşkanı İnönü CHP'yi yıkımdan kurtarmak için, Enstitüler başta olmak üzere, Cumhuriyetin kazanımı olan reformların çoğundan ödün veriyordu. Çok sayıda Kuran kursu ve İmam Hatip okulu onun son döneminde açılmaya başlandı.

DP'nin önce ikinci, sonra birinci adamı olan Adnan Menderes, 1950 seçimlerinden önce ağalara söz verdi, eğer kendisini destekleyip seçimi kazandırırlarsa Enstitüleri kapatacaktı. Ağalar ve onların buyruğundaki şeyhler köylüleri kötü biçimde etkilemeyi başarıp DP'yi kazandırdılar. 1951'de Enstitüler kapatıldı. Ondan önce CHP de 1946'dan başlayarak ilkeleri değiştirmiş, kurucu kadroyu işbaşından uzaklaştırmıştı. DP'nin yaptığı bir bakıma formaliteyi tamamlamaktı.

Enstitüler yalnızca on bir yıl açık kaldı. Bunun da yarısı ilkelerinden saptırılmış bir dönemdir. Bu kısa süre içinde 1600 sağlık bakıcısı, 8000 eğitmen, 17000 köy öğretmeni yetişti.

Köy Enstitülerinin yerini yeniden klasik öğretmen okulları aldı. Türkiye'de köy sorunu, onunla birlikte yeni anlamlı İlköğretim büyük savsamaya uğradı. Cumhuriyetin kurulmasıyla yere serilmek istenen gericilik, sindiği yerden kalkıp yalnızca Enstitüleri değil, Cumhuriyetle gelen reformların çoğunu yuttu, Türkiye aydınlanmasının yolunu kesti. Türkiye son yıllarda nerdeyse bir yol ayrımına gelip dayandı. Eğitim sorunu da yalnızca köylerde değil, köyleri boşaltıp göçen köylülerin toplandığı şehirlerde alabildiğine büyüdü, bir kördüğüm halini aldı. Demokrasinin yanı sıra gelişen demagoji, çok partili döneme

Levent Şahverdi Arşivi

geçer geçmez çok sayıda Kuran kursu, çok sayıda İmam Hatip okulları açılmasını sağlamıştı. Artık köy çocukları buralara gidiyor, ezbere dersler okuyarak yetişiyorlardı. Elli yılda yetişen imam hatip sayısı yarım milyonu geçti.

Köy Enstitüleri ise kendileri yaşamda olmadığı halde, yetişen öğretmenlerin niteliği ve bunların eğitim, sanat dünyasına katkıları dolayısıyla, düşünce olarak yaşamayı sürdürüyor. Kurumlar boğularak öldürüldü, ama düşünce diri. Düşünce kafalarda ve gönüllerde yaşıyor. Her yıl 17 Nisan gelince Enstitüler için anma toplantıları yapılıyor, gazete ve dergilerde yazılar yazılıyor. Enstitüler yurt içinde ve dışında birbirini izleyen incelemelerin konusu oluyor. Bitirme, master, doktora tezi hazırlayacak üniversite öğrencileri konu olarak Köy Enstitülerini alıyorlar.

Acaba niçin böyle? Çünkü Enstitüler Türkiye'de ve derece derece öbür ülkelerde büyük bir özleme yanıt veriyor. O özlem daha iyi, daha yararlı ve ulusları yükseltici bir eğitim özlemidir. Yetersiz duruma düşen eski yöntemlerle büyüye büyüye sıra dağlar gibi yükselen sorunları çözebilmek için Köy Enstitüleri gibi ilerici öz taşıyan atılımlara gereksinim duyuluyor. Altını çizmek gerekir, bu özlem hemen hemen bütün dünyada genel. Çocukların, gençlerin ve hatta yetişkinlerin eğitimine çok para harcanıyor, süre olarak da eğitim, insanların uzun yıllarını alıyor, ama karşılığında sağlanan yarar bunları dengelemiyor.

Pergeli bu kadar geniş açmayalım. Yalnızca kendimiz için düşünelim. Yukarda, "Türkiye'nin çoktan beri bir köy sorunu olageldi, hâlâ da var" dedim. Evet, bugün Türkiye köyleri 1940'ların köyleri değil. Çoğuna yol, su, elektrik gitti. Elektrik gözlerin önündeki karanlığı bir derece aydınlattı. Ama gözlerin ardındaki karanlık her yıl daha da büyümektedir. Öte yandan Türkiye, 1950'den sonra Köy Enstitülerinin kapatılmasıyla diri bir toplum yaratma eğitimine boşverdiği için köyler, bağrında yaşayan nüfusu barındıramaz, besleyemez duruma düştü. Olacak iş mi; büyük bir tarım ülkesi, ama dışardan yemeklik buğday ve et satın alıyor. Tokluğu ve mutluluğu yitirmiş halk, kendisine büyü yapılmış gibi köyleri boşaltıp şehirlerin yolunu tutuyor. Son yıllarda siyasal nedenlerle köyünden göçürülen halkı da bu göçe kattığınız zaman İstanbul, Ankara, Adana, Mersin, Eskişehir,

Levent Şahverdi Arşivi

İzmir gibi şehirler dayanılmaz bir yük altına girmiş, bunlar âdeta bütün Türkiye'nin yükünü omuzlamak zorunda kalmıştır. Başka bir söyleyişle, köydeki sorunlar şehre taşınmıştır.

Özellikle bu sorunların kaynaştığı şehirlerde genç kuşaklar Köy Enstitüleri konusunu sorup öğrenmek istiyor. Çünkü yaşadıkları şehirlerin bu sorunlarla nerdeyse boğulmak üzere olduğunu görüyor ve çözümün Köy Enstitülerindeki gibi bir eğitimde saklı olduğunu seziyorlar. Onlar henüz diyemiyor ama şimdi vakit geçirmeden yapılacak iş, dünün Köy Enstitülerini bugün bu tür sorunlar içinde boğulan büyük şehirlerin azman semtlerinde açmaktır.

Dış ülkelerin eğitimcileri de seziyor bunu.

Almanya'da bulunduğum yıllar içinde, Enstitülerden yetişmiş bir öğretmen ve yazar olduğum için, bana bu konuda pek çok başvuru geldi, yanıtlamam için önüme birçok soru konuldu; tez yazabilmek için kitap, dergi gibi yazılı kaynak istediler. Bunlardan biri Köln Üniversitesi'nden Necati Şahin'dir. Necati tez çalışmasını yönlendiren aynı üniversitede görevli Harald Gorsch ile birlikte, oturduğum Duisburg'a gelerek, sorularına verdiğim yanıtları ses makinesine aldı; bunu çözümledikten sonra düzeltmem için yeniden önüme getirdi. Tezine ek olarak ilgili makama sunulan ve tezle birlikte akademik kabul gören yanıtlarım, önce Köln Türk Öğretmenler Derneği yayını olarak 1985'te Almanca-Türkçe iki dilli, sonra Oberhausen'deki Ortadoğu yayınevi tarafından 1985'te gene iki dilli olarak basıldı. Türkiye'ye pek ulaşmadıysa da bu iki basım Almanya'da ve öbür birkaç Avrupa ülkesinde okundu ve tükendi.

Bu kez, yalnızca o konuşmayı değil, Köy Enstitüleri konusunda yazdığım yazılardan yapılmış bir seçmeyi ve bu kitap için yazdığım yeni yazıları Türkçe yayımlama gereği doğdu.

Karın altında kardelen çiçekleri gibi Türkiye toprağını delip çıkan Köy Enstitüleri, kendileri yaşamda olmadığı halde, son yıllarda, özellikle genç kuşaklar için daha çok merak konusu oluyor. Enstitüler konusunda eskiye kıyasla daha çok kitap yayımlanıyor. Onlar arasında benim bu alçakgönüllü çalışmam, yeniden okurun ilgisini çekerse sevinirim.

(Duisburg, 5.1.1997)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleriyle İlgili Sorulara Yanıtlar

Köln Üniversitesi'nden Necati Şahin ile Harald Grosch'un sorularına 17.5.1984 günü Duisburg'ta verilen yanıtların bant çözümüne dayanarak hazırlanmış metin:

1940'ta Türkiye'nin durumu

Necati ŞAHİN – *Sayın Baykurt, Köy Enstitülerinin kuruluş hazırlıklarının yapıldığı yıllarda Türkiye'nin genel durumu hakkında neler söyleyebilirsiniz?*

Fakir BAYKURT – 20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu en zayıf dönemini yaşıyordu. Birinci Dünya Savaşı, arkasından Türkiye'nin vermek zorunda kaldığı Kurtuluş Savaşı, Türkiye'yi her bakımdan yıprattı. 1923'te Cumhuriyet kuruldu. Bütün halka, özellikle nüfusun çoğunluğunu oluşturan köylülere yönelik reformların hemen ele alınması gerekiyordu. En başta Eğitim ve Toprak reformu. Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk, daha çok üstyapıyı ilgilendiren reformları ele aldı. Şapka reformu, ölçü tartı reformu, dil ve alfabe reformu gibi üstyapı dönüşümleri... Köylünün toprağa kavuşturulması, tarım metodlarının ve tekniğin yenileştirilmesi geliştirilmesi, büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen köylülerin hiç değilse ilköğretim derecesinde okur yazarlığa kavuşturulması gibi atılımlar ertelendi. Bunların Kurtuluş Savaşı biter bitmez ele alınması gerekirken, geciktirildi. Köy Enstitülerinin kurulduğu yıllarda Türkiye, köylü yaşamı bakımından uzun savaş yıllarının yorgunluğu, bitkinliği ve sömürünün yarattığı yoksulluk yüzünden cansız durumda idi. Üretim düşüktü. Mülkiyet

Levent Şahverdi Arşivi

ilişkileri feodaldi. Ağalık sürüyordu. Okur yazarlık son derece azdı. Durum kötü idi. Ben 1929 doğumluyum, anımsıyorum. Babam okuma yazma bilmeyen az topraklı bir çiftçiydi. Bitip tükenmez toprak anlaşmazlıkları vardı akrabalarıyla. Mahkemelere gider gelirdi. Duruşma günlerini yazıp eline verirlerdi. Bunları okutabilmek için iki buçuk saat ötedeki bir köye giderdi. Şaşırırdı, hangi gündü, ne gündü bilemezdi. Duruşmalar için o zamanki ilçemiz Acıpayam'a gidip gelmesi gibi, bu kağıtları okutması da zamanını alırdı.

1935'ten sonra Cumhurbaşkanı başta, o zamanki yönetimi üstlenmiş olan CHP yöneticileri, özellikle köylüler arasında okur yazarlığı yaygınlaştırmak istedi. Ama toprak reformu için hâlâ bir girişim yoktu. Ancak Atatürk 1938'de, son Büyük Millet Meclisi'ni açış söylevinde böyle bir düşüncesi olduğunu, bunu da Büyük Millet Meclisi'nin "yüksek himmetinden" beklediğini belirtti. Bu kadar.

Köylüyü okutmak için birtakım düşünceler geliştirildi. İlk atılım Eğitmen Kurslarıdır. Bunlardan amaç askerlik hizmetini yaparken okuma yazma öğrenmiş, az çok dünya bilgisi edinmiş, kendisini kanıtlayarak onbaşı, çavuş olmuş yetenekli köylülerden yararlanmaktı. Eğitmen Kursları Eskişehir çevresinde, Çifteler'de başlatıldı. Bu onbaşı ve çavuşlardan istekli olanlar seçildi. Altı aylık bir kursla, ilk elde işe yarayacak eğitim öğretim yöntemlerini, aynı zamanda köy halkına yeni tarım yöntemlerini göstermeye başladılar. İlk deneme başarılı olunca Eğitim Kursları genişletildi... Kuşkusuz bu kestirme ve geçici bir çözüm idi. Âdeta cankurtaran gibi bir atılımdı. Kesin olarak bu kadarla yetinilmeyecek, bununla kalınmayacaktı. Nitekim arkasından Köy Enstitüleri geldi.

Ama Enstitülere geçmeden Eğitmen Kursları üzerinde biraz duralım. Acaba bunları neden ve nasıl düşündüler?

O sırada Milli Eğitim bakanı Saffet Arıkan'dı. Asker kökenli bir adamdı. Bu nitelikteki köylü gençlerini yakından tanımıştı. Yeteneklerini biliyordu. Ayrıca Tonguç'la birlikte yaptığı bir yurt gezisinde uğradığı köylerde, duvar diplerinde, birtakım köylülerin öteki köylülere ve çocuklara okuma yazma öğretmesine tanık oldu. Sorup soruşturdular, bu adamlar askerlikte

Levent Şahverdi Arşivi

onbaşı, çavuş olanlardır. "Bunları çoğaltıp sistemleştirebilirsek, cahilliği yenme konusunda biraz başarı kazanabiliriz..."

Eğitim Kurslarını ucuz, pratik, kısa zamanda gerçekleşebilecek bir çözüm diye düşündüler. Daha sonra işin içine eğitim öğretim ilkeleri girdi. Köy Enstitüleri doğdu.

Köy Enstitülerinin amaçları

ŞAHİN – *Sayın Baykurt, Köy Enstitülerinin ana amaçları nelerdi? Bu kurumla Türkiye'de neler elde edilmek isteniyordu?*

BAYKURT – Birinci soruyu konuşurken görmüştük. İlk amaç, Türkiye'de, özellikle köylüler arasındaki cahilliği ortadan kaldırmaktı. Çünkü o yıllarda köylüler arasında yapılan hesaplamalar son derece üzücüydü. Gerçekte ciddi hesaplamalar yoktu daha. Örneğin halkın durumunu gösteren sayılar tam bilinmiyordu; ne kadarının okuma yazma bildiği, bilmediği belli değildi. İlk nüfus sayımı Cumhuriyet döneminde 1927'de yapıldı. O zaman Türkiye 13,6 milyon. Ama ayrıntılar yok. Kaçı okur yazar, kaçı değil? Kaçının toplumsal durumu iyi, kaçının kötü? Ama gözle görülüyor, özellikle köylüler arasında okuma yazma bilmezlik geniş; Doğu Anadolu'da, Güneydoğu Anadolu'da, Orta, hatta Batı Anadolu'da karabili yüzde yüze kadar çıkıyor. Bütün Türkiye ortalaması yüzde seksenin üstünde. Bunlar şimdi Cumhuriyet yurttaşı da oldu. Okuma yazma bile bilmeden nasıl Cumhuriyet yurttaşı olunur? Yani düşündüler ki okuma yazma bilmezlik artık eskisi gibi gözardı edilemez. Yurttaş için okur yazarlık zorunlu bir donanımdır. Bu anlaşılıyor. Bunun için, "Bir çok kötülüklerin nedeni karabilidir!" deniyor. Karabiliyi kırmanın ilk çaresi okur yazarlık. Bu yüzden halkı okur yazar kılmak gerekiyor. Bu görüş, yalnızca Alfabetizm demek değildir. Okur yazarlıkla birlikte, dünyaya yarayışlı bilgiler, pozitif bilimlerin köye ilk adımda gerekli olanları, yurttaşlık bilgileri, yaşam bilgileri, tarih, coğrafya, aritmetik, geometri, yeni tarım bilgileri, el sanatları öğretmek gerekiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci amaç: El sanatları dedim. Demircilik, marangozluk, yapıcılık gibi köye yarayışlı el sanatlarını kastediyorum. Köy Enstitülerinin ilk yıllarında, Eskişehir-Çifteler yöresinde yapılmış incelemeler var. Buna göre köylülerin tanıdığı araçlar keser, testere. Çok az olarak burgu. Ondan sonra gene çok az olarak rende geliyor. Yani biraz keser, testere var, başka araç yok. Keserin de üç işlevi var: Kesiyor, çekiyor, çakıyor! Çok işlevli bir araç. Cumhuriyet'ten önce Anadolu'da Ermeniler, Rumlar vardı. Köylüye yarayışlı sanatları bunlar yapıyor. Türk asıllı olanlar daha çok çobanlık, çiftçilik biliyor. Sanatla, teknikle uğraşmıyorlar. Cumhuriyet'ten sonra köylülerin bu eli işlemezliğini, sanat bilmezliğini hemen gidermek gerekiyor. Enstitüler bu görevi de üstleniyor. Okuttuğu öğrenciye yalnızca kültür dersi, tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya, yurttaşlık bilgisi öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda köye yarayışlı sanatlardan birini de öğretiyor. Örneğin demircilik, marangozluk, yapıcılık, kızlar için dokumacılık, biçki-dikiş, meyve ve sebzeleri işleme, saklama bilgileri, hayvan bakımının yeni bilgileri... Köylünün bu bakımlardan eksik olan yanını yetiştirdiği öğretmenler yoluyla tamamlamak ikinci amaçtı.

Üçüncü amaç: Türkiye'de öğretmenliğin niteliğini değiştirmek, yenileştirmek. Türkiye'de 1848'de açılan ilköğretmen okullarının getirdiği öğretmenler eskimişti artık. Bunlar, hepsi değil elbet, ama çoğunluğu, Cumhuriyet'in istediği yeni düşünce ve yöntemleri köylere taşıyamazdı. Tutucu insanlar yetiştirirdi bunlar... Eğitim öğretimin kadrosunu değiştirmek, hem de içeriğini yenileştirmek gerekiyordu.

Dördüncü amaç: Köylüler uzun yıllar devlet yönetiminde rol almamıştır. Doğrudan doğruya almadıkları gibi, dolaylı olarak da almamışlardır. Bunlar okuyup yetişerek bilime, sanata politikaya karışmamış, karıştırılmamıştır. Raslantı olarak binde biri, örneğin Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğan ünlü Mimar Sinan, Yeniçeri olarak orduda gelişip sarayın gözüne girmiş, başmimarlığa kadar yükselmiştir. Ama bunlar çok az, çok raslansal. Sistemli olarak köylüyü yurt yönetimine katmak için hiçbir iş

Levent Şahverdi Arşivi

yapılmamış. Bu açığı kapama, köylerin yüzyıllardır uyuyan gücünü harekete geçirmek istenmiştir.

Köy Enstitülerindeki dersler bu amaçları gerçekleştirecek biçimde ayarlanmış ve uygulanmıştır. Özellikle ders dışı etkinlikler, özgür okuma saatleri, hafta sonu eleştiri toplantıları, cumartesi gece eğlenceleri, yurt gezileri; bunların hepsi bir bütün olarak köy çocuğunu geliştirici, köylüyü canlandırıcı, diriltici etkinlikler oldu. Bundan dolayı da egemenlerin tepkisini uyandırdı.

ŞAHİN – *İzin verirseniz burada bir ara soru sormak istiyorum. Kimi çevrelerin Köy Enstitülerine yönelttiği eleştirilerde şöyle denilmektedir: "Enstitülerin kuruluş amacı CHP'ye militan yetiştirmektir!" Özellikle kapanışları döneminde bu eleştiri çok sık öne sürülmüştür. Ne dersiniz?*

BAYKURT – Ben Köy Enstitülerinin kurucularından değilim. Yasa tasarısı hazırlayanlardan, programlarını yapanlardan da olmadım. Meclis'teki görüşmelerde, tartışmalarda bulunmadım. O zamanlar 11-12 yaşında bir köy çocuğuydum. Bunların içyüzünü yeterince bilemem. Ancak bildiğim, pek doğal ki bütün yönetimler, yetiştireceği insanların kendinden yana düşünen, davranan insanlar olmasını ister. Ama bence niyetten çok sonuç önemlidir. Köy Enstitüleri uygulamasından bu sonuç çıkmamıştır. 1946'da, çok partili dönemin ilk seçiminden önce İsmet İnönü, Hasanoğlan köyüne gitti. Hasanoğlan'da Köy Enstitüsü var, Yüksek Köy Enstitüsü var. Bunların kimi öğrencileri seçmen olarak Hasanoğlan'da seçime katılacak. "Acaba hangi partiye oy verirler?" gibi bir soru ortaya atıldığında İnönü demiştir ki: "Bunu kimse bilemez!" Yakınlarından bir tanesi: "Efendim büyük ölçüde muhalefete atacaklar..." O zaman, "Gönülleri bilir!" demiştir İnönü. Onun bu sözü de bir şey yazmaz, ama ortada sonuç var. İlk seçimlerde Enstitüler çoğunlukla CHP'ye karşı oy kullanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Kurucu İsmail Hakkı Tonguç

ŞAHİN – *Hocam, Köy Enstitülerinin kurucusu hiç kuşkusuz TONGUÇ'tur. Siz Hakkı Tonguç'un kişiliği, siyasal ve eğitbilimsel görüşleri hakkında neler söyleyebilirsiniz? Bize Tonguç'u biraz tanıtır mısınız?*

BAYKURT – Doğrudur, İsmail Hakkı Tonguç Köy Enstitülerinin kurucusudur. Başmimarıdır. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde gelişen bu atılım, Hasan Âli Yücel'in bakanlığı sırasında sürmüştür. Daha işin başında, Eğitmen Kursları açılmadan önce Tonguç, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Müzeler Genel Müdürlüğü'nde görevli bir memur, bir bürokrat idi. Ama eğitbilim alanında yazdığı yazılarla, kitaplarla, Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki öğretmenliği sırasında yaptığı çalışmalarla dikkatleri çekmiştir.

Dikkat çekmesinin nedenlerinden biri de, CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu ile akrabalığıdır. İkisi bacanaktı. CHP'nin programında köylünün okutulması, çağdaş uygarlık düzeyine çıkarılması yolunda çok parlak amaçlar yazılıdır. Ama yalnız söz olarak. İki bacanak bir araya geldiği zaman Tonguç bu ilkeleri güzel bulduğunu belirtmiştir. Ama yaşama geçirilmediğini, CHP'nin bu konuda gereken duyarlığı göstermediğini söylemiştir. Tonguç'un eleştirileri CHP Genel Sekreteri yoluyla parti Genel Başkanı İnönü'ye, öteki yetkililere ulaşmıştır. Eğitmen Kursları atılımı başladığı zaman Tonguç, var olan İlköğretim Genel Müdürü değiştirilmek suretiyle bu göreve getirilmiştir, ama "asıl" olarak değil, "vekil" olarak...

İsmail Hakkı Tonguç 1897'de doğmuş bir köy çocuğudur. Doğum yeri bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Tataratmaca köyüdür. Okumak için çocukluğunda ve gençliğinde büyük zahmetler çekmiştir. Babası İstanbul'a gelmesine izin vermemiştir. Anasının yardımıyla yola çıkmıştır. İstanbul'da okul ve barınacak yer bulamamıştır. Kastamonu'ya yollanmıştır. Çeşitli zorlukları yenerek öğretmen olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında iş eğitbilimi öğrenmek üzere Almanya'ya gönderilmiştir. Karlsruhe'de, Ettlingen'de öğrenim görmüştür. Bu yoldan

Levent Şahverdi Arşivi

Alman iş eğitimcilerini tanımıştır. Pestalozzi ve Kerschensteiner onun hayran olduğu eğitkenlerdi. Yalnız bunlar değil. Daha sonra Köy Enstitüleri atılımına girişmeden önce Bulgaristan'da, Romanya'da, Avusturya, Macaristan'da ve Almanya'da geziler yapmış, oralarda köy yaşamını ve eğitimini incelemiştir. Sovyetler Birliği'ne bir gezi yaptığı da söylenir. Kesin bilmiyorum. Belki belgeleri vardır. Aransa bulunabilir. O zaman Milli Eğitim Bakanlığı'nın çıkardığı bir dergi vardı, gezi izlenimlerini o dergide yazdı... İşten yana bir eğitkendir. Bundan amaç şu: Eğitim ve öğretim insana yalnızca kuru bilgi kazandıran, salt söyleme, anlatma yoluyla birtakım sözleri ezberleten çabalar toplamı olmasın. Okul, yaparak, yaptırarak öğretsin. Öğrenme, elden geldiğince üretimle sonuçlansın.

Tonguç, önceki eğitimcilerin "temrin" yoluyla öğretim yöntemlerini beğenmiyordu. Onu değiştirip iş yaparak, üreterek eğitmeyi istiyordu... Bilirsiniz, Amerikalı eğitkenlerden John Dewey'nin bir görüşü var. Diyor ki: "Öğrencilere geometriden dikdörtgeni yada kareyi öğreteceksiniz, çıtalardan bir çerçeve yaptırın. Ama sonuç olarak ortaya bir resim çerçevesi çıksın." Bu kadar. Bu derece bir iş eğitimi vardı Tonguç'tan önce. Gene anımsıyorum, Köy Enstitülerinden önce de okullarımızda birtakım işler yaptırıldı. Bıçakla küçük küçük sabanlar, boyunduruklar, masacıklar... Böylece çocukların parmaklarının ve tasarım güçlerinin gelişeceği söylenirdi. Tonguç'a gelindiğinde iş gerçek işe dönüştü. Öğrenci temrin için değil, gerçek iş içinde, tıpkı yetişkin bir insan gibi sorumluluk alarak, o işi yapıp tamamlamak ve onu kullanılır duruma getirmek gibi bir anlayışa oturtuldu. Temrin okulunda, biliyorsunuz, işin bütünü değil, çoğu zaman bir parçası alınırdı. Örneğin bir yapıdan yalnız kapı, yada pencere yaptırılırdı. Yada sadece kapı kemeri, yada dört duvardan biri yaptırılırdı. Yada yalnızca merdiven. Not alındıktan sonra bunlar yıktırılırdı. Temrin buydu. Tonguç'un açtığı eğitbilim çığırında iş bütündür ve bir gereksinimden doğar. Köy Enstitüsü öğrencileri önce içinde yemek yiyeceği, yatıp uyuyacağı, ders yapacağı yapıları yaptı. Bunların hepsi birer gereksinimden doğan gerçek işlerdir. Hepsi birer "bütünlük" gösterir. Bir kapı iki pencere, bir de merdiven yapıp içinde

Levent Şahverdi Arşivi

uyuyamazsınız. Bütün yapı tam olacak. Belki bir kimse bütünden bağımsız kapı kemerini sağlam yapabilir. Ama acaba o kapı yapının bütünü içine yerleşince sağlamlığı sürecek mi? Yapılan işi, karşısına geçip bakarak değil, onu kullanarak, içine girip yaşayarak sınamak gerekir. Temrinden notunuzu aldınız mı onu yıkarsınız, sorun biter. Ama "bütün" sağlam olmayabilir. Yaptığınız yapı çürükse yıkılır, altında kalır, ölürsünüz. Temrinci iş anlayışı son derece eksiktir. Tonguç'un getirdiği anlayış daha ciddidir. Yaşamın gereksinmelerine yanıt veren bir anlayıştır. Şakaya gelmez, dalga geçmeye hiç gelmez. Tam yaşamdaki gibi sorumlu bir konudur.

Tonguç'un eğitbiliminde öğrenci salt iş yaparak yetişmez. Aynı zamanda bilgi de öğrenir. Ama bilgiyi elden geldiğince iş yaparak öğrenir. Örneğin bahçe yaparak, ekip dikerek geometri öğrenir. Yapı yaparak aritmetik öğrenir. İçme suyu getirerek, elektrik üreterek fizik, kireç yakarak kimya öğrenir. Bu ilke Köy Enstitülerinde çok canlı olarak uygulandı.

Öğrenciler sınıflara ve gruplara ayrılarak kimisi tarla, bağ, bahçe düzenlemesi, hamam, helâ, su yolu, elektrik santralı gibi işleri paylaştı. Her grup, işini bitirdikten sonra, ödül olarak bir yurt gezisine çıkıyordu. Gidilen bölgede, şehirlerde öğrencileri eğitim görevlileri karşılıyordu. Okullarda yatıp kalkıyorlardı. Yeme içme sorunları kolay yoldan çözümleniyordu. Bu gezilerde yurdun tarihi, coğrafyası öğreniliyordu. Nerde ne var, birer birer görülüyordu. Yani yalnız iş öğrenmekle kalınmıyor, işin ödülü olarak verilen fırsatlar kullanılarak da bilgi öğreniliyordu. Tonguç'un iş eğitimi ilkesi, işten öğrenme ilkesi çok yönlüdür, son derece geniştir.

Onun kişiliği üstüne de birkaç söz söylemem gerekir. Az konuşan bir adamdı. Fiziği güçlü, uzun boylu, bir köylü gibi giyinen, bir köylü gibi kısa ve açık konuşan, köylü gibi davranan bir adamdı. İşe dayanıklıydı. Yorulmak bilmezdi. Köy Enstitülerini kurmak için, yurt dışına yaptığı gezilerden çok, onun belli elli katı, yurt içinde gezi yaptı. Hemen hemen Türkiye'nin bütün illerini, ilçelerini pek çok da köyünü gezdi dolaştı. Çok çürük bir jipi vardı. İkide bir bozulurdu. Jip onu yolda bırakırdı. Ama o jipin onarılmasını beklemezdi. Şoför

Levent Şahverdi Arşivi

köy bekçisiyle o işi bitirip arkadan gelsin. O önden yürür, bir köye ulaşır, orada çalışmaya başlardı. Gece gündüz demez, varacağı yere varırdı.

Bir de arkadaşlarına güvenir, onları iyi değerlendirirdi. Bunlarla sonuna kadar geçinmeyi, birtakım kusurlar, uyumsuzluklar varsa, bunları aile içerisinde düzeltir gibi düzeltmeyi başarırdı. Sıkı izleyici, eski deyimle "takipçi" insandı. Ölümünden sonra evinde, yüzlerce, binlerce mektup karalaması (müsveddesi) bulundu. İş arkadaşlarına kimi zaman mektupla, telgrafla ulaşırdı. Telefon bol değildi o zaman. Ne kadar çok gezse gezi olanakları da sınırlıydı. Enstitülerin ayrıntılı işlerini daha çok böyle elle yazılmış mektuplarla yönlendirirdi. Kendisiyle tanışmışlığım, uzun uzun görüşmüşlüğüm var. Tonguç sıradan bir bürokrat olmaktan çok, seçkin bir aydındı. Türkçe ve Almanca çok kitap okurdu. Almanca'yı iyi bilirdi. Ancak okuduklarından çok söz eden tiplerden değildi. Örneğin arkadaşlarımın ve benim yazarlığımızla çok ilgilendi. Ben Gönen Köy Enstitüsü'nde öğrenciyken tanıştık kendisiyle. Neler okumam gerektiğiyle ilgili olarak tek kitap adı söylediğini anımsamıyorum. Ama okuduklarımdan söz etmemi beklerdi. Söz edersem dinlerdi. Görevinden ayrıldıktan sonra onu birçok kez evinde ziyaret ettim. Bir kitap adı vermeksizin, bana örneğin Grimm Kardeşleri ve onların çalışmalarını anlattı. Daha çok da çalışmalarının önemini... Rudolf Diesel'in ibret verici yaşamını anlattı.

Köy Enstitülerinin kuruluşunu ve yönetimini tamamladıktan ve görevden ayrıldıktan sonra, daha doğrusu uzaklaştırıldığında, öyle kırgın, küskün bir insan gibi görünmedi. Özellikle İsmet İnönü hakkında, bir ara İnönü muhalefete düştü biliyorsunuz, herkes aleyhinde konuşurken, o böyle şeyler söylemedi, duymadım. İşte Tonguç böyle bir insandı.

ŞAHİN – *Yanılmıyorsam Hakkı Tonguç ilk Milli Eğitim Şurası'nda yada kitaplarından birinde şöyle demişti: "Türk köylüsünün gerçek yaşamı ancak köylü ananın romanı yazıldığında anlaşılacaktır." Beni son derece etkileyen bu sözleri herhalde Köy Enstitülü yazarlarla gerçekleşmiştir kanısındayım.*

Levent Şahverdi Arşivi

Sizin "Irazca'nın Dirliği" köylü ananın romanıdır. Bu romanla Hakkı Tonguç'un özlemlerinden birinin gerçekleştiğine inanıyorum. Gerçi kitabın yazarı sizsiniz. Soru yerinde olmayabilir. Bununla ilgili birkaç söz söyler misiniz?

BAYKURT – Az önce belirttim; daha Gönen Köy Enstitüsü'nde ikinci sınıf öğrencisiyken tanıştık kendisiyle. Tonguç Gönen'e geldi mi, "Şiir yazanlar ortaya çıksın!" derdi. Bir gelişinde yemek yedik birlikte. Bütün öğrenciler, öğretmenler birlikte yerdik yemekleri. Büyük küçük konuklar da bizimle yerdi. Tonguç da çalışma arkadaşlarıyla geldiğinde konuğumuz olurdu. Yemekten sonra bir toplantı yapıldı. İşte o toplantıda dedi: "Bugün çok hoş bir bulgur pilavı yedik. Yola da çıkacağız, ama bu pilavı ödememiz gerekir. Size bir türkü öğretelim..." Yanındakilerle birlikte bize bir türkü öğretti. Sonra da, içimizden şiir yazanların çıkmasını istedi. Öğretmenler, birkaç arkadaşımla birlikte beni de çıkardı. Sıram gelince okudum. Beni yanına çağırdı. Şiirlerimi elimden aldı. Açtı cüzdanının içine koydu. Bunları sonradan gittiği yerlerde öğrencilere, öğretmenlere okuduğunu duydum. Enstitümüze yeni gelişlerinde çağırttı, konuştu benimle. Sordu neler yazıyorum, bir şeyler okuyor muyum? İlgilendi... Köy Enstitülerindeki görevi sona erdiğinde, köy eğitiminden uzak bir işe getirilince, emekli olunca da ben kendisini aradım. Her Ankara'ya gidişimde uğrardım, konuşurduk. O zaman da pek doğal olarak köydeki işlerden ve yazın konularından söz açardı. Yani köy çocukları içinden öğretmenlerle birlikte sanatçılar yetişsin, bunlar yurdun sanat yaşamına renk katsın, etkili olsun isterdi. Bu isteğini ince ince belli ederdi. Bu yüzden bizim yetişmemizle özel olarak ilgilenirdi. Her enstitüde tanıdığı böyle sekizer onar öğrenci vardı. Bunların en yetenekli olanlarının Yüksek Köy Enstitüsü'nde toplanmalarını arzulardı. Yüksek Köy Enstitüsü'nde toplanan öğrencilerin bir bölümünü yazınla uğraşanlar oluştururdu. O söylediğinize benzer bir söz söylediğini ben de anımsıyorum, ama net değil. O zaman var olan Türk yazınını özellikle köylü yaşamını anlatmada yeterli ve yeterince verimli olmadığından yakınırdı. Beğendiği yazarlar vardı. Onlardan zaman zaman dolaylı söz

Levent Şahverdi Arşivi

ederdi. Konuşmalarında seyrek de olsa bunların adı geçerdi. Örneğin, "*Yaban*"dan söz ederken Yakup Kadri'nin Anadolu köylüsünü dışardan gözlemiş bir yazar olduğunu belirterek söz ederdi. Türk köyünün başarıyla yazılması işini onun içinden gelenlerin, yani bizlerin gerçekleştireceğini, bir umut olarak dolaylı biçimde söylerdi. Nitekim Mahmut Makal'ın *Bizim Köy*'ü çıkınca çok sevindi. İstanbul gezisinden sonra onu evinde konuk edip ağırladı. Tonguç'ta benim daha ilginç bir gözlemim oldu: *Yılanların Öcü*'nü yazdığımda, roman günbölük olarak Cumhuriyet'te çıkıyordu. O ara kendisiyle görüştüm. Amasya yanlarından bir geziden dönmüştü. Oğlu Engin, Suluova'daki fabrikanın doktoruydu. Orada köylülerle, köy öğretmenleriyle de ilişkileri vardı. O görüşmemizde, romanı okuyanların neler dediğini, hangi tepkileri gösterdiğini keyifli keyifli anlattı bana. En küçük ayrıntıyı aklında tutmuştu, bir bir söylüyordu. Bir öğretmen, "Bu romanı okuduktan sonra evde huzurum kalmadı. Gece nereye elimi atsam yılan çıkacak sanıyorum! Ne yapsam bilmem ki?" diye yakınmış. Anlattı uzun uzun. Ben ise çekiniyordum. Çünkü köylünün cinsel dünyasına ilişkin sayfaları vardı romanın. Bu konuşmamızda bir çözümleme yaptı. *Yılanların Öcü*'nün en değerli yanlarından birinin, köylünün cinsel yanının ele alınması, bir tabunun kırılması olduğunu söyledi. Ben tam tersine, bu yanını eleştirecek sanıyordum. Onun yazın konularına egemen bir insan olduğunu görüyordum. Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki öğrenciliğim sırasında da ilişkimiz sıkıydı. Yeni çıkan yazın dergilerini tıpkı benim gibi, hatta benden çok iyi izliyordu. Neden böyle söylüyorum? Çünkü ben bir yazar adayıydım, yazar olmayı istiyordum, o ise bir eğitkendi, yazın konularının bu derece ayrıntısına girmesi beklenemezdi. Ama giriyordu. Dergileri düzenli okuyordu. En yeni, en genç yazarları biliyordu.

Benim başlangıç çalışmalarımda, en çok korktuğum noktayı, en başarılı yanım olarak değerlendirmesini unutamıyorum. Bundan çok sevinç duydum. Köy yaşamını yazmamızı içtenlikle bekliyordu elbet. Zaman zaman düşünmüşümdür: Acaba onu sevindirebildik mi?

Levent Şahverdi Arşivi

ŞAHİN – *Sayın Baykurt, burada Hakkı Tonguç'la ilgili bir soru daha sormama izin verir misiniz? Özellikle Köy Enstitüleri kapatıldıktan sonra, kimi çevrelerce Tonguç'un pasif kaldığı, direnmediği gibi eleştiriler yapıldı. Oğlu Engin Tonguç bunu şöyle değerlendiriyor: "Direnmek istemedi. Çünkü Enstitülerin görev başındaki mezunlarına bir zarar gelmesini istemiyordu. Direnseydi, zaten var olan eleştiriler daha da artacak, köydeki mezunlar temelli huzursuz edilecekti." Siz bu sava ne derece katılıyorsunuz?*

BAYKURT – Doğru olabilir, eksik olabilir. İki yanının da daha dikkatle incelenmesi gerekir. Benim bildiğim başka noktalar var. Örneğin Hakkı Tonguç görev başındayken, Köy Enstitülerinin kurulmasını zorunlu kılan gerekçeleri, bu eğitim kurumlarının ne olduğunu, ne olmadığını, işleyişlerini bütün ayrıntılarıyla kitaplar halinde yazdı. *Köyde Eğitim* kitabının sanıyorum hâlâ bir benzeri yok. İncelemelere dayanan önemli bir kitap. *Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy* kitabı çeşitli yönleriyle köy yaşamını anlatır. Özellikle eğitim sorunları yönünden... Aynı zamanda Köy Enstitülerini anlatır. *İlköğretim Kavramı* da bu konudaki önemli kitaplardan biridir. İş eğitimini, tarihçesini, ilkelerini, yararlarını geniş anlatır. Bu kitabında Enstitülere geniş yer verir. O işin başındayken Köy Enstitülerini yazılarıyla, kitaplarıyla açıklamıştır. Yapıtı yapıtla savunmak ona daha uygun gelmiştir. Zaten söz adamı değil, iş adamıydı. Yapıtları da ortadaydı. Onlar kendi kendilerini daha iyi savunurdu.

İkincisi, sanıyorum ki Tonguç'un, Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki iç politikada büyük sorumluluklar yüklenmiş, Atatürk'ten sonra da cumhurbaşkanı olan ve cumhurbaşkanlığı döneminde Köy Enstitülerinin kuruluşuna destek verip onları âdeta korumasına almış olan İnönü'ye karşı saygısı vardı. Bunda içtendi. Köy Enstitülerinin kuruluşu da, yıkılışı demek olan yozlaştırılışı da İnönü döneminde oldu. İç politika çalışmaları öyle getirdi. Bundan dolayı İnönü'ye kırıldı belki. Ama direnmeye kalkışmayışının nedenlerinden biri, İnönü'yü rahatsız etmek istemeyişi olabilir. Bunu kişisel bir yorum olarak söylüyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek olarak bir gerekçe daha söyleyebilirim: Tonguç Köy Enstitülerinin savunmasını daha çok aydınlardan bekledi. Zaten kendisi savunsa ne yararı olurdu ki? Elbette herkes kendi yapıtını beğenir, savunur. O da yapıtını beğenen insan durumuna düşerdi. Ama aydınlar savunursa başka türlü olurdu.

Bir umudu da, içinden yetişenlerin Köy Enstitülerini, hem yaptıkları çalışmalarla, hem ortaya koyacakları yapıtlarla savunacakları idi. Nitekim başladı. Aydınlar geç de olsa uyandı. Enstitülerden yetişen kalemler işe girişti. Köy Enstitüleri böylece Türkiye'de eğitim alanında derece derece, gün gün ilerleyerek kamuoyunun büyük bir sorunu durumuna geldi. Ancak yönetimin sorunu olamadı. Yani yeniden açılmaları yönünde başarı sağlanamadı, ama kuruluşlarından yarım yüzyıla yakın bir süre geçtiği halde, hâlâ diri bir eğitim konusu olmayı sürdürüyorlar, görüyorsunuz.

ŞAHİN – *Sayın Baykurt, bildiğiniz gibi Federal Almanya'da, Avrupa'nın öteki ülkelerinde Hakkı Tonguç yeterince tanınmıyor. Ancak tanıyan kimi eğitimciler kendisini "Türk Pestalozzisi" olarak nitelemekteler. Bu benzetmenin yapılması için Tonguç'la Pestalozzi arasında bir benzerlik olması gerekir. Tonguç, Pestalozzi döneminden sonra olduğuna göre, Pestalozzi'den etkilenmiş midir? Ne dereceye kadar?*

BAYKURT – Pestalozzi'yi çok severdi, biliyorum. Sözünü ettiğim kitaplarında Pestalozzi büyük bir eğitimci olarak yer alır. Ayrıca emekliye ayrıldığı zaman da, kendisinin çok değerli bir dostu vardı, İsviçreli Alfred Rufer. Tarihçi. Onunla birlikte İsviçre'nin St. Gallen yakınındaki "Pestalozzi Çocuklar Köyü"nü inceledi, bir kitap yazdı. İki eğitken arasında yaşadıkları zamanlardan ve koşullardan gelen benzerlikle birlikte benzemezlikler de çoktur. Pestalozzi'nin kimsesiz çocuklara eğitimle birlikte meslek kazandırması önemli. Ama bunlar küçük çaplı işlerdi. Tonguç ise devlet eliyle büyük çaplı iş gerçekleştiren eğitkendir. Yeni bir eğitimin hem teorisini kuran, hem onu uygulayan, gerçekleştiren insandır. Herhalde belirtmem gerekmez, böyle bir kıyaslama Pestalozzi'yi küçültmez.

Levent Şahverdi Arşivi

Dönemlerinden ve koşullarından ötürü iki arasında büyük ayrım vardır.

ŞAHİN – *O halde şu sonucu çıkarabilir miyiz? Avrupalı eğitimcilerin Tonguç'u bilmemesi onlar için bir eksikliktir. Böyle desek yerinde olur mu?*

BAYKURT – Bunu kendileri açıklasa daha uygun olur sanırım.

Levent Şahverdi Arşivi

Enstitülerin kuruluşunda yer seçimi

ŞAHİN – *Hocam, Köy Enstitülerinin kuruluş yerleri isabetli seçilmiş midir? Enstitülerin köy koşulları taşıyan yerlerde kurulmasından amaç neydi? Bu konuda ne söylemek istersiniz?*

BAYKURT – Köy Enstitülerinden önce öğretmen yetiştirme anlayışı, o zamanki okullardan çıkan öğretmenlerin çalışmalarıyla kendini göstermiştir. Şehirlere atananlar şehirlere uyum gösterdi. Ama köylere atananlar köy yaşamına uyum gösteremedi. Fırsat buldukça köyden uzaklaşmak, kaçmak istediler. Değil uzun yaz tatilini, kısacık ara tatillerini bile iple çektiler. "Aman tatil gelsin, şehre gidelim!" Bir sinema, tiyatro görelim, gözümüz gönlümüz açılsın. Hamama gidelim, temizlenelim..." derlerdi. Tatillerde kimse kalmazdı köyde.. İkincisi, bunlar yalnızca köyün çocuklarına öğretmenlik yapardı, köylüyle yeterince uğraşmazlardı. Tonguç ve arkadaşları istiyordu ki, öğretmen yeni, değişik insan olsun. Hem çocuklara öğretmenlik yapsın, hem köy halkından biri gibi sürekli köyde yaşamayı göze alsın. Bunun tadını tatsın, zorluklarına katlansın. Bu bir yetişme işidir aynı zamanda. Böyle bir insanı nerede yetiştirebilirsiniz? Onlar düşünüyordu ki, en doğrusu, yarın çalışacağı köye benzer köylerde öğrenciliğini geçirmeli insan. Orda yeni öğretmenlik bilgilerini, köye yarayışlı becerileri öğrenmeli, kazanmalı, ama öğretmen olarak gittiği köyü benimsemeli, ona katlanmalı. Bundan ötürü Köy Enstitüleri şehirlerde kurulmadı. Daha önceki öğretmen okullarının tersine, köylerde kuruldu.

Kuruluş yeri olarak nasıl köyler seçildi?

Seçilen köylerin yola şöyle biraz yakın olması gözetildi. Ama ille yola yakın olsun diye bir ölçü de yok. Bir coğrafi merkez, coğrafi orta özelliği bulunsun. Örneğin üç il için bir Köy Enstitüsü kuruldu. O üç ilin ortasında bir yerde olsun. O zaman yola çok yakın değilse de o köy seçildi. Doğal ve toplumsal koşulları öteki köylerin koşullarına benzer olsun. Hatta biraz da zorluklar olsun. Zorluklar insanların yetişmesinde iyidir.

Bunun şöyle bir kanıtlamasını gördük sonra: Kızılçullu Köy Enstitüsü hazır yapılarda kurulmuştur. Çifteler Köy Enstitüsü ise

Levent Şahverdi Arşivi

daha çoğu sonradan yapılan yapılarda çalışmıştır. Kızılçullu'da daha önce Amerikan Koleji vardı. Tonguç bundan daha başta çekindi. Ama Ege'de bir Köy Enstitüsü açılacak. O da İzmir'de olsun. İzmir'in de bugün adı değiştirilmiş olan Kızılçullu'sunda olsun denilmiş. İşte yapılar da hazır. Orda bir Eğitmen Kursu vardı. Köy Öğretmen Okulu denemesi de orda yapılmıştı. Enstitü bir bakıma o çalışmalara ekleniyordu.

Kızılçullu'dan yetişenler içinden, kişilikçe gevşek, arkadaşlarını sonraki yönetime şikâyet edenler, böylece Yüksek Köy Enstitüsü'nün kapatılmasını sağlayanlar çıktı. Çifteler'den yetişenler ise ödün vermez, savaşımcı öğretmenler oldu.

Akçadağ Köy Enstitüsü çadırda işe başladı. Çok çetin, susuz topraklarda kuruldu. Sultan Suyu'nun yanında. Ama içme suyu yoktu. Kuyu kazdılar. Sonunda daha sağlam, zorluklara dayanıklı bir enstitü çıktı ortaya. O yapıların bütün zahmetini köylü çocukları, öğretmenleriyle, müdürleriyle birlikte çekti. İşin eğitici gücüyle, hazıra konmanın insanı gevşeten rolünü Tonguç iyi biliyordu. Onun için Köy Enstitülerini çevrenin ortak özelliklerini taşıyan, ama biraz zor yerlerde kuruyordu. Anlattığım bu eğitsel kaygıdan ötürü böyle yaptı. Pek çok iyi şeyi sömürdükleri gibi sonradan bunu da sömürdüler: "Köy Enstitülerini kuytu yerlerde kurdu. Komünistlik eğitimini devletin görmediği, göz ardı yerlerde daha rahat yapabilmek için..." dediler. Demagoji, tastamam demagoji...

Enstitülere öğrenci alımı

ŞAHİN – *Sayın Baykurt, siz de Köy Enstitülerinde okudunuz. Enstitüye girişiniz nasıl oldu, raslantıyla mı? Enstitüde geçen yıllarınızı biraz anlatır mısınız? Enstitülerde günlük yaşam nasıldı?*

BAYKURT – Nasıl yazıldığımı soruyorsunuz? Anlatayım. Günlük yaşamı da anlatayım. Köy Enstitüsü, öğrencileri köy çocukları arasından seçiyordu. Evet, seçme işi yüzde yüz köylü çocukları arasından yapılırdı. İlkelerden biri de, köy çocuğunun beş yıl

Levent Şahverdi Arşivi

eğitim gördükten sonra dönüp kendi köyüne öğretmen olması idi. Bizim Akçaköy'den benden önce altı kişi gitti. Ben de aynı köyden gidersem kendi köyüme öğretmen olarak verilmezdim. Önüm doluydu. Mutlaka okumak da istiyordum. Başkaca okuyabileceğim okul yoktu. Daha önce Köy Enstitüsüne giden arkadaşlarımın serpilip gelişmelerini görüyor, çok heveslenıyordum. Bu yüzden beni kendi köyümüze üç çeyrek ötedeki Kayaköy'den yazdırdılar Enstitü'ye. Bunun için nüfusumuzu oraya yıktırdılar. Köyümüzün öğretmeni ve benim büyüklerim bunu bir çözüm olarak buldular. Enstitüye Akçaköy'ün bir çocuğu gibi değil, Kayaköy'ün bir çocuğu gibi gittim. Beş yıl sonra öğretmen olarak Kayaköy'e gidecektim. Ama Kayaköy bir başka arkadaşa verilmişti. Hem de Enstitülerin o ilkesi artık unutulmuştu. Ben Kavacık'a öğretmen oldum.

Şimdi gelelim Enstitüdeki günlük yaşama, derslere ve işe...

İlkokul beşinci sınıfı bitirir bitirmez geldim Enstitüye. Köy okulları mayısın sonunda kapanır. Daha diplomalarımız yazılmadı. Belge düzenlediler yerine. Belgelerimizi alıp yola düştük. 1943, haziran başı. Savaş içi. İkinci Dünya Savaşı bütün hızıyla sürüyor. Dünya kıran kırana dövüşüyor. Yurtlar bombalanıyor. Köyler, şehirler yanıyor. Almanlar Stalingrad'a kadar gitmiş. Ama durdurmuşlar. Türkiye savaşa girmemiş, ama savaşta gibi sıkıntıdayız. Ele gelir yetişkinlerin hepsi askere gitmiş. Köylerde daha çok yaşlılar ve kadınlar var. Çocuklar iş güç görüyor. Biz de Köy Enstitüsündeyiz. Enstitümüzü kuruyoruz, eğitim öğretim yapıyoruz. İlk alınan öğrenciler benim vardığımda dördüncü beşinci sınıfa gelmişti. Biz de birinci sınıftan başladık. Hemen eğitim öğretime soktular bizi. Yaz olduğu halde. Yarım gün kültür dersi görüyor, yarım gün iş yapıyorduk. İş ikiye ayrılıyor: Tarım işleri, sanat işleri. Bulaşık için, mutfak için bir iki işgören tutulmuş, ama hizmetlerin çoğunu kendimiz görüyoruz. Nöbet sıramız geçtikten sonra derslerimizi sürdürüyoruz. 14-15 şube var. Nöbet sıramız 14-15 haftada bir geliyor. Yarımşar günümüzü sürekli kültür dersine ayırırdık. Öteki yarım günlerimizi de bir hafta tarıma, bir hafta teknik çalışmalara verirdik. Kültür derslerimizde tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, aritmetik, geometri, fizik, kimya öğrenirdik.

Levent Şahverdi Arşivi

Ben yapıcılık bölümüne ayrıldım. Yapıcı olacağım. Başladım öteki derslerle birlikte duvar örmeye, beton dökmeye, kanal açmaya, içme suyu getirmeye, kaldırımlar döşemeye. Tarla tarımı da yapıyoruz. Sebzecilik, meyvecilik öğreniyoruz.

Sonra bir olay oldu: Türkçe dersinde yeni öğretmen benim şiir yazdığımın ayırdına vardı. Köydeyken başlamıştım. O günlerde enstitü kitaplığı için her sınıftan bir kişi aranıyor. Böyle bir yönetim biçimi düşünmüşler. Bizim sınıftan ben seçildim. Kitaplıkta işlerin çok olduğu günlerde, örneğin pazartesileri çok kitap alınırdı, çok kitap gelirdi geri. İki üç kişi yetmezdi. Yarım gün derse, yarım gün işe gideceksin, artan zamanında kitaplığı yöneteceksin, olmaz. Kitaplıkta görevli öğrencilerin kimi günler tarım yada sanat işine gitmeyip kitaplıkta çalışması gibi bir çalışma biçimi uygulanıyordu. Bu yüzden ben de sık sık kitaplıkta kalıyordum. Kitap alıyordum, kitap veriyordum arkadaşlara. Eksilen kitapları yazıp çiziyordum. Bozulan kitapların onarımını yapıyordum. Boş vaktim kalırsa yeni gelen dergileri okuyordum. Böylece bana yazın alanında gelişme olanağı veriyordu. Aradığım kitapları bulup okuyabiliyordum. Özellikle dergileri düzenli izliyordum. Kültür dersleri dediğimiz derslerden yazılı, sözlü sınav oluyorduk. Bunlardan not alıyorduk. Tarım ve sanat çalışmalarından da not alıyorduk elbet.

Biz Enstitüye vardığımızda yapılar tamamlanmış değildi. Hamam, su yolu, şu bu tamam değildi. Bahçeler, bağlar daha kurulmamıştı. Biz 1/B olarak uzun zaman beşinci sınıfların yaptığı İkinci Okul Yapısına yardımcı olarak çalıştık. Bir büyük sınıfa bu büyük yapının yapılması verilmiş. Bir usta öğreticimiz, bir de yapı öğretmenimiz vardı. Onların sorumluluğunda çalışıyorduk. Plânları Ankara'dan Mimar Asım Mutlu çizmiş. Büyük sınıflar bunları uygulayacak, plana göre yapıyı gerçekleştirecekler. Ama taşı, çakılı kim verecek? Suyu kim getirecek? Harcı kim çekecek? Bu işler de bize verildi. Demek biz önce ağabeylerin yardımcısı olarak çalıştık. Sonra kendimiz yapılar yapmaya geçtik...

Boş vakitlerimde ben daha çok kitap okuyan, yazınla uğraşan ağabeylerin yanına gider, onları dinlerdim. Hangi kitaplardan söz ediyorlar, hangi yazarları seviyorlar, neleri eleştiriyorlar? Dikkat eder, buna göre kendi okumalarımı ayarlardım.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonra bize kıraç, susuz, killi bir toprağın kirizma edilmesi işini verdiler. Kirizmayı yapıp bitirdikten sonra üzerine bağ dikeceğiz. Asmalar ilkbahara doğru döşenecek. Biz sonbahara varmadan toprağı kirizma ediyoruz. Bitirip izne gideceğiz. Toprak kışın su alacak. Ne kadar erken bitirirsek izne o kadar erken bırakılacağız. Böyle verildi iş bize. Kirizmanın ne olduğunu biliyor musunuz? Toprağı bir metre derinlikte kazacaksın. Altını üstüne çıkaracaksın. Üstünü alta indireceksin. Böyle böyle bütün tarlayı alt üst edeceksin. Asmalar bu toprağa döşenecek. Biz aldık bunu. İşte çocuk aklı. Otuz santim, kırk santim kazarak bitirip verdik on günde. Tarım öğretmeni geldi: "Oho oho! Aferin aslanlara! Maşallah maşallah! Bravo bravo bravo! Gelin bakalım bir ölçelim!" dedi. Bir kazma aldı. Sapı şöyle bir metre. Ters getirdi. Soktu toprağa. Çöktü üzerine. Otuz kırk santim gitti. Daha fazla gitmez. Başka yerleri denedi. Bütün tarlayı yoklayıp bitirdi. Hepsi aynı: "Yahu hep böyle mi yaptınız? Yahu siz beni mahçup mu edeceksiniz? Ben de sanıyorum, iyi kazdınız..." Sonunda, "Haydi çark, yeni baştan!" dedi. Geri çark ettik. Yeni baştan başladık. Bu kez öyle on gün değil, kırk günden fazla uğraştık. Öğretmeni çağırmadan kendimiz, kazmayı onun soktuğu gibi sokup ölçüyorduk. "İyi bas!" falan diye birbirimize takılıyorduk. Bunu bitirip izine gittik. Sonra oraya bağ diktik. Büyük bağ oldu. Hâlâ durur...

Bir yıl da, ben 2/B'deyken büyük bir iş üstlendik. Enstitünün yeterli içme suyu yok. Tınaz dağının dibinde, 8 kilometre uzakta bir kaynak var, onu getireceğiz. Seksen santim kazacağız. Künk döşeyeceğiz. Taşlık kayalık yerler. Vur vur balta geçmez. Dinamit yok. Kimi zaman iniş, kimi zaman yokuş kazıyoruz. Buralara döşenecek künkler de bir sorun. Nerden bulacağız? Daha sıra künklere gelmeden, ben bu inişli yokuşlu yollardan suların akacağını sanmıyordum. Sınıf öğretmenimiz başımızdaydı. İçimden diyordum ki, "Bunlar saçma! Hiç anlamıyorlar! Böyle yokuşlardan su akmaz!." Öğretmenler durmadan anlatıyordu: "İşte fizikte bileşik kaplar yasası vardır. Falan şunu demiştir, filan bunu demiştir... Fizikte böyle olur..." Uzatmayalım, sekiz kilometrenin kazılmasından künklerin aranıp bulunup satın alınmasına, içlerinin ziftlenmesine, sonra

Levent Şahverdi Arşivi

döşenip ek yerlerinden ince harçla bileziklenmesine kadar her şeyini yapıp tamamladık. Suyu akıttık. "Haydi bakalım şairbaşı!" dedi arkadaşlar. Bir de şiir yazdım. Enstitünün kulağına kadar getirdik suyu. Güzel bir depo yaptık. O zaman kazı yaparken bir taş bulduk. Roma döneminden kalmış. Oralarda çoktu. Üzerinde bir yılan kabartması var. Yılan sağlık simgesi imiş. O taşı deponun alnına yerleştirdik. Yani kaç şey? Hem suyu getiriyorsun, hem bileşik kaplar yasasını öğreniyorsun, künk bulup satın alıyorsun, yosunlanmasın diye içini ziftliyorsun, döşüyorsun, özel harçlarla birbirine bağlıyorsun, üstünü örtüp suyu salıyorsun akıyor. Yılanlı bir taş buluyorsun, yılan sağlık simgesi diye deponun alnına oturtuyorsun, bir de şiir yazıp törende okuyorsun. Bütün bunları yaptık o yıl.

Üçüncü, dördüncü sınıfa gelinceye kadar işler böyle iyiydi. 1946'da genel seçimler yapıldı. Çok partili döneme girdi. Demagoji dolu azgın propogandalar başladı. Ondan sonra kötü gitti işler. Sanıyorum ki burası başka bir soru konusudur. Daha doğrususu benim hâlâ yazılmamış bir romanımın konusu. Bir gün yazacağım...

ŞAHİN – *Sayın Baykurt, sözlerinizden 1946'ya kadar işlerin iyi gittiğini çıkarıyorum. 1946'dan sonra başlayan yozlaştırma hareketi diyebileceğimiz değişiklikler, Enstitülerde kendini nasıl hissettirdi? Pratik yaşamda neler değişmeye başladı?*

BAYKURT – 1946'ya kadar olan dönemde, özellikle günlük yaşayıştan söz ederek birkaç noktayı açıklığa kavuşturmak istiyorum. Kültür dersleri gördüğümüz, tarıma, köye yarayışlı sanatlara bölünerek çalışmalar yaptığımızı, benim kitaplıkta çalıştığımı, su getirme işimizi anlatmıştım. Köy Enstitülerinde bunlardan başka üç dört etkinliğe daha geniş yer verildi. Birisi, her sabah halk oyunları oynamamız. Önce kendi yakın çevremizden, sonra yurdun öteki bölgelerinden derlenmiş oyunları, 1200 kişi birlikte oynardık. Kaldır kolları, indir kolları, çök, sek! Mandolinler, akordiyonlar çalınırdı. Kimi zaman davul zurna vururdu. İyi bilen arkadaşlar ortaya çıkardı. Üçer üçer çok geniş halkalar çeviririrdik. Buna göre yapılmış alanlarımız

Levent Şahverdi Arşivi

vardı. Gümbür gümbür bütün oyunları, aynı figürleri yaparak oynardık. Bizim o yanlar zeybek yöresi. Toprağa 1200 ayak birden vururduk, 1200 diz birden kırardık. Çok oyun bilirdik. İşlerimizi bitirdikten sonra, yurt gezisine çıktığımızda, uğradığımız Enstitülerden öğrenip geldiğimiz oyunları da birbirimize öğretirdik. Bunlar ulusal kültürün özümlenmesi bakımından büyük fırsatlardı. Aynı zamanda yurt türkülerini, köy türkülerini söylemeyi öğrenirdik. 50-60 kişilik bir sınıf birçok türküyü bir ağızdan söyleyebildiğimiz gibi, aynı türküleri 1200 kişi de söylerdik. Çıkar içimizden biri yönetirdi. Bir arkadaş akordiyonla ses verirdi. Köy Enstitülerinden önce köy türkülerinin bu derece sevildiği yoktu. Yaygın müzik başka müzikti. Osmanlı döneminden kalma saray müziği, aman aman, of of... Köy Enstitüleriyle birlikte radyoda, "Yurttan Sesler" başladı. Köy türkülerinin öğrenilmesi, söylenmesi hevesi arttı. Biz bunun merkezi gibiydik.

Bir başka işimiz de cumartesi eğlenceleri.. Eğlenceyi bir sınıf üstlenirdi. Programları kendimiz yapardık; bunlar dopdolu olurdu. En az bir oyun (piyes) hazırlardık. Şiirler, taklitler, türküler, şarkılarla gerçekten yüklü programlar yapardık. Enstitü toplanır bizi seyreder, alkışlardı. Her hafta bir sınıf yapardı bunu. 14-15 şubeydik demiştim, 14-15 haftada bir sıra gelirdi. Sıra çabuk gelsin diye beklerdik. Sıra gelecek diye erkenden hazırlanmaya başlardık. Aramızda yarış gibi bir şey vardı. Özgün, hoş şeyler bulup yapmaya çaba gösterirdik.

Cumartesi günleri geçmiş haftanın eleştirisini de yapardık. Enstitünün parlamentosu çalışmaya başlardı. Söz alır konuşurduk ayrı ayrı. O haftanın hizmet nöbetini üstlenmiş olan sınıfın çalışmalarını gözden geçirir, değerlendirirdik. Eleştirilerimiz kimi zaman öğretmenlere yönelirdi. Müdüre yöneldiği de olurdu. Çıkar, yanıt verirlerdi. Yani tam demokratik eğitim uygulaması. Bundan dolayı ne müdür, ne öğretmenler, ne de bizden yukarı sınıflardan olanlar, "Ne hakla beni eleştirdin? Ne hakla benim eksiğimi, fazlamı söyledin?" gibi bir sertlik yapamazdı. Tersine, eleştirdik diye beğenilirdik... Yalnız gerekçesiz eleştiriler hoşgörülmezdi. Kişisel sürtüşmeye, çekişmeye, bir hınca falan dayanan eleştiriler hemen sezilirdi. Söylediğimiz

Levent Şahverdi Arşivi

gerekçelerin aslı var mı, yok mu? Toplantıyı yöneten eğitimbaşımız bunu araştırırdı: "Başkası bunu gördü mü? Şöyle mi, yoksa böyle mi oldu?" gibi...

Örneğin ben daha birinci sınıfta söz alıp konuştum. Hatta çok zor bir durumda aldım. Her yanım titremeye başladı. Biraz tutuk bir insandım o zaman. Yemek kümelerimiz vardı on ikişer kişilik. Birer karavana ile yemeklerimizi kendimiz getirirdik. Yemekevi burda, aşevi tâ orda! Yemeği kimi zaman sınıf arkadaşlarımızın iş yaptığı yere götürdüğümüz olurdu. Büyük sınıflar en başta, küçük sınıflar en sonda alırdı yemekleri. Kazandan yağlı, etli, taneli bölümler onlara giderdi. Sıra bize geldiğinde ben bakardım aşçıbaşı bir teneke su katıyor kazana. Buna katlanamazdım. İlk toplantıların birinde bunun için parmak kaldırdım. Köyden getirdiğim bir ceketim vardı. Anam Enstitüye gideceğim diye sarı bezden dikmişti. "Sarı ceketli, sen söyle!" dedi eğitimbaşı. Bir metre kadar öne çıktım, anlattım bu haksızlığı: "Büyük sınıflar başa diziliyor. Yemek dağıtımı onlardan başlıyor. Biz 1/B'yiz. Bize gelince su katılıyor!" Eğitimbaşının yüzü değişti: "Su mu katılıyor? Ne demek su katılıyor? Yemeğin suyu önceden katılır! Ne demek istiyorsun?" Titriyorum ama konuşuyorum gene de: "İşte, yemek su katılarak durultuluyor! Çünkü yetmeyecek diye korkuyor! Bitiyor, yağı onlara gidiyor, eti, taneleri..." Kızdı eğitimbaşı: "Olmaz böyle şey!" Ben dedim: "Başka şeyleri soruyorsunuz, aslı var mı, yok mu? Bunu da sorun!.." Bütün Enstitü kulak kesilip dinliyor şimdi. Sordu beşinci sınıflara. Beşinci sınıflar dedi: "Biz bilmiyoruz..." Ben dedim: "Onlar elbet bilmez! Niçin bilsinler? Bizim sınıflara doğru sorun aslı var mı diye..." Daha o sormadan, "vaar vaar!" diye bağırdılar. O zaman eğitimbaşı, "Tabii bunlar da var der!" dedi. "Siz bunu iyi soruşturun, bulacaksınız!.." dedim. Dilim zor dönüyordu. O zaman "Sen bunu kanıtlayacaksın! Çünkü ağır bir şey söyledin! Ben şimdi aşçıbaşını çağıracağım. Böyle bir şey yapıp yapmadığını kendisinden soracağım..." Aşçıbaşını çağırdı. Geldi. Ellerini yana indirdi: "Buyurunuz, beni istemişsiniz efendim..." Sade bir emekçi. Eğitimbaşı sordu: "Böyle böyle yapıyormuşun, doğru mu?" Tam o zaman parmağımı kaldırdım: "Efendim siz aşçıbaşına soruyorsunuz, ama aşçıbaşının elinde

Levent Şahverdi Arşivi

ne var? Yemek bitiyor. Belki az. Siz bunu beşinci sınıfta Ahmet ağabey var, ben karavana nöbetçisi olduğum gün o da başkan yardımcısıydı. "Kat ama çok katma!" dedi, ona sorun, bakalım ne diyecek?" Eğitimbaşı kızdı, ama belli etmedi: "Ahmet, hangi Ahmet?" "Gebremli Ahmet" dedim. Gebremli Ahmet'e sordu. "Doğru mu?" O da "Evet, efendim doğru?" demez mi? "Ben demin söylemeyi düşündüm ama konuyu kapatacaksınız sandım. Kapatmadınız. Sarı ceketli arkadaş haklıdır. Benim nöbetimde oldu örneğin. Aşçıbaşı su kattı. 'Fazla katma, elini ona göre ayarla, küçük sınıflara gelince yemeği sulandırma!' dedim efendim!" Eğitimbaşı, Süleyman Usta'ya döndü: "Ne diyorsun?" "Efendim, son zamanlarda öğrenci artıyor! Ben elimi ayarlayamıyorum. Dün şu kadarken, bugün birden bu kadar oluyor!" dedi. "Ambardan biz artışa göre erzak veriyoruz. Nasıl olur bu? Bundan sonra dikkat edeceksin! Haydi!..." Süleyman Usta, "Peki efendim..." diyerek boynunu yeniden büktü, çekilip gitti.

Böyle eleştiriler yapıyorduk. Böyle bir dönem vardı.

Pazartesi toplantılarının sonunda yeni işbölümünü yapıp marşlar söyleyerek iş yerlerine, yada dersliklere gidiyorduk.

Ayrıca köylerden konuklarımız geldiğinde, örneğin anamız, babamız, aramıza katılıyordu. Birlikte yemek yiyorduk. Birlikte eğlenceyi izliyorduk. Bu arada uygun eğitim fırsatları çıkıyordu. Şu olayı hiç unutmam:

Arkadaşlarımızdan biri, babasından utanmış. Onun elinden, ayağından, asıl da giyiminden utanmış. Arkadaşlar, "Baban mı, ağabeyin mi?" diye sorduğunda, "Yok babam değil, bizim çoban!" demiş. Ben bunu kulağımla duymadım, böyle anlattılar. Bu yayıldı Enstitüye. Böyle bir olay çok konuşulmaya başlandı: "Kim söylemiş!" "Filânca söylemiş..." diye adı geçiyor arkadaşın.

Müdür pazartesi toplantısında konuyu açtı. Demek onun da kulağına gitmiş. Dedi ki: "Sizin anneleriniz, babalarınız çok zor durumlarda yaşıyor. Bunun kimi nedenleri geçmişten geliyor, biliyorsunuz. Bilmiyorsanız, düşünün araştırın. İşte bu durumlar değişsin, düzelsin diye biz sizleri buraya topladık, okutuyoruz. Ama siz onların durumundan utanır, 'Bunlar bizim babamız değil, çobanımız!' derseniz yanlış olur. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

onların kusuru değildir. Bunu böyle anlayacaksınız..." diye geniş açıklama yaptı. Tam o günlerde bir başka arkadaşımızın babası geldi. Üstü başı daha eski, daha yamalı. Zaten yamasız, yırtıksız insan yok o zaman köylerde. Müdür onu yanına oturttu. Cumartesi eğlencesini birlikte izlediler. Arada bir "Değil mi İbrahim?" diye elini onun dizine vuruyordu. Birlikte gülüyorlardı. Biz de bunu gözlerimizle görüyorduk.

Birkaç kez anam da geldi gitti. Enstitünün yemeklerinden yedi. Kızlar yatakevinde yattı. Yemeklerimizi pek seviyordu nedense. Kabı ayrı olanın tadı ayrı olur derler, belki ondan. Köyde öve öve anlatıyordu. 1946'dan sonra da gelip gitti. O zaman Enstitüye getiremedim. Çünkü yönetim değişti. Konukların gelmesi yasak! Yasağın gerekçesi de, "Çok bit oluyor! Biti Enstitüye köylüler getiriyor! Bundan sonra kimsenin konuğu yatakevlerine sokulmayacak! Yemekevlerinde oturmaları da yasak! Söyleyin gelmesinler!" Ama anam çıktı geldi. Onu Gönen'deki tanışlarımın evine götürdüm. Ağzımızın tadı iyice kaçmıştı böyle. Yolda belde çok eleştirilen, suçlanan insanlar olmuştuk.

Enstitülerde değişiklik

ŞAHİN – *Böylece Enstitüler değişmeye başladı, değil mi?*

BAYKURT – Evet, kötüye doğru bir değişme başladı. Biliyorsunuz, kız erkek birlikte okuyorduk. Birlikte halk oyunları oynuyor, halk türküleri söylüyorduk. Biz iyi bir iş yaptığımızı sanıyorduk. Bunlar kötüleniyordu. "Oho oho! Kız erkek birlikte okuduklarını kendileri de söylüyor! Bu komünistlik değil de nedir? Öğretmenlerini eleştiriyorlar! Bu Türk töresine uyar mı? Bu saygısızlık değil de nedir? Yarın bunlar kaymakama da böyle yapar! Valiye de böyle yapar!"

Tam dediğim gibi, bizim iyi yaptıklarımız yollarda, köylerde önümüze kötü diye konulmaya başlandı. Küçük adamlardık daha. Ortaokul son sınıf öğrencisi olarak alın beni örneğin. Üçüncü sınıftaydım. Söylentileri yanıtlardım tabii, ama kim inanırdı ağzı süt kokan bir delikanlıya?

Levent Şahverdi Arşivi

Kitap okuyorduk. Okuduğumuz kitapların tanıtılmasını, özetlerini, eleştirilerini yapıyorduk. Bunları dergilere veriyorduk. Okuduklarımızın çoğunun Rus klasikleri olduğu söylenmeye başlandı. Doğruydu. Arada Rus klasiklerini de okuyorduk. Bakanlığın yayımladığı kitaplardı bunlar. Ama Fransız, Alman, İngiliz, Amerikan klâsiklerini de okuduğumuz hiç söylenmiyordu. Dillerinin tesbihi olmuştu: "Rus klasiklerini okuyorlar! Öyleyse bunlar şudur budur..."

"Savaş bitti, Amerika'daki McCarthyzm Türkiye'ye yansıdı. Giydiği şapkaya, taktığı kravata göre insanlara komünist deniyordu. Yönetim değişti. Yeni müdür diye bir adam geldi. Sık sık çıkar ortaya, söylev çeker: "Ben miliyetçiyim, anladımız mı? Hepiniz yurtsever olacaksınız, anladınız mı?" Sanki değiliz! Çok gücümüze giderdi. Bir gün gene konuşmak için masanın üstüne çıktı. Çamurlu bir gündü. Ayakları, pabuçları çamurluydu. Masayı batırdı. Böyle şeyler eskiden olmazdı. Yani kimse "Yurdunuzu seveceksiniz, sevmezseniz kafanızı kırarım, anladınız mı?" diye söylev çekmezdi. Hiç duymadım, görmedim. Birlikte yemek yerdik. Şirpedek ayrıldı öğretmenler. Başka yerde yemeye başladılar. Yeni müdür konuşurken, ben önceki dönemlerden kalma alışkanlıkla parmak kaldırdım: "Siz yurtseverlikten söz ediyorsunuz, iyi, güzel! Ama çamurlu ayaklarınızla masaya basıyorsunuz! Bu yanlıştır! Ya o masadan ineceksiniz, ya bu sözleri etmeyeceksiniz!" dedim. Sordu bana: "Sen kim oluyorsun? Edepsize bak! İşte tam bir komünist kafası! Bana karşı çıkıyor!" diye boyadı orda. Çok zor mezun oldum. Çeşitli müfettişler geldi sonra. Az daha kovuyorlardı beni. Oysa eski müdürümüzü eleştirirdik. Adam teşekkür ederdi: "Benim bir yanlışımı gösterdiniz, eksiğimi söylediniz, teşekkür ederim." derdi. Bizi hırpalayan başka bir olay: Mezun olan ağabeylerden Ziya Ergün, görevlendirildiği İslâmköy'de sahnede vuruldu. Isparta'nın Atabey ilçesine bağlı bir köydü. Öğrencileriyle birlikte hazırladığı bir eğlenti akşamında gitti genç öğretmen. Moralimiz bozuldu. Türlü çeşit suçlamalar birbirini izliyordu. Asılsız söylentiler üretiliyor, hatta düzenekler hazırlanıyordu. Bizim Enstitüde olmadı ama başka Enstitülerin komünist olduğunu kanıtlamak için, helâlara orak-çekiç çizdiler. Bayrakları

Levent Şahverdi Arşivi

yırttılar. Su yollarına, oraya buraya kırmızı bez parçaları attılar. Sonra da "Gördünüz mü, duydunuz mu? Bunlar al bayrağımızı yırtmış! İşte bulduk! Gelin görün! Bunlar duvarlara orak-çekiç çizmiş!" dediler. Bunları gazetelere yazdırdılar.

Köy Enstitüleri Dergisinde köylünün durumunu anlatan, eskiden çok güzel bulunup da beğenilen şiirlerimiz, yazılarımızda dönem değişir değişmez, komünistlik belgesi gibi gösterilmeye başlandı. Sanki başka bir ülkeden aramıza düşmanlar sızmıştı. İyi işlerimiz kötüleniyor, bütün yurda zehir saçılıyordu. İşin tadı kaçtı...

ŞAHİN – *Tabii bu arada o özgür okuma ortamı da kalktı, değil mi?*

BAYKURT – Hepsi kalktı! Kitapları gelip elimizden alıyorlardı. "Ne okuyorsun" diye gelip bakıyorlardı. "Nereden buldun bunu? Kim öğütledi" diye soruyorlardı. Benim İstanbul'da, Ankara'da çıkan dergilerle ilişkim vardı. İstediğim dergiyi getirtiyordum. Adresler bulup abone oluyordum. Bunlar denetime girdi. Adı "Özgür Okuma Saati" olan etkinlik temelli kaldırıldı. Denetimli okuma bile yoktu artık. Tarım dersleri değişti. Daha garibi, örneğin buğdayı tarlaya ekmiyorduk. Saksılara ekip, pencere diplerine koyup, yeşersin de arpa mı, buğday mı, görelim diyorduk. Hiç bilmiyormuşuz gibi! Hayvancılık derslerinde, karatahtaya atın resmi çiziliyordu. Sonra "Tek tırnaklıdır, çift tırnaklıdır, şu familyadan, bu familyadandır..." diye ezberlememiz isteniyordu. Yazılıda, sözlüde soruluyordu.

Artık temrin yapmaya da başladık. Örneğin demircilik gene vardı. Yuvarlak bir demir veriyorlardı. Onu dört köşeli biçime getiriyorduk. Dört köşeli bir demir veriyorlardı. Törpüleye törpüleye yuvarlak biçime getiriyorduk. Ee ne olacak bu? İşlev mişlev aranmıyordu. Hepsi kalkmıştı ortadan. İki metre duvar yapıyorduk. Notumuzu alıyorduk. "Yıkın" diyorlardı. İçimiz yana yana yıkıyorduk. Hasan Âli Yücel Milli Eğitim Bakanı değildi artık. CHP'nin sağ kanadından Reşat Şemsettin Sirer gelmişti. O gitti, ardından Tahsin Banguoğlu geldi, profesör. İnönü gene cumhurbaşkanı ama Hakkı Tonguç'u resim öğret-

Levent Şahverdi Arşivi

meni olarak bir liseye gönderdiler, sonra da suçlu gibi sekiz on arkadaşıyla birlikte "bakanlık buyruğuna" aldılar. Gazetelerde, radyoda karalama kampanyaları aldı yürüdü.

Eşineğitim (kız erkek birlikte eğitim)

ŞAHİN – *Sayın Hocam, sanıyorum ki Türkiye'nin tarihinde ilk kez kız erkek öğrenciler birlikte, aynı okulda okuyor, yaşıyordunuz. İlk başlarda köylülerin buna tepkisi oldu mu? Yada şöyle diyelim: Enstitü yöneticileri köylü yurttaşlarımızı nasıl ikna ediyorlardı, kızlarını göndersinler diye?*

BAYKURT – Sevgili Şahin, sanıyorum Enstitü yöneticilerinin en çok özen gösterdiği konulardan biri buydu. Enstitülere köylü kızlardan öğrenci getirmek, bunları okutup yetiştirip, bayan öğretmen olarak köylere göndermek önemli bir amaçtı. Hakkı Tonguç'un bu konudaki düşüncelerini, özlemlerini yakından biliyorum. O, köylü kadının dünyasına girerek yardım etmek, onu değerlendirmek ve canlandırmak istiyordu. Bunu bayan öğretmenler yoluyla yapabileceğimizi düşünüyordu. Bütünüyle bayan öğretmenlere bağlamıyordu işi kuşkusuz, ama bayan öğretmen işin önemli yanını üstlenecekti. Köy Enstitüsü öğrencilerinin tam yarısı değil ama epeycesi kızlardan oluşuyordu. Benim köyümden gidenlerin ikisi kızdı örneğin. Kız erkek birlikte eğitiliyorduk. Kızları Enstitülere öğrenci alabilmek için öğretmenler, müdürler, kimi zaman Tonguç'un kendisi gidip köylerde ana babalarla konuşuyordu. Çok iyi başarıyorlardı bunu. Onların kafasına sokulmuş olan korkuları, yani "Kızlarımız bu okullara öğrenci olursa elden çıkar mı? Başlarına namuslarını kirletecek işler gelir mi? Bir güvensizlik belirtisi var mı?" gibi kaygıları giderici konuşmalar yaparlardı. Söz verirlerdi. Kızları elleriyle alır getirirlerdi. Böyle örnekler biliyorum. Hiç de tepki yoktu önceleri. Kendi kendine kalabildiği ve doğrular kendisine dosdoğru anlatıldığı ve o doğrultuda çalışıldığı zaman köylü ana baba size yardımcı olur. Ne tepkisi olacak?

Levent Şahverdi Arşivi

Biz tabii ergenlik yaşı öğrencileriydik. İlkokulu bitirip geliyorduk. Ya köyde, ya Enstitüde ergenleşiyorduk. Kızlar da ergen oluyordu. Ama öyle nahoş olaylar, yani köylü toplumun ölçülerine uymayacak olaylar hemen hemen hiç olmuyordu. Bir olay anımsıyorum. Bizden ileri sınıflarda iyi saz çalan bir ağabey vardı. Adı Ahmet Yamacı. Sonradan saz sanatçısı oldu. Hacer adında bir kızla birbirlerini sevmiş bunlar. Mektuplaşırlarmış. Bu sınıfın bir iş nöbeti sırasında yakalandıkları söylentisi yayıldı. Ahmet'i bir ay, Hacer'i iki hafta süreyle Enstitüden uzaklaştırdılar. Bu hepimizin derdi oldu. Bütün Enstitü olayı konuşuyorduk. Üstüne şiirler yazıldı. Ben de yazdım. Çok ceza almadan dönmeleri için öğrenciler seslerini duyurmaya çalıştı. Hacer iki hafta sonra geri geldi. Ahmet gelmedi. Yanlış yapılmıştı. Enstitüden uzaklaştırılmak ağrına gitti. Yakın arkadaşlarından uğraşanlar oldu, döndüremediler. O da gitti radyoya girdi. Önce Ankara Radyosu'na, sonra İstanbul Radyosu'na...

1200 öğrencili Enstitüde böyle köylünün ahlâk değerleri dışına çıkan küçük, tek tük davranışlar bile hemen cezalandırılıyordu. Asla hoşgörülmüyordu. Bunun dışında benim bildiğim önemli olay yok. Tek tük sevi başlangıcı olaylar yaşanıyordu. Olması doğal değil mi? Bunlar mektuplaşma derecesinde kalıyordu. Sonunda ama mezun olacaklarına yakın öğretmenler bunları çağırıp yönlendiriyor: "Ana babalarınıza haber verin. Konuşup anlaşsınlar. Nişanınızı Enstitüde yapalım!" deniyordu. Böyle beş altı çiftin nişanı yapıldı. Ana babaları geldi. Büyük sofralar kuruldu. Kıyametler koptu. Ağabeylerden şarap içenler bile oldu. İyi anımsıyorum, bizlere büyük sevinç oldu. Bunlar sonra evlendi, iyi günlerde, kötü günlerde sırt sırta verip hem iyi çalıştılar, hem çocuklarını iyi büyüttüler. Ama 1946 seçimleri sırasında Enstitülerde kızların çocuk düşürüp helâya attığını bütün köylerde konuştular, böylece CHP'yi, İsmet İnönü'yü, Hasan Âli Yücel'i, Hakkı Tonguç'u halkın gözünden düşürmeye çalıştılar. Kahrolasıcılar, başarılı da oldu. Seçimler bitti, kızları ayırdılar. Alıp götürüp Kızılçullu ile Beşikdüzü'ne kapattılar. Oralardaki erkekleri dağıttılar. Sonra Bolu'da böyle bir yer açtılar. Yeniden kız öğrenci alma işini gevşettiler. Bunu halka iyi bir önlem gibi anlatıyorlardı. Radyodan söyletip, gazetelere

Levent Şahverdi Arşivi

yazdırıyorlardı. Etkili oluyordu. Köy kızlarının aydınlatılması, bu yolla kurtarılması davası acımasızca baltalandı.

Genç öğretmenlerin göreve atanması

ŞAHİN – *Burada size özellikle Alman okuyucularımızı, Alman yada Batılı eğitimcileri, pedagogları ilgilendiren bir soru yöneltmek istiyorum. Şöyle: Beş yıl köy ilkokulunda, beş yıl da Köy Enstitüsünde, toplam on yıl öğrenim gören, 17-18 yaşında köye gidip büyük sorumluluk üstlenen bu gençler başarılı olmuşlardır. Bunu günümüz Batılı insanına nasıl anlatırız? Burada on yıllık eğitimle insan meslek eğitimine bile başlayamıyor. Örneğin sizin ilk göreve atanmanız nasıl oldu?*

BAYKURT – Herkes 17 yaşında göreve başlamıyordu. Benim öğretmen olma yaşım 19'dur. Tam 19 yaşında öğretmen odum. Benim ilköğrenimimde üç yıl kopukluk oldu. Babam ölünce beni ilkokuldan alıp dayımın köyüne götürdüler. Güya orda okuyacaktım. Sanat öğrenecektim. Başka iş yaptırdılar. Bu yüzden öğrenimimi üç yıl geriden tamamladım. Sonra beşi bitirip Enstitüye gittim. Dediğiniz gibi beş yıl daha okuyup 19 yaşında öğretmen oldum. Aramızda 17 yaşında öğretmen olan arkadaşlarımız da var, doğru. Örneğin Mahmut Makal, 17 yaşında öğretmen oldu, kitap yazdı. Çok da önemli bir kitap hem. Üzerinde düşünülmeye değer bir konudur bu. Hem yanında, hem karşısında söylenecek epey söz var. Örneğin Türkiye'de 18 yaşında suç işleyen insanı asıyorlar. O halde 17 yaşındaki insana sorumluluk ve yetki de verilebilir. Öğretmenlik gerçi zordur. Ama ne yapalım ki, ülkelerin özel koşullar da vardır. Örneğin ben öğretmen olunca Kavacık köyüne gittim. Benden önce orda bir Eğitmen vardı, sadece üçüncü sınıfa kadar çocukları okutuyordu. Dördü, beşi okumayacaklar mı? Bekliyorlar öğretmen yok. Ben başladım dördüncü sınıfı okutmaya. Kimimiz böyle bir Eğitmen yada Öğretmen arkadaşla birlikte çalıştık. İstersen tek çalış. Yapabilirsin. Yapabildik. Ben 19 yaşındayım, 18 yaşındayım diye bir aksama olmadı. Örneğin biz ilkokul beşinci sınıftayken, Enstitü son sınıftan ağabeyler bizim

Levent Şahverdi Arşivi

köye uygulama yapmaya geldi. Beş taneydiler. Hepsi öğretmendi benim gözümde. Hiçbirini küçük görmedim. Ama Türkiye'de ilkokul beş yıl. Köy Enstitüsü de beş yıldı. Ama Enstitülerde öğretim günde sekiz saat idi. Dört saat, yada beş saat değildi. Sekiz saat ile daha çok işler yapılabilir. Sonra bizim tatillerimiz azdı. Tatillerimizi çalışarak, bir şeyler öğrenerek geçirdiğimiz olurdu. Yukarıda anlattığımız geziler gibi...

Enstitülerde din dersi

ŞAHİN – *Köy Enstitüleri programında din dersleri yoktu. Nedeni neydi bunun? Avantajları, dezavantajları neler oldu?*

BAYKURT – Doğru, Enstitülerde din dersi yoktu. O zaman yalnız Köy Enstitülerinde değil, Türkiye'nin hiçbir okulunda bugünkü din dersleri yoktu. Laiklik egemendi bütün okullara. Yönetimde din işi, devlet işi ayrılmıştı. Devlet din eğitimini kendisi yapmıyor, yaptırmıyordu. Bu görevi aile üstlenmişti.

Nedeni, Cumhuriyetten önce uzun yıllar din, din, devlet yönetimine karışan büyük bir etken olarak zararlı sonuçlar doğurmuştu. Uzun yıllar bundan ötürü, hem yönetime din karıştırılmadı, hem de okullarda din eğitimi yaptırılmadı. Bu öğretim Köy Enstitülerinde de yoktu. Bunun bir boşluğunu, eksikliğini duymuyorduk biz. Yani böyle bir tartışma olmuyordu. Köylü çocukları olarak ailemizden namaz, aptes öğreniyorduk. Ben ilkokuldayken namaz kılmayı biliyordum. Duaları da iyice öğrenmiştim. Cuma namazlarına gidiyordum. Öğretmen olunca da cuma namazlarına giderdim köyde. Ama hiçbir zaman çok dindar insan olmadım. Köylünün din duygularını saymak için, onlara anlayışlı ve saygılı olmak için bilinmesi gerekli bilgileri iyi biliyordum. Ailemden öğrenmiştim. Din kitaplarını okumak da yasak değildi. Din dersi 1946'dan sonra ilkokullara konuldu. 1950'den sonra ortaokullara konuldu. Liselere konuldu. Öğretmen okullarına konuldu. Bugün her okulda var. Bilmiyorum Türkiye'de işler eskisinden çok mu iyi şimdi? Ekonomi, yönetim daha mı düzgün? İnceleyip düşünmek gerekir.

Levent Şahverdi Arşivi

B. Rahmi

Levent Şahverdi Arşivi

ŞAHİN – *Değerli hocam, bildiğiniz gibi, 1946'da başlayan, daha sonra da 1950'de Demokrat Parti döneminde son aşamaya varan Köy Enstitülerini yıkma eylemini görüyoruz. Bu dönemlerde, bildiğim kadarıyla, İsmet İnönü onlara seyirci kaldı. İsteyerek herhangi bir tepkide bulunmadı kanımca. Bu konuda neler söylemek istersiniz?*

BAYKURT – İsmet İnönü'nün Köy Enstitüleri döneminde bir sözü vardı. Bu sözü duvarda güzel harflerle levha halinde asılıydı: "Köy Enstitülerini Cumhuriyetin eserleri içinde en değerlilerinden biri sayıyorum. Buradan yetişen gençlerimizin başarılarını ömrüm oldukça yakından izleyeceğim" diye. Çok partili döneme geçildiği zaman, 1946-1950 arası, İsmet İnönü gene cumhurbaşkanı olarak kaldı. Yurdu CHP hükümetleri yönetti. Ama karşıda Demokrat Parti, Millet Partisi vardı. Bunlar pek çok konuyu demokratik tartışma adı altında "demagoji" konusu yaptılar. CHP'nin kendi içinde de "muhalif" bir grup, daha ileri giderek Köy Enstitülerini ağzına sakız etti. Özellikle Büyük Millet Meclisi'nde, bir ara Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün müdürlüğünü yapmış olan Maraş Milletvekili Emin Soysal, Hakkı Tonguç'a karşıydı. Nedeni, onu yönetimsel birtakım nedenlerden ötürü müdürlükten uzaklaştırmış olması. "Sen beni uzaklaştırır mısın? İşte ben şimdi milletvekili seçildim!" Milli Eğitim Bakanı da Reşat Şemsettin Sirer. O da yaşamı boyu her güçlü insan karşısında eksiklik duymuş bir tip. Tonguç'un karşısında da öyle. Uzun süre ezilmiş biri. Bunlar ikisi politika sahnesinde karşı karşıya geçtiler, danışıklı soru ve yanıtlarla konuyu karşı partilerin yaptığından çok sömürdüler. Uzun süre oynandı bu senaryo. Akılları sıra buldukları yanlışlıkları, yolsuzlukları sayıp döküyorlardı. "İşte biz Enstitüleri düzeltiyoruz, ey karşı partiler artık sesinizi çıkarmayın! Siz haklısınız! Biz de sizin gibi düşündüğümüz için onları iyice kesip kırpıyoruz! Eski öğretmen okulları biçimine sokuyoruz!" demeye getiriyorlardı. En büyük sömürü ise yeni seçim kampanyası sırasında oldu. Enstitülerde köy çocuklarının hayvan gibi çalıştırıldığı, öğret-

Levent Şahverdi Arşivi

men adı altında ulusal duygulardan yoksun, çok sol eğilimli militanlar olarak yetiştirildiği, kız erkek birlikte okutularak Türk ahlâkının bozulduğu gibi konular eleştiri malzemesi yapılıyordu. Bu arada köy öğretmenlerinin sanat bilmesi, uygulama bahçesi ve geçim toprağı sahibi olması da eleştiriliyordu. Buna, bilir bilmez, "Kolhoz tip eğitim" diyorlardı... "Üretim için eğitim sadece Sovyetler Birliği'nde vardır, Enstitüler ona benziyor!" diyorlardı. Adı sanı belli, pedagog geçinen zatlar bile böyle yazıp çiziyordu...

Evet, bu arada İsmet İnönü, kendisinden beklenen hakemliği bile yapmadı. Bırakın sahip çıkmayı, hakemliği bile yapmadı ve Enstitüler rahat rahat baltalandı. Yapsa ne olurdu? Etkili olur muydu? Çünkü çok partili, tartışmalı bir döneme geçildi. O dönemde her şey ölçüsüz, sınırsız tartışma konusu yapılıyordu. Özellikle Enstitüler... Belki ulusal bağımsızlık ve toprak reformu gibi daha önemli konular tartışılmadığı için Enstitüler tartışılıyordu.

Köy Enstitüleri CHP döneminde kuruldu. Gene o partinin başka hükümetleri döneminde kesildi, kırpıldı, tam Nasrettin Hoca'nın kuşuna benzetildi. 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti de bir yasayla kapatılmasını gerçekleştirdi. Onlar "Kapatma" demediler, "Enstitüleri eski öğretmen okullarıyla birleştiriyoruz!" dediler.

Köy Enstitüleri ve toprak ağaları

ŞAHİN – *Sayın Hocam, Köy Enstitülerini CHP kurdu, gene CHP dönemide yıkım başladı. Bundan kanımca şöyle bir sonuç çıkarmak mümkün: Enstitüleri kuran Tonguç ve arkadaşları, Enstitülerin neler amaçladığını, köylü insanının yaşamında bazı sosyal değişimleri yapacağını önceden biliyordu. Ama Köy Enstitüsü yasasını destekleyen o dönemin CHP milletvekilleri işin ciddiyetini göremedi. Yani, Enstitülerin köy yaşamında yapacağı değişiklikleri önemsemiyorlardı. İşin ayırdında olsalar, yasayı desteklemezlerdi. Çünkü o dönem CHP'de çok sayıda toprak ağası milletvekiliydi. Enstitü mezunları köylere*

Levent Şahverdi Arşivi

dağılmaya başladıktan, bu okul öğrencilerinin yazdıklarını gördükten, gelişmelerin kendilerini rahatsız ettiğini kavradıktan sonra bunlar, zamanında destekledikleri, kurulması için yasa çıkardıkları Enstitülerin aleyhine döndü. Kimileri de oy toplamak için muhalefet tarafından başlatılan aleyhtarlık modasına kendini kaptırdı. Buna ne dersiniz?

BAYKURT – Biliyorlardı, bilmiyorlardı sorunu değil sorun. Düşünün 1945, yani Demokrat Parti'nin kuruluşu, bütünüyle feodal bir eylemdir. Adnan Menderes Aydın'da büyük toprak sahibidir. Kuruculardan olmasa da ilk militanlardan, ilk sözcülerden Emin Sazak Eskişehir'de büyük toprak sahibidir. Doğudan, Güneyden pek çok ağa Meclis'tedir. Meclis'te büyük toprak sahipleri epeyce güçlü bir gruptur o zaman. Bunlar daha baştan Enstitülerin kurulmasına karşıydı. Yasa tartışmaları yapılırken her şeyi açık seçik görüyorlardı. Ama seslerini istedikleri gibi çıkaramıyorlardı. Çünkü CHP içinde İnönü daha güçlüydü. İnönü memleketi yenileştirmek istiyordu. Cahilliği yenecekti. Hatta Toprak Reformu yapacaktı. Yalnız İlköğretim Seferberliği değil, İnönü'nün güçlü olduğu o dönemde Toprak Reformu da gündeme getirildi. Çıkarılan Toprak Reformu Yasası'nın 17. maddesi toprak genişliklerini saptıyordu. Önce iyiydi. Sonra birkaç kez değiştirildi. Genişlik sınırı 7000 dönüme kadar çıkartıldı. Hatta daha da fazla. Gerçi Türkiye'de daha geniş, daha büyük topraklar vardı. Hâlâ da var! Ama 7000 dönümü bir adamda bırakmaya kalktın mı, Türkiye'de Toprak Reformu yapamazsın. Adam elindeki yirmi bini üçe bölüp oğluna, kızına, karısına derken; "Tamam! İşte benim zaten o kadar var! Topraksızlara verecek toprağım yok!" der çıkar. Üstelik bunlar Meclis'te milletvekili. İşte tepki bunlardan geldi. Bunlar CHP'den koptu, Demokrat Parti'yi kurdu. DP bir bakıma dış politikada, dış ticarette liberalizmi savunmakla birlikte, toprak ağalığı temeline oturan bir partidir. Biliyorsunuz Anadolu'da ağaların etkisi büyük. Bir yandan da şeyhlerle işbirliği halinde olduklarından, halk aynı zamanda şeyhlerin, din adamlarının etkisi altındadır. Bu çıkar grupları, bu egemen katmanlar, halkı güdümleyebildiği için, Köy Enstitülerini

Levent Şahverdi Arşivi

yıkabildiler. Politik ağırlık henüz köylerden yana değildi. Köy Enstitülerinden yararlanacak halktan yana değildi. Enstitüler kanımca bu yüzden yitirildi.

İsmet İnönü Enstitülere sahip çıkmayarak kendisini kurtaracağını düşünmüştür belki. Ama sahip çıkması da çok şey yazmazdı. Gene de insaflı olalım. İnönü hep cumhurbaşkanı olarak mı kalmak istiyordu? Nitekim 1950'de görevi Celâl Bayar'a verdi. Vermeyebilir miydi? Bırakmak uygununa geldi. Özellikle 1946-50 arasında Enstitüler için korumacılık yapabilirdi. Böylece 4-5 yıl daha rahat çalışırlardı. Atılım biraz daha güçlenirdi. Böyle apar topar yıkılmazlardı.

ŞAHİN – *Peki Hocam, bu Köy Enstitüleri olayı, yani bu eğitbilimsel yöntem, hangi ülkenin eğitiminden yararlanılarak getirildi? Herhangi bir alıntı sözkonusu mudur? Yoksa Türkiye'ye özgü bir olay mıdır? Biz mi bulduk bunları ilk kez? Yanılmıyorsam, yasa tasarısı Meclis'te konuşulurken Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel şöyle söylüyor: "Biz kimseden almadık. Bu bizimdir. Başkaları bizden alsın..." Sizce bu böyle midir?*

BAYKURT – Hasan Âli Yücel'in bu sözünü anımsamıyorum. Yani bir soru sorulmuş, o da Bakan olarak kalkıp böyle yanıtlamış. Köy Enstitülerinde, kuruluş başlamadan önce, içeride çok gezi ve inceleme yapıldı. Köy Enstitüleri Türkiye'nin koşullarından, kendi gerçeklerinden çıktı. Ama dünya eğitbilim gelişmelerinden kopuk bir atılım olduğunu sanmıyorum. Yani Tonguç, kuruculardan Rauf İnan dışarda eğitim görmüş kimselerdi. Hakkı Tonguç, Pestalozzi başta olmak üzere, Kerschensteiner'in, John Dawey'in düşüncelerini biliyor. Ancak bunları alıp tıpatıp uygulamıyor. "Kopya" etmiyor. Bulgaristan, Macaristan, Almanya, Romanya köylerini dolaştığını, buralarda yaşam ve çalışma durumlarını, özellikle köylerdeki eğitimi incelediğini biliyoruz. İnceleme yazılarını yayımladı. Yazıları, Milli Eğitim Bakanlığının o zaman çıkardığı dergide var.

HARALD GROSCH – *Makarenko'nun da bir etkisi olmuş mudur?*

Levent Şahverdi Arşivi

BAYKURT – Sovyetler Birliği'ne gezi yapıp yapmadığını kesin bilmiyorum. Makarenko'nun görüşlerinden haberi olduğunu, bunlardan birtakım ipuçları çıkarttığını ve hepsinden bir sentez yaptığını düşünebilirim. Örneğin Sovyetler Birliği'nde Köy Enstitülerine benzer okullar yok. Almanya'da alışılmışın dışında olan okullar da Köy Enstitülerine benzemez. Bulgaristan'da, Macaristan'da Köy Enstitülerine benzer okullar yok. Ancak kimi ilkeleri alıp bunların bir sentezini yaptığını söyleyebilirim. Yineliyorum: Köy Enstitüleri yerlidir. Ama dünya eğitbilim gelişmelerinden kopuk değildir. Normal olarak böyle olması da gerekir, kanımca. Sonradan Köy Enstitülerini başka uluslar aldı. Örneğin İran aldı. Uzakdoğu'da, Endonezya uyguladı. Peru alıyor. Geri kalmış, geri bıraktırılmış ülkelerin sorununu çözmede uygun bir modeldir diye UNESCO bütün dünyaya tavsiye etti. Böyle örnekler biliyoruz. Bunların fazla önemi yok. Bence önemli olan, Köy Enstitülerini bizim koruyup sürdürebilmemizdi. Çünkü bu kurumlara en çok bizim gereksinimimiz vardı.

Enstitülerin Etkinlikleri

ŞAHİN – *Burada Köy Enstitülerinin kapanışından sonraki dönemle ilgili bir soru sormak istiyorum. Enstitüler kapatıldı ama bu arada, bu kısa yaşama döneminde, 17.000 mezun verdi. Bu mezunlar köylere dağıtıldı. Yazarlar, sanatçılar, bilim adamları çıktı bu köylü gençlerden. Köy yazınını Türkiye'nin en çok okunan yazını haline getirdiler. Halk müziğini yaydılar. Radyolarda çaldırdılar. Özellikle 60'lı yıllardaki Türkiye'nin demokratikleşme döneminde bu mezunların kanımca büyük rolü oldu. Siz bu gelişmelerde sembol figür oldunuz sanıyorum. Neler söylemek istersiniz? Bu 60'lı yıllarda Köy Enstitülerinin yeniden kuruluşu gündeme geldi mi?*

BAYKURT – Evet, Köy Enstitüleri, kuruluş ilkelerine uygun olarak 17.000 mezun verdi. Bunların çoğunluğu öğretmen, bir bölümü sağlık koruyucusu olarak yetişti. Bunlar arasında özel yetenek ve çaba gösterenler yazar oldu, şair oldu. Bunlar epey-

Levent Şahverdi Arşivi

ce sayı tutuyor. Köy Enstitülü yazarlar ve şairler üzerine incelemeler, antolojiler var. Burada bunlardan özellikle Mehmet Bayrak'ın yayımladığı kitabı bir kaynak olarak anabilirim.

Eğer yazın'ı alacak olursak, yetişenlerin bir bölümü yalnız Köy Enstitülerinin verdiği eğitimle kaldı. Bir bölümü, üzerine bir yüksek öğrenim yaptı. Eğitim Enstitülerine gidip okudular örneğin. Bunlar, içinden geldikleri köy dünyasını şiirle, düz yazıyla, romanla, öyküyle anlatıp yankı uyandırdılar. İlk yankıyı uyandıran Mahmut Makal'dır. *Bizim Köy* adlı kitabı Türkiye'de defalarca basıldı. Din kitapları kadar çok okundu. Dünyanın belli başlı dillerine çevrildi. Almanca, İngilizce, Rusça, Fransızca, İspanyolca... Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Ümit Kaftancıoğlu, Osman Şahin, daha başka adlar... Bunlar Türkiye'deki yazın'ın hem içeriğini köylüye doğru kaydırdı, hem de biçimini yalınlaştırıp halka yaklaştırdı.

Sadece bu alanda değil kuşkusuz, yüksek öğrenim yaparak profesörlüğe çıkmış köy çocukları da oldu. Politika alanına atılarak milletvekili olan köy çocukları var. 1960'tan önce Osman Eroğlu arkadaşımız Burdur'dan seçildi. Onu başkaları izledi, sonradan bu sayı arttı. Köy Enstitülerinin yetiştirdiği öğretmenler toplumun demokratik yönden gelişmesine etkili oldu. Sayılan, sevilen, zor durumlarda düşüncesine başvurulan insanlar oldu bunlar...

Ayrıca Köy Enstitüleri öğretmen hareketini etkiledi. 1960'tan önce, tâ 1948'de kurulmuş olan öğretmen dernekleri ve onların bir federasyonu vardı. Bu federasyon 1960'lara kadar, giden Milli Eğitim Bakanı için veda çayı, gelen Milli Eğitim Bakanı için hoşgeldin yemeği verirdi. Gidene de, gelene de öğretmenler adına bir buket çiçek sunardı. Böylece bakanlıkla öğretmenler arasındaki ilişkileri iyi tutmaya çalışırdı. Ama eğitimin, öğrencilerin, öğretmenlerin sorunları sürekli olarak eski kabuğun içinde tutulurdu. 1960'lı yıllara gelirken Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenler bu durumu eleştirdi: O zaman İmece dergisinde yazdığımız yazılarla biz de eleştirdik. "Bu böyle olmaz! Gelen bakana çiçek, giden bakana çiçekle öğretmen hareketi yürümez. Aktif olmak gerekir. Birtakım kurumları eleştirmek, birtakım hakları istemek gerekir, almak gerekir" dedik. Nitekim 1960'lı yıllara

Levent Şahverdi Arşivi

girmeden önce Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenlerin çoğunlukta olduğu muhalefet canlandı. Arkadaşlarımız federasyon yönetimine geçti. Ondan sonra Bakanlıkla daha ciddi tartışmalar başladı. 1960 Anayasası, memurların, bu arada öğretmenlerin sendikalaşabileceği ilkesini getirdi. Federasyonun yeni yöneticileri, genel başkanı, sekreteri hep Köy Enstitüsü çıkışlıydı. Hemen bir sendika tüzüğü hazırlamaya giriştiler. Ama eskiden yapılan bir yanlışlıktan dikkatle kaçınıldı. Eksiden Köy Enstitüsü mezunları, sırf Köy Enstitüsü mezunu olduğu için ayrımlanır, hor görülürdü. Bu kez Köy Enstitüsü mezunları etkinliklerini öğretmen okulu çıkışlı meslektaşlarını dışlamadan, onlardan kopmadan yürütmeye özen gösterdi. Özellikle Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) döneminde böyle oldu. TÖS, 1961 Anayasası'nın memurlara sağladığı sendika hakkından yararlanarak 1965'te kuruldu. Çünkü Sendika yasası 1965'te çıktı. Ben ilk genel yönetim kurulu üyesi ve genel başkanıyım TÖS'ün. Bu görevi yedi yıl yaptım. Yedi yıl içinde federasyon dönemindeki deneylere dikkat ederek çalıştım. Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenleri yönetime getirip, ötekilere ikincil etkinlik hakkı tanıyan bir politikam yoktu. İşleri hep birlikte yapıyorduk. Bakmıyorduk nereden çıktığına, hangi okulda çalıştığına. Çalışma isteği ve gücü olan arkadaşlarımız öne çıkıyordu. Ama denebilir ve dendi ki, bu canlanmada Köy Enstitülerinin rolü büyük olmuştur. Eğitimden sağlığa, tarımdan tekniğe, yazından iç politikaya, iç politikadan öğretmen hareketine kadar Köy Enstitülerinin, ülkenin demokratikleşmesinde olumlu etkileri olmuştur. Yazındaki etkileri hâlâ sürüyor. İç politikada öğretmenlerin etkinliği zaman zaman baskı altına alınıyor ama Köy Enstitüleri halk arasında kuşaktan kuşağa geçen bir canlılık olarak sürüyor, yani Köy Enstitüleri ruhu sürüyor.

Enstitüler yeniden kurulmalı mı?

ŞAHİN – *TÖS'ten söz ettiniz. Ben o dönemde, 1968-69 yıllarında Çanakkale Öğretmen Okulu'na yeni girmiştim. Henüz küçük olmama karşın, o dönemin canlılığını anımsıyorum. Sizin adı-*

Levent Şahverdi Arşivi

nızı sık sık duyardık. Kitaplarınızı okurduk. Özellikle Yılanların Öcü *benim ilk okuduğum ciddi kitaplardan biridir. Köy kökenli olduğum için beni çok etkilemişti. O romanda kendimi bulmuştum. O dönemde adınızın bizim için büyük önemi vardı. Hâlâ da öyle. Şimdi karşılıklı oturup sizinle röportaj yapmaktan, sohbet etmekten son derece mutluyum, gurur duyuyorum. Bunu söylemeden edemeyeceğim. Ama yeniden konuya döneyim. TÖS döneminde, yanılmıyorsam Köy Enstitüleri konusunu gündeme getirdiniz.* İMECE *dergisini çıkarıyordunuz. O dönemde Köy Enstitülerine yönelik amacınız neydi?*

BAYKURT – Deminki sorunuzu bu yönlü yanıtlandıramadım. 1961 Anayasası'ndan sonra toplumun kazandığı göreceli özgürlükler, toplum ve ülke sorunlarının daha ciddi olarak tartışılmasına olanak verdi. Böylece eğitim sorununa da ciddi çözümler arandı ve çözüm Köy Enstitüleri yönünde görüldü. İşte bu görüşleri yaymak ve Enstitülerin anısını diri tutmak için *İMECE* dergisi doğdu. Köy Enstitüsü kurucularından Şerif Tekben, Hürrem Arman, Sabahattin Eyüboğlu, onun öğrencilerinden, yani Enstitülerden yetişmiş olanlardan İsa Öztürk, Mehmet Başaran, Dursun Kut, Arif Gelen, Mahmut Makal, Hamza Soydaş gibi arkadaşlar, hepimiz bu dergiyi oluşturduk. Aramıza Hakkı Tonguç'un bir uzman hekim olan oğlu Engin Tonguç da katıldı. Hem Enstitüleri savunuyor, hem de oralardan yetişen köye dönük yapıt veren şairlerin, yazarların yazılarını yayımlıyorduk.

Bir yandan da TÖS, çeşitli çalışmaları arasında, eğitime dönük araştırmalar yapıyordu. Örneğin TÖS'ün topladığı Devrimci Eğitim Şûrası, Köy Enstitüleri için de bir komisyon kurdu. Bir bildiri hazırladı ve bir karar tasarısı kabul etti. Yeni gelen Başbakana, bakanlara, çeşitli zamanlarda durum anlatıldı. Köy Enstitülerinin yeniden açılmasını istedik. Bunu yapmayacaklarını biliyorduk. Ama güçlü bir akımın canlı tutulması gerekiyordu. Bugün de kişisel kanım şudur: Belki Köy Enstitülerini yeniden, tıpkı dün olduğu gibi kurmaya olanak yok, belki giderekten gerek de yok Türkiyemizde. Ama başka bir şeye gerek var: Köy Enstitülerinde uygulanan

Levent Şahverdi Arşivi

ilkeleri Türkiye'nin bütün okullarına yaymak! Böylece yoksulluk koşulları içinde yaşayan ulusumuzu yoksulluktan, geri bırakılmışlıktan kurtarmak için onun yaratıcı gücünü harekete geçirmek... Hem eli, hem kafası çalışan insanlarla ülke yeniden kurulacak... Bu Köy Enstitülerini biraz aşan bir dilektir. Türkiye halkının dileğidir. Ben bunun bir gün gerçekleşeceğine inanıyorum. Türkiye'de yurdun ve halkın yararına dönük öyle bir eğitim başlayacak ki, Köy Enstitüleri de içinde olacak. Ama Enstitüler hep anımsanacak, hiç unutulmayacak.

Köy Enstitülerine soldan eleştiri

ŞAHİN – *Köy Enstitülerine yönelik pek çok lehte ve aleyhte eleştiri yapılmıştır. Aleyhte eleştiriler özellikle tutucu çevrelerden gelmiştir. Ancak bizim dikkatimizi çeken bir eleştiriden söz etmek istiyorum uygun görürseniz. Sol bir eleştiri bu. Özellikle tanınmış yazar Kemal Tahir* Bozkırdaki Çekirdek *adlı romanıyla Köy Enstitülerini eleştirmiştir. Enstitülerde köy çocuklarının insafsızca çalıştırıldığını bu yolla köy sosyal yaşamının değiştirilemeyeceğini anlatmak istemiştir. Bildiğim kadarıyla Köy Enstitüsü çıkışlı tanınmış yazarlarımız Enstitüleri hep savunmuşlardır. Enstitülerden gelmeyen bir yazarın, hem de bir romanla Enstitüleri eleştirmesi dikkat çekicidir. Bu konuda bir şeyler söylemek ister misiniz?*

BAYKURT – Belli ki, Köy Enstitüleri hareketi büyük bir hareket. Uzun yıllar Türkiye'de ve dışarıda pek çok insanın dikkatini çekmiş, çekecek bir hareket. Büyük hareketler, sadece lehinde konuşulmakla kalmaz. Her zaman hem lehinde, hem aleyhinde yankı getirir. Biliyorsunuz baştan, ağalar dışında tüm ülke çoğunlukla lehindeydi. Giderek bir muhalefet doğdu. Uzun süre aleyhinde olundu. Kendi içinden yetişenler ve tek tük aydınlar dışında hiç kimse onlara sahip çıkmadı. Sonra çoğunluk gene lehine döndü. Bu kez tabii gene bir muhalefet oluştu. Soldan eleştirilerin gelmesi, tanınmış yazar Kemal Tahir'in bir roman yazarak bu eleştrilere katılması, dediğiniz gibi "sol" bir eleştiri yapması dikkat çekicidir, doğru...

Levent Şahverdi Arşivi

Ancak bu eleştiri kolay karşılanabilir bir eleştiridir. Bu eleştiriyi eleştirmek olanaklıdır ve çok kolaydır. Ben şimdi gerçi onu yapmak istemiyorum. Ama kısaca belirteyim ki Kemal Tahir bu romanı, Köy Enstitülerine dışından, hatta çok uzağından bakarak yazmıştır, kafadan... Sadece Köy Enstitülerinin birinde kısa bir süre çalışmış olan öğretmen Tahir Alangu'dan yararlanmıştır. Alangu, Kepirtepe'ye Enstitülerin son döneminde bir "düzeltmeci" olarak gönderilmiştir. Nerdeyse gerçek Enstitülere karşıdır. Daha doğrusu bozuculardan biridir. Enstitülerin kurucularına karşı olanların, yeni bakanların güvenilir adamıdır. Bir geçimsizlik ve anlaşmazlık yüzünden Kepirtepe'den uzaklaştırıldı sonra. Kişisel kırgınlığı da var. Bu ruhsal durumuyla Kemal Tahir'e gerçeği yansıtmayan, sağlıksız bilgi yardımları yapmıştır. Romanında söyler: Köy Enstitülü çocuklar çok çalıştırıldı, çok sömürüldü. Buna karşılık fazla özverili oldular, kendileri azla yetindi, kendileri için çok şey istemediler. Köylünün de azla yetinir olmasını doğru buldular... Bunların birazı doğrudur. Örneğin çok çalışmak... Çok çalıştırılan, çalışan biziz. Bunun rahatsızlığını duymadık. Çalışırken yurdumuzun, halkımızın durumunun çok çalışmayı gerektirdiğini biliyorduk. Bunu iyi kavramıştık. Ben bugün de aynı kanıdayım. Bir günlük zaman içinde en az bir buçuk, iki gün çalışmak zorunda olan bir ulusuz. Çok yoksuluz, donatımsızız. Yabana muhtacız. Yeter derecede iş yerlerimizi açamadık. Yolumuzu belimizi yapamadık. Kalkınmamızı tamamlayamadık. Bu yoksunlukların altından çok çalışarak kalkabiliriz. "Sadece çok çalışarak kalkarız" demiyorum asla. Elbette dış ve iç sömürüyü kırmak, sömürüsüz toplum emelini sürekli göz önünde tutmak gerekiyor, elbet! Ama sömürüsüz toplum politik olarak kurulduğu zaman da Türkiye'nin çok çalışmaya gereksinimi olacak. Bu bir.

İki: Özveriye alıştırıldık. Azla yetinmeye alıştırıldık. Fazla istekçi, tüketici olmadık. Devlet bütçesinden, toplum sırtından fazla karşılık almaya, bol ücret istemeye özendirilmedik. Böyle yetiştirilmedik. Bu da doğrudur. Bizce bu da kötü değildir. Erdemdir. Yani bir insanın, yurdunun gücünün elverdiği kadar maaş almakla yetinmesi bize göre erdemdir... Maaşlarımız azdı, doğru. Yirmişer lirayla başlayacaktık. Ama o zaman 20

Levent Şahverdi Arşivi

lira büyük paraydı. Sonradan giderek Enstitü çıkışlıların maaşlarında da bir yükselme sağlandı. Bizim yalnız maaşla geçinmemiz beklenmiyordu. Tarla, toprak veriliyordu. Bağ, bahçe, hayvan veriliyordu. "Ekin, dikin, üretin!" deniyordu. İyi bir çiftçi kadar kazanan arkadaşlarımız vardı. Sadece yetiştirdiği arıların balıyla büyük paralar edinen arkadaşlarımız oldu. Örneğin ben de üretken bir yazar oldum. Sadece kalemimin getirdiği yazı haklarıyla iki üç öğretmenin maaşı kadar kazandığım dönemler oldu. Kazanç yolu kapalı değil. Ama ne yapacağız daha fazla parayı? Biz para yapma ülküsünü değil, yurttan ve halktan yana yararlı işler yapma ülküsünü başa aldık. Böyle yetiştirildik. Bunun bir sol eleştiriye konu edilerek olumsuz göserilmesini değil, alkışlanmasını düşünürüm.

Sonra o romanda örneğin, tip anlatma adına, Tonguç'la alay edilmesini sevmiyorum. "Bulgaryalı genel müdür..." falan filân. Bir adamın göçmen olması, Bulgarya'dan gelmesi ayıplanacak şeyler değil. Bunlar bir insanın kendi elinde mi?

Sonra kadın erkek ilişkilerinin, kız erkek ilişkilerinin kötü olduğunu anlatan demagojiye paralel, kadın erkek öğretmen ilişkileri de, Kemal Tahir'in öteki romanlarındaki gibi, gerçek dışı abartılarla verilmiştir. Realist bulmuyorum. Köy Enstitülerini eleştiren romanın eleştirisini yapmayı gerçekten istemiyorum. Ama gerekirse yapılabilir demek istiyorum. Bu birkaç örneği bu nedenle söyledim.

Konuşmamızın başında siz söylemiştiniz, ama banda girmedi. Türkiye'de sağın ağzını büzmek olanaklı değil. Yurt gerçeklerini tam olarak göz önünde bulundurmadan vırt zırt konuşan çenebaz bir "sol" da var. Bu solun da ağzını büzmek olanaklı değil. Bu sol Köy Enstitülerini CHP'ye militan yetiştirmek için kurulmuş görür, gösterir. Ama ben Köy Enstitülerinden yetişmiş bir insan olduğum halde, ne önce, ne de sonra, ne delikanlı iken, ne olgun yaşta, hiçbir zaman CHP militanı olmadım. CHP'ye giren arkadaşlarım oldu. CHP'den milletvekili olan arkadaşlarım da oldu. Başarılarına sevindim. Ancak her insanın bir görüşü var. Bir bölümü şu partiye giderken, bir bölümü CHP'ye girdi. Bu Köy Enstitülerinde uygulanan eğitimin sonucu değil, insanların gelişmelerinin sonucudur. Onların seçimleridir. Yani tercihleri. Konuyu böyle almak daha doğrudur.

Levent Şahverdi Arşivi

Toparlayıp yeniden söylemek istiyorum. Köy Enstitüleri eleştirilmez eğitim kurumları değildir. İlkelerin eleştirilecek yanları olabilir. Uygulamasında yanlış yapılmış yanlar olabilir. Bunlar eleştirilir. Ne bir zaman yapıldığı gibi her yanı kötü demeli, ne de bir zaman yapıldığı gibi hiç kusuru yoktu, her yanı iyiydi demeli. Objektif olarak kanıtlı, tanıklı eleştiriler yapılmalı.

Enstitüler kapatılmasa ne olur?

ŞAHİN – *Sayın Hocam, diyelim ki, Köy Enstitüleri o ilk dönemlerdeki, yani 1946 öncesindeki gibi çalışmalarını sürdürüp günümüze kadar gelebilseydi, Türkiye açısından ne gibi olumlu sonuçlar alınırdı?*

BAYKURT – Bu bir düş, bir fantazi değil. Yapılmış hesaplar var. Belki o hesaplar, o planlar yüzde yüz gerçekleşmezdi, %80, %90 gerçekleşirdi. Önce 1950 yılına kadar, 1960 yılına kadar hesaplar var. İlköğretim Seferberliği'nin planları bunlar. Okulsuz köy kalmıyordu Türkiye'de. Okur yazarlık yüzde yüz gerçekleşiyordu. Okuma yazmayı yüzde yüz gerçekleştirmekle nereye varılacak? Türkiye kurtulacak mı yüzde yüz? Hayır, o demek değil. Ama okuma yazma yoluyla, sanıyorum ki köy çocuklarının daha çoğundan yapılacak seçmelerle, onlara yüksek öğrenim kapıları açılacaktı. Bir başlangıç. Eğitmenlerin üçüncü sınıfa kadar okuttuğu çocuklardan doktorlar, mühendisler tanıdım köylerde dolaşırken. Yani üç sınıflı köy okulunu bitiren çocuk, ileri okullara gidip okumuş, doktor olup gelmiş köyüne. Yazılarımda vardır. Şavşat'taki köyüne doktor olup gelmiştir hem de... Bu yol açılacaktı. Dolayısıyla bir ulusal kirizma yapılacaktı. Türk halkının en tabanı sayılan köylerden pek çok değerler üste, gün yüzüne çıkacak, bunlar toplumsal yaşamda, yönetimde, politikada, güzel sanatlarda, bilimlerde etkin rol alacaktı. Bir canlanma gelecekti Türkiye'ye. Demokratik yaşamda köylülerin de etkin olduğu bir dengeye varılacaktı.

Bunlar engellendi. Bence acı olan yan bu. Türkiye, içinde bulunduğu zorluklardan, köylüleri karanlıkta tutarak çıkabile-

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ceğini sanmasın. Toprak ağaları tersini söyledi Meclis'te. Ve onların dediği oldu. Türkiye toprak ağalarının, onlarla birleşenlerin dediğini yaparak, ancak bugün geldiği yere gelebilir. Türkiye'de bugün gelinen yer iyi ise, sorun yok! Ama iyi değil, görüyoruz. Demek ki 40 yıldır, kurulması, kapatılması, hep toprak ağalarının, burjuvazinin dediği yönde yapılıyor. İçinde bulunduğumuz çıkmaz buradan kaynaklanıyor...

HARALD – *Ben Köy Enstitülerini yalnız enteresan değil, aynı zamanda kendine has çalışmasıyla eğitim alanına olumlu katkıları olan başarılı bir deneme olarak görüyorum. Ama ne yazık ki, burada bu kurumlar hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu nereden kaynaklanıyor? Bu konudaki düşünceleriniz nedir?*

BAYKURT – Köy Enstitüleri Türkiye için önemli. Tabii. Siz de söylediniz ama dışarda tanınmıyor. Yapılan yurt içinde kaldı ne yazık. Aslında yurt içinde de doğru dürüst yayın yapılmadı. Köy Enstitülerini anlatan ciddi yayınlar beşi onu geçmez. Bu büyük atılımın daha çok incelenmesi, analiz edilmesi, yazılması gerekirdi. Sadece İngilizcede Fay Kirby'nin bir doktora tezi var. Colombia Üniversitesi'nde kabul edilmiştir. Onun dışında yok. Almanya'da yok. Birkaç ansiklopedide, dergide sanıyorum tek tük yazılar var.

Köln Üniversitesi'nde Necati Şahin'in gerçekleştirdiği bitirme tezi sanıyorum ilk ciddi çalışmalardan biri olacak Alman dilinde. Bir boşluğu dolduracak. Ayrıca telefonla bu buluşum'u konuşurken de söyledim, Hamburg'tan bir Alman, Eggertz Gummer de konuyu inceliyor. O da bir tez yazıyor. Bunlar geç kalmış, ama geç de olsa iyi gelişmeler. Eğer sizin yaptığınız çalışma basılabilirse, konu eğitimcilerin ve bilim adamlarının dikkatini çekmiş olacak.

Türkiye'de köyün son durumu

ŞAHİN – *Sayın Hocam, bir soru daha sormama izin verin, Türkiye'de köy yaşamında değişiklik oldu. Köy Enstitüleri dönemindeki Türkiye köyü ile günümüzdeki Türkiye köyü arasında farklar var. Çeşitli sosyal değişmeler oldu. Olumsuz*

Levent Şahverdi Arşivi

yönden olsun, olumlu yönden olsun değişmeler... Örneğin köyden kalkan insanlarımız Almanya'ya kadar geldi. Kimi köyler boşaldı. Sizce bu gidişin yönü nedir, neler oluyor? Şimdiki Türkiye köyünü nasıl tanıtabiliriz?

BAYKURT – Pek doğal, yaşamın kendisi sürekli değişme içince... Elbet köyler de değişecek. Ancak değişmelerin olumlu yönde mi geliştiğini sürekli araştıracağız. Olumsuz yönde geliştiğini görüyorsak, olumlu yöne doğrultulması için çaba harcayacağız. Değişmeler büyük ölçüde bizim denetimimiz altında olmasa bile, değişmelere yön vereceğiz. Bu da pek tabii, Türkiye'de demokratikleşme ile ilgili. Yani, yönetilen halkın bugün, yani emekçi halkın, köylülerin, demokrasi içinde fazla etkin olmayışları yüzünden, daha çok köylülüğün aleyhine sonuç veren değişmeler oluyor.

Örneğin Türkiye, çok partili yaşama 1945'te girdi. 1950'de seçimle bir iktidarı değiştirerek demokrasiyi biraz güçlendirdi. Köylü isteklerinin bir bölümü gündeme geldi. Tarıma çok sayıda traktör girdi. Anımsıyorum, 40.000 traktör birden girdi. Türkiye'de 40.000 köy var denir. Her köye bir traktör. Hayır, bölüşüm böyle olmadı. Ben yurdu sürekli gezen insanım. Söke ovasında bir ağanın 18-20 traktörü olduğunu gördüm. Demek buna karşılık 20 köyün hiç traktörü yok. Başka yerlerde 10-20 traktörlü ağalar, aileler gördüm. Buna karşılık yüzlerce köy biliyorum, bu kırk bin traktörden bir tane düşmedi payına. Binlerce çiftçi, yıllarca elini traktöre sürmedi... Traktörle çift sürmedi. Traktörler Türkiye'ye geldi, ama ağalara geldi. Tarımda makineleşme, modernleşme dediğimiz olay, yoksul köylülük için fazla bir şey yazmadı. Sadece ağalara yaradı. Ağaların ortakçısı, yarıcısı durumunda olan insanlar bu topraklardan çıkmak zorunda bırakıldı. Dolayısıyla hiçbir hazırlığı bulunmayan şehirlere doğru, serseri bir göç başladı. Ne yapsın göçmeyip? Bulunduğu ağa köyünde huzur yok. Gittiği şehirde de huzuru hiç olmadı. Sağlıksız bir gecekondulaşma, İstanbul'un, İzmir'in, Adana'nın Adapazarı'nın, İzmit'in çevrelerini sardı. Büyük şehirlerin konutları çevresine %70'i aşan oranda gecekondu yapıldı. 300 bin nüfuslu, 500 bin nüfuslu gecekondu mahalleleri oluştu. Örneğin

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'un 500 bin nüfüsu, birden dört milyona çıktı. Ankara öyle oldu. Köyden göçen nüfus, artan nüfusla birlikte, mesleksiz, eğitimsiz habire çoğalmakta, şehirlerin de dışına taşmaktadır. Üniversite kapıları ardına kadar öğrenci dolu. Kapı önlerinde eritilmez yığılmalar oluştu. Herkes plansız biçimde, yüksek öğrenim yapma hırsına kapıldı. Bir iş, bir sanat öğrenmek isteyen az... Yüksek öğrenim yapması gerekenler de yapamıyor... İçerde her an taşan, üstelik doyumsuz ve huzursuz bir nüfus, fırsatını bulup dışarı taşmak istiyor. Almanya başta, birçok Batı Avrupa ülkesi Türklerle doldu. Bir bölümüne iş var, bir bölümüne yok. Sahipsiz dolaşıyorlar. Zorluklar tıpkı içerdeki gibi sürüp gidiyor. Değişmeleri ben daha çok olumsuz yöne doğrulmuş görüyorum ne yazık! Yani denetimsiz değişmeler oluyor daha çok. Yurdun ve halkın yararına olmayan, yarın halkı daha çok ezecek türden değişmeler oluyor. Örneğin traktör iyi iken, kötü etki yapıyor.

Başka örnekler verilebilir, açıklamalar yapılabilir, konu uzun...

Bu konuya bir başka açıdan da bakalım. Dün köylü toplama çıkarma bilmiyordu. Hesap kitap yapmıyordu. Birkaç parça ürününü ne fiyat verirlerse ona satıp, ne fiyat isterlerse birkaç parça pırtı satın alıyordu. Sattıklarından da, satın aldıklarında da kazıklanıyordu. Çünkü fiyatları koyan kendisi değil. Sattığının fiyatını da, aldığının fiyatını da eller koyuyor. Bu yüzden iki başlı zarar ediyor, yani sömürülüyordu. Kırk elli yıl geçti. Cumhuriyet altmışını aştı. Durumda bir değişiklik yok. Köylünün sattığı ucuz, aldığı pahalı. Yönetime katılmadığından, daha beteri, ters bir eğitimle uyutulduğundan durumu nerdeyse Osmanlı dönemindekinin aynı.

İşte görüyorsunuz; Köy Enstitülerinin köylüye yararı da, egemenlere zararı da bu ince noktadaydı.

ŞAHİN – *Değerli açıklamalarınız için teşekkürler, sağolun Hocam...*

BAYKURT – Bir şey değil kardeşim.

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitülerinden Bugün Ne Derece Yararlanılabilir?

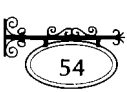

Öğretmen Dünyası dergisinin sorularına yanıt:

Soru – *Kimi aydınlar, Köy enstitülerinin işlevini yitirdiğini, bugünkü gereksinmeleri karşılamayacağını söylüyor. Bu görüşe katılıyor musunuz?*

Fakir BAYKURT – On yılcık etkinlikten sonra kapatılan Köy Enstitüleri, otuz üç yıl sonra bile konuşuluyorsa, bunun bir anlamı olmalı. Elbet bugünkü köyler o günkü köyler değil. Ama nasıl köyler? Sorunları büyüyerek, değişerek ağırlaştı, şehirlere taşındı. Enstitüler bizim çağdaşlıktan uzak, geri bırakılmış, yoksul, güvencesiz hallerimize uygun eğitim kurumlarıydı. Öğrenciler orda yalnız ezberleyerek değil, iş içinde yaparak, uygulayarak öğreniyordu. Hem yaptıklarından, hem öğrendiklerinden toplum yararlanıyordu. Enstitülerde iş ile öğrenmenin amacı, insanı ve yaşamı yükseltmekti. Kırk yıllık Amerikan yardımıyla, daha çok borçlanma doğuran dış kredilerle geldiğimiz sonuç ortada. Niçin kendi gücümüzü harekete geçirmeyi bilmiyoruz? Bilmiyoruz, çünkü başımızdakiler bunu istemiyor. Elden gelen öğün olmadıktan başka, kırk yıldır bizi batırdı nerdeyse! Paramızın değeri beş yüz kez düştü. Hâlâ düşüyor. Pek çok toplumsal, kültürel değerimiz paramıza koşut olarak aşındı. Tam burada ben de size bir soru sorayım: Köy Enstitüleri yanlıştı da, yabancı uzmanların önerdiği, Amerika'nın dayattığı projeler mi doğruydu? 1950'den sonra okullarımızda eğitim öğretimle ilgili tam 22 Amerikan projesi uygulandı; lütfen söyler misiniz ne çıktı onlardan?

Soru – *Size göre Köy Enstitüleri uygulamasından bugün hangi alanlarda, ne ölçüde yararlanılabilir?*

Levent Şahverdi Arşivi

BAYKURT – Ben bu konudaki görüşlerimi çeşitli yazı ve konuşmalarda açıkladım. Köy Enstitülerinin ilkeleri, anlayış, yöntem ve eğitim öğretim tekniklerini ilkokuldan üniversiteye kadar bütün eğitim öğretim kurumlarımızda uygulamalıyız. Çocuklarımız ve gençlerimiz önce iş yapmayı öğrenmeli; okullar insanı ve yaşamı yükseltmeye yaramalıdır. Enstitülerde haftalık 44 saatlik çalışmanın %50'si ders, %50'si işti. İşin de yarısı tarım, yarısı yapıcılık, marangozluk, demircilik, dokuma, biçki dikiş, örgü, yerine göre arıcılık, ipekböcekçiliği, balıkçılık gibi bölümlere ayrılırdı. Öğrenciler ve öğretmenler üretir, ama "temrin" eğitiminde olduğu gibi ürettiklerini çöpe atmaz, bunları kullanırdı. Enstitülerde öğrenciler kız erkek bir arada eğitim öğretim görür, yönetime katılırdı. Çalımalar hafta sonlarında demokratik anlayışla eleştirilirdi. Özgür okuma, ulusal oyunlar, yurt türküleri, yurt gezileri gibi etkinliklere bol bol yer verilirdi. Öğrencilerle öğretmenler yemekleri birlikte yer, hafta sonlarında birlikte eğlenirlerdi. Yaşam, geçimli aile örneklerinde olduğu gibi, mutlu ve tatlıydı. Size bir soru daha sorayım: Bunların hangisi dışlanabilir? Sorular çok. Bence bugün bunların hepsinden yararlanabilriz. Ama nasıl, kiminle? Bizim akıllı yöneticilerimiz kırk yıldır daha çok emperyalizmin yararına olan yaban akıllara değer veriyor. Kendi uzmanlarımızı, yurtsever öğretmenlerimizi yadsıyor, kıyıyor, eziyor. Köy Enstitülerinin kurucu bakanı Hasan Âli Yücel'e, kurucu genel müdür Hakkı Tonguç'a yapılanlar nankörlük sınırını aşar, oralarda okuyup yetişenlere yapılanlar ise tarihe yazılacak derecede örnekleridir.

Soru – *Köy Enstitüleriyle ilgili incelemelerin daha çok anılar düzeyinde, duygusal değerlendirmeler olduğu söylenmektedir. Bu yargıya katılıyor musunuz?*

BAYKURT – Köy Enstitüleri üzerine çıkan kitapları iki bölüme ayırmak gerekir. 1) İnceleme ve araştırma türü kitaplar. 2) Anı türü kitaplar. Yayınların çoğu anı türü yayınlar olabilir. İncelemek gerekir. Araştırma ve incelemeye dayalı konu üzerinde bilgi veren, uzun emek ürünü kitaplar da vardır. Enstitülerin kurucusu, mimarı diye nitelenen Hakkı Tonguç'un kitapları

Levent Şahverdi Arşivi

anılar değildir. Tonguç geçten geç anılarını yazmayı düşündü ve küçük bir başlangıçta kaldı ne yazık. Keşke bitirebilseydi. Pazarören Köy Enstitüsü müdürü Şevket Gedikoğlu'nun iki kitabı var, onlar da inceleme ve araştırma türüne girer. Engin Tonguç'un *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç* kitabı ile Amerikalı Fay Kirby'nin kapsamlı doktora tezini de bu konudaki önemli inceleme kitaplarından saymak gerekir. Bakınız bunların hiçbiri "anılar düzeyinde değerlendirmeler" değil.

Ama elbet anılar da olacak. Hatta gönül bunların daha çok olmasını ister. İyi yazılmış anılar, gerçeğin çeşitli boyutlarını bilimsel yapıtlar kadar açık seçik gösterir. Özür dilerim ama onlara, âdeta burun kıvırırcasına "duygusal değerlendirmeler" deyip geçmek yanlıştır.

Tür olarak anı, yazın dünyamızın en kıraç bölümüdür. Köy Enstitüleri üzerine çıkan anı kitapları sekizi onu geçmiyor. S. Edip Balkır, İ. Sefa Güner, Talip Apaydın, A. Özkucur, Engin Tonguç'un anı türü kitaplarına başkaca hangi kitapları ekleyebiliriz? Derginiz, eğitimcilerin anılarını yayımlıyor. Bundan dolayı size teşekkür etmemiz gerekir. Bence bu işin üstüne biraz daha gidilse iyi olur. Çalışmalarınızı sürdürün, sizi destekleyelim.

(Duisburg, 15.2.1987)

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleri Başkaldırı mıydı?

Berlin'de çıkan *Ezgi* dergisinin sorusuna yanıt olarak yazılmıştır.

Köy Enstitüleri eğitim yönünden bir başkaldırı mıydı? Sanırım böyle bir sorunun yanıtı aranabilir.

Türkiye'nin eğitim tarihinde Enstitüler sadece on bir yıl sürdü. Onun da yarısı cennet, yarısı cehennem. Aydınların ilgisiz, köylülerin bilgisiz olduğu bir dönemde, itici gücünü toprak ağalarının oluşturduğu zorba hükümetler, Enstitülerin güzel ilkelerini budayıp kapılarına kara kilit astı.

Zorbalar Köy Enstitülerini tıpkı bir yangını söndürür gibi söndürdü; ama elli yıldır olumlu yankılarını bir türlü söndüremiyorlar. Her yıl Enstitülerin kuruluş günü 17 Nisan gelince yazılar yazılıyor, toplantılar yapılıyor. Enstitüler üstüne yazılan kitaplar şimdiden rafları dolduruyor. On beş yıldır içinde yaşadığım şu Almanya'da bile, üniversitede okuyan birkaç genç, birbiri ardına gelir, yazacağı tez için benden kitap alır, soru sorar, bilgi ister.

Acaba bu çok boyutlu ilginin nedeni nedir? Enstitüler genç öğrencilerin, öğretmenlerin, halk kökeninden gelen yeni aydınların hangi duyarlığına çarpıyor? Neden çarpıyor?

Bu soruya sanırım şöyle yanıt vermek gerekir: Bugün yurtta ve dünyada içinde yaşadığımız düzen, insanlığın emeğiyle geçinen kesimine, geçmişte olanın en az yüz katı kıyım ve baskı bindiriyor. Zorba yönetimler hukuk içine alınmış, yasa kılığına sokulmuş dayatmalarla üstümüzdeki maviliği demir bir örtüye çeviriyor. Nerdeyse soluk almak zorlaşıyor.

Ama insanların bunu algılayabilmesi için toplumsal duyargaları olması gerekir. Neden böyle söylüyorum, çünkü dünya-

Levent Şahverdi Arşivi

da sömürüldüğü için mutlu olan eğitimsiz, bilinçsiz insanlar da var. Bunların sayısı ne yazık az da değil. Söz konusu o duyargaları insan, eğitim temeli üstüne yükselen pek çok çaba ile edinebilir.

Madem kıyım ve sömürü hukuk içine gizleniyor, madem şu anda emekçilerin elinde genellikle yasama gücü yok, bu durumda onlar bunca zorbalığa nasıl karşı koyabilir? Bakınız Enstitüler de yasa yoluyla boğuldu. Onların yerine ezberci İmam Hatip okulları yasa yoluyla açıldı. Anlamak zorundayız, her çağda olduğu gibi zindanımız hukukla büyütülüyor.

Soruyu yineleyelim: Bir başkaldırı mıydı Enstitüler?

Herkes bilir ki başkaldırının bin türü var. Bunun en ilkeli ve uzun süreni eşkıyalık. İnsanlık tarihinde silâh alıp dağa çıkmanın tek yol gibi düşünüldüğü karanlık bir dönem var. Bu ilkel dönemin henüz sona erdiği söylenemez. Üstelik eşkıyalık gittikçe kötüleşiyor. Eskinin eşkıyası ev basar, yol keserdi, ama amacına ulaşmak için hiç ilgisi olmayan insanları rehin alıp öldürmezdi. Çocuklara, sağlık ve eğitim emekçilerine dokunmazdı. İçinde çok sayıda insanın bulunduğu taşıtlara, yapılara, istasyonlara bomba koymazdı. Sadece bireysel nedenlerle dağa çıkanlar değil, bir derece toplumsal nedenlerle dağa çıkanlar da yılgı salma amaçlı eylemlere girişmezdi eskiden.

Köy Enstitülerini dağa çıkmanın, istasyona bomba koymanın tam karşıtı bir başkaldırı olarak düşünmek bana aykırı gelmiyor. Eğer zorba yönetimler sözümona hukuk ve yasallık içinde baskı kuruyor, hatta devletler kamusal görevini yapmayarak halkı cahil bırakıyor, halkla aydınlar arasındaki köprüleri atıyor, kültürel gıda ulaşımını kesiyor, böylece sömürüyü daha da uzatıyorsa, Köy Enstitüleri türü başkaldırı yöntemleri düşünmek ve bunları uygulamak, kurtuluş için uygun çözümler olabilir.

Köy Enstitülerini dağa çıkmanın, istasyona bomba koymanın tam karşıtı bir başkaldırı olarak düşünmek bana aykırı gelmiyor. Eğer zorba yönetimler sözümona hukuk ve yasallık içinde baskı kuruyor, hatta devletler kamusal görevini yapmayarak halkı cahil bırakıyor, halkla aydınlar arasındaki köprüleri atıyor, kültürel gıda ulaşımını kesiyor, böylece sömürüyü daha da uzatıyorsa,

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleri türü başkaldırı yöntemleri düşünmek ve bunları uygulamak, kurtuluş için uygun çözümler olabilir.

Nasıl, yüzlerce sayfalık bir kitabı yazmanın ilk adımı bir harf, hatta bir nokta ise, hem de bu çok önemliyse, insanları kurtuluşa, mutluluğa götürecek büyük etmenlerden biri olan eğitimin en alt birimi okuma yazmayı halka öğretmek de önemlidir.

Gerçi insana, topluma yararlı eğitim gibi, günümüzde ne yazık, zararlı eğitimler de var. Eğitimin yararı, zararı, kimin elinde bulunduğuna bağlı. Ama eğitimin her zaman, ille de kötü ellerde olması zorunlu değildir. Halka okuma yazma öğretmek, kurtuluş ve mutluluk için onun eline silâh vermektir. Eğitimi bir amaç değil de araç olarak düşünürsek, onunla birbirimize bilgi ve giderekten bilinç de taşıyabiliriz.

Şimdilerde sözümona solcuların eğitimi ne kadar küçümsediğini biliyorum. Oysa sadece düşünceyi taşımanın aracı olan okuma yazma becerisini halka öğretmek bile ileri doğru atılmış bir adımdır. Böyle değilse, demokrasi ve insan hakları karşıtı faşist güçler düşünene, düşündüğünü yazana niçin uzun hapislikle bilmem kaç milyon para cezası veriyor? O yazıyı basan yayımcıyı niçin cezalandırıyor? Gazeteleri niçin kapatıyor? Gazetecileri niçin döverek öldürüyor?

Dağa çıkmanın karşıtı anlamda, zorbalıktan, sömürüden kurtulma bilinci eğer kitleye yayılırsa toplardan, tanklardan daha büyük toplumsal bir güç oluşur. Çin atasözünü anımsayalım: Eğer senin hesabın bir yıllıksa, tohum saç, ekin ek. On yıllıksa ağaç dik. (Çinliler düşüncesini ustaca açıklamayı iyi bilir.) Ama eğer hesabın yüz yıllıksa halkını eğit!

Eğitilen halkta büyük bir güç oluştuğunu yüzyıllar önce bizim Hacı Bektaş Veli de görmüş, bize göstermiştir. Onun ünlü sözünü öbür türlü de söyleyebiliriz: Ancak bilimle gidilen yolun sonu aydınlıktır.

Afrika'nın kara çocuğu Patrice Lumumba, halkının gençleri için lise ve üniversite istedi, ama sömürgeciler vermedi. "Bizim gençler gelsin sizin lise ve üniversitelerde okusun." Buna da yanaşmadılar. Çünkü kafasının içine eğitim ışığı giren bir halkın yurdunu sömürge olarak elde tutmak zorlaşır.

Levent Şahverdi Arşivi

Alman Kaizerleri de bir işçi bölgesi olan Rur Havzası'nda çok uzun süre üniversite açtırmadı. İşçilerin kendisi, yada onların kız erkek çocukları bilim ışığına kavuşursa, onları kölece çalıştırma olanağı kalır mı?

1921'de, Türkiye'nin kurtuluş savaşı verilirken Enstitülerin kurucusu Hakkı Tonguç Eskişehir'de öğretmendi. Şehir işgal edilmişti. Sıkıyönetim altında okulların çalışması sürüyordu. Ansızın sınıfa giren iki işgalci subaya uygun yanıt vermeyen Tonguç, öğrencileri önünde tartaklandı. Delikanlı öğrenciler buna tepki göstermek isteyince Tonguç o boşuna davranışı şu sözlerle önledi:

"Bizimki derecesinde cahil bırakılan toplumların yurdu işgal edilir, kendileri köle yapılır. Bundan kurtulmanın yolu okumaktır, işimize bakalım!"

Halkın eğitilmesi ve o toplumu oluşturan insanların içinin kültürel yönden donatılması gerçekte yaygın ve örgün bir programdır. Hepsinden önce bütün çocuklar: a) genel, b) parasız, c) zorunlu bir temel ilköğretim ve eğitimden geçirilmelidir. Bu birinci adım atılmadan ikinci ve üçüncü adımlar atılamaz. Birtakım yapılar ancak ilköğretim ve eğitim temeli üstüne çıkılabilir.

Eğer ilköğretim ve eğitim, bilim ilkelerine ve çağdaşlık ölçülerine uygun olarak verilebilirse, artık o halka baskı uygulanamaz. O halkı sömürmek olanaklı değildir. O halka demagoji de işlemez. O halka yukardan, yada aşağıdan "temiz din duyguları ve inanç özgürlüğü" adı altında yüzyılların köhne görüşleri dayatılamaz, o halkın kafası ortaçağın örümcek ağlarıyla örtülü kalamaz.

1940'ta Köy Enstitüleriyle birlikte başlatılan İlköğretim Seferberliği'ni halka tanıtmak için radyo konuşmaları yapan, gazete makaleleri yazan o günlerin İsmet İnönü'sü, "İlköğretim davası insan olmak, millet olmak davasıdır" demişti. Bugün sık sık birey olmaktan söz ediliyor. Bütün millet, özellikle onun sömürülen kesimi, yaygın ilköğretim temeli üstüne çağdaş kültür değerleriyle donatılmadan kim birey olabilir, hem de kim tek başına kurtulabilir?

Abece'den bilgiye, bilgi'den düşünceye, düşünce'den bilince doğru bir yol uzanır. Bu yol gelişme, yükselme yoludur.

Levent Şahverdi Arşivi

Okuma yazma öğretmek, halkı dışından (kabuğundan) görerek bir partinin üyeleri gibi örgütlemek yerine, içinden (ruhundan) görerek, değeri hiçbir başka değerle kıyaslanamaz birer insan olma amacına göre eğitmek; işte onurlu bir başkaldırı türüdür.

Yüzlerce yıl İngilizlerin sömürgesi olarak dayanılmaz baskılar altında yaşatılan Hindistan'ı kurtarmak amacıyla "edilgen direniş" adı verilen yöntemi yaşama geçiren Mahatma Gandi, halkının iplik eğirmeyi, kumaş dokumayı öğrenmesini istedi. Böylece İngiliz fabrikalarının üretimi kumaşlar yerine çok yalın giyinmeyi, eğer bu olamıyorsa çıplak gezmeyi önerdi. Konuşma yaptığı alana bir ateş yakıp, "Söylediğimi kabul edenler şimdi üstündeki İngiliz kumaşlarını ateşe atsın! Sonra bir daha kimse İngiliz kumaşı almasın!" dedi. Son derece yalınlaştırıp söylüyorum, Gandi'yi dinleyen halk bunu yaptı ve Hindistan, İngiliz sömürgesi olmaktan kurtuldu. Bir ulusa ille benim sattığımı alacaksın, ille benim fabrikalarımda dokunmuş kumaşı giyeceksin diye dayatmak olanaklı mıdır?

Sanırım toparlayabiliriz: Yeni anlamlı ilköğretim temeli üstüne yükselen sivil (= uygar) bir başkaldırı türü var; biz buna "adamca başkaldırı" da diyebiliriz. Bu, en başta abece ve onun uzamı olan bilince dayalı bir başkaldırıdır.

Evet, Köy Enstitülerinde bu boyut vardı.

(Duisburg, 21.4.1996)

Levent Şahverdi Arşivi

Başeğdirme Var, Başeğme Yok mudur?

Berlin'de çıkan *Ezgi* dergisinin başka bir sorusuna yanıt:

Önümüzde dört durum var:

1. İnsana her zaman baskı uygulanmıştır.
2. İnsan, seyrek başkaldırır, genellikle başeğer.
3. Tekil olarak insana baskı uygulandığı gibi, topluma da uygulanabilir. Toplum da seyrek başkaldırır, genellikle başeğer.
4. Toplum bireye sürekli baskı uygular. Birey, toplumsal-politik kökenli baskılara seyrek başkaldırır, genellikle başeğer.

❀

Başeğme, başkaldırma konusunda birbirine benzemeyen başka durumlar da var. Düşünmemiz için bu kadarını sıralamak yeter.

Üstünde durulacak önemli nokta, politik kökenli baskılar ile bunların sonucunda oluşan başeğemedir.

Bir ülkede egemen olanlar, devletin dayandığı sınıf ile katmanların işine uygun biçimde halkı, daha çok da emekçileri, hukuk yoluyla baskı altına alarak, başeğdirir.

Egemen olanların elinde maymuncuk çoktur, onlar halkı yoksul bırakarak da, bilisiz bırakarak da, örgütsüz, yapayalnız bırakarak da başeğdirir.

Toplumda bütün olay yada durumlar, birbiriyle karşılıklı, sürekli ve zorunlu ilişkide olduğu için, biri öbürünü etkiler ve bundan dolayı bir olayın her zaman birden çok nedeni olur. Başeğmenin de birçok nedeni vardır. Yukarda yoksulluk, bilisizlik, örgütsüzlük diye birkaçını sıraladık.

Bir topluma yoksulluk politika olarak uygulanabilir. Hince, cince yürütülen politikalar bakımından bu hiç de zor değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

İnsanlara meslek öğretmezseniz, çalışıp kazanamazlar. Toprak başta, üretim araçlarının, ulusal gelirin bölüşümünü adaletsiz yapar ve bunu sürdürürsen, kitleler yoksuldur sürekli.

Egemen sınıf türlü yollardan sürekli varsıllaşırken, bunun sonucu halk yoksullaşır. Halk, dış ve iç sömürü düzenleriyle daha kolay yoksullaştırılır.

Toplumda adaletli vergi düzeni kurulamadığı için yönetimlerin kolaydan para değerini düşürmesi sonucu yaşam pahalanır, halk yoksullaşır. Pek az ülkede halk buna başkaldırır. Ev kadınları tencereyi tavayı alıp sokağa binde bir çıkar. Benzin fiyatlarının pahalanması durumunda taksi şöförleri kontak kapar, ama bu ikindiye kadardır, akşama öfke diner.

❀

Halkı sürekli başeğdiren nedenlerin başında bilsizlik ve örgütsüzlük gelir.

Bilisizlik üzerinde duralım. 1561-1626 yılları arasında yaşayan Francis Bacon, "bilgi kudrettir" dedi. Egemen güçlere dayalı devlet, egemenliği sürüp gitsin diye halkın bilgilenmesini sağlamaz, çünkü onun uygarca bile olsa, başkaldırmasını istemez. Bundan dolayı halkı eğitmez. Halkın kız erkek çocuklarına en çok ortaöğretim derecesinde bir meslek öğretimi verir. Tarih, politika, felsefe, mantık, ekonomi okutmaz, okutursa içi boş sözleri ezberletmek biçiminde okutur, halkın kendisi, çocukları bu bilgilerden "kudret" kazanamaz.

Dinle birlikte eğitimi halk kitlelerini uyutmanın, dolayısıyla başeğdirmenin aracı olarak kullanan devletlerin örneği öteden beri çoktur. Onlar bunu yasa koyarak, bir tür başeğdirme hukuku oluşturmak yoluyla başarır.

Dinleri ve eğitimi, halkın "gönüllü başeğme" ideolojisi olarak kullanmanın örnekleri öteden beri çoktur. Eskiden din bu işe tek başına koşulurdu. Son 150-200 yıldır eğitimin de aynı işin aracı olarak kullanıldığını görüyoruz.

Türkiye'de şimdi 12 milyondan fazla öğrenci okula gidiyor. Okullarda daha çok kulluk eğitimi uygulandığına göre, "on iki milyon çocuğumuz okuyor!" diye sevinmek yersizdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kulluğu perçinleyici bir eğitimin ille de doğrudan uygulanması gerekmez. Bunu ders programlarından, kitaplardan uyuyanı uyandıracak konu ve kavramları kimseye çaktırmadan temizleyerek de başarabilirsiniz; örneğin reformları, devrimleri devletin yurttaşlara karşı görevlerini çıkarır atarsınız; biyoloji dersinden Darwin kuramını yasaklayıp ona karşılık Yaradılış söylencesinin belletilmesine yer verirsiniz; doğru dürüst mantık, felsefe, toplumbilim, tarih, ekonomi, ekonomi politika okutmazsınız, sonuçta bir değil birkaç kuşak mışıl mışıl uyur.

Bilgiler egemenlerin yararına uygun biçimde sınırlandırılarak insanlar kullaştırılabilir. Ders dışı kitap okuma alışkanlığı vermeyerek, buna karşılık kitlelerin üstüne içi boş bir eğitim serperek bir toplum yüzyıllar boyu uyutulur. Böylece körpe beyinlere başeğme ideolojisi döşenmiş olur.

Hatta bu program öyle tutar ki halk, "Aman ne iyi eğitim düzenimiz, demokrasimiz var!" diyerek afyonlu ninnilere sahip bile çıkar. Kötü gidişi değiştirmek isteyen öğretmenler dövülür, öldürülür, örgütleri saldırıya uğrar. Giderek yönetimler, halkın huzurunu bozuyor gerekçesiyle öğretmen sendikalarını, derneklerini kapatır; halk buna hiçbir tepki göstermez.

❀

Burada daha hinoğlu hin, cinoğlu cin bir tuzağa dikkat çekelim: Domuzuna çalışan yönetimler halkın daha çok başeğmesini sağlamak için özellikle kadını kızı bilisiz bırakır. O hükümetler kadınların meslek edinme, çalışma, seçme, seçilme, örgütlenme, baskılardan ve tacizden kurtulma haklarını ortadan kaldırmak için, gene kadınları kullanarak baskı programlarını başarıya erdirir. Başeğmenin en acı türü budur.

❀

Yoksulluk ve bilirsizlik, yada tersbili/nç, halkı başeğme döngüsüne soktuğuna, halk da buna destek olduğuna göre, acaba başeğerlikten kurtulmanın oluru var mıdır?

Elbet vardır ama zordur.

Ne kadar zor olursa olsun; zorlar da başarılabilir. Böylece halk başeğerlikten kurtulabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tıpkı bilgilenmek, bilinçlenmek gibi örgütlenmeyi de bir çıkış yolu olarak düşünmeliyiz. Örgütlenen toplumlar, kurtuluş yönünde ciddi adım atmış olur. Köylüler kooperatiflerde, işçiler sendikalarda, öğrenci olan-olmayan gençlik derneklerde, birliklerde, hepsi birlikte emekçi partilerde örgütlenebilir; bu örgütlerle derece derece kurtuluşa adım atabilirler.

Altını çizerek bir daha belirtmiş olalım, yalnızlık başeğmenin büyük nedenlerinden biridir. Bu durumda örgütlenme kurtulma olanağıdır. Yapayalnız insan güçsüz ve korkaktır. Örgütlü insan güçlü ve korkusuzdur.

Bunun çarpıcı örneği, Osmanlı imparatorluğunun sonunda, Sevr sözleşmesi ile bizim içine düşürüldüğümüz durumdur. Örgütümüz, dostumuz yoktu. Aydınların, yazarların, politikacıların çoğu, kurtulabileceğimize inanmadığı için, "Bir büyük devletin koruması altına girelim, o devlet sonra bizim özgürlüğümüzü verir!" diyordu. Şimdiki sınırların üçte ikisi düşman elindeydi. On milyon kadar kalmış olan nüfus, Mustafa Kemal'in çağrısına kulak vererek, "Ya özgürlük, ya ölüm!" belgisi altında örgütlendi. Halkımız, girişti̇ği kurtuluş savaşını başarıya erdirdi.

Bu kurtuluşun tam olmadığı söylenebilir. Çünkü halk bilisizliği ve yoksulluğu yenemedi. Yenmesi için o doğrultuda programlar ve politikalar yeterince uygulanmadı. Şimdi de karşı politikalar uygulanıyor. Yeniden kölece koşullar içine düşürülmekteyiz.

❀

Ters eğitimle damarına sürekli "başeğme ideolojisi" şırıngalanan toplumlar, kuruluştan söz eden evlatlarına arka çıkmadığı gibi, onlara engel de olur.

Başeğdirici politikaların uygulanması eğer bir dirençle karşılaşmıyorsa, bu politikalar özgürce, üstelik hakmış gibi sürer gider. Bunu sağlamak için gerekirse yasa formu içinde zor da kullanılabilir.

Gözlemlerimize göre hiçbir ahlâksal sınır tanımayan politika, inanç özgürlüğü gibi kavramları tersine çevirerek din'i halkı uyutmanın aracı olarak kullanıyor. Dağa çıkmanın karşıtı

Levent Şahverdi Arşivi

anlamda bilgiyle, demokratik örgütlerle uygarca başkaldıran halka karşı bunları kullanmayı çok iyi başarıyor. Son dönemlerde bunun tele/örnekleri daha çok görülüyor:

Özellikle kadınların özgürlüğü konusunda, örneğin örtünmeyi, kamu görevlerinden çekilmeyi, seçilmekten alıkonulmayı getiren politikalara en çok kadınlar destek oluyor. Dinci Refah Partisi hem milletvekili, hem belediye seçimlerinde bir tek kadın aday göstermedi. Ama seçimlerde erkeklerden çok kadınları koşturdu. Kadınlar erkek yöneticilerin bu konuda aldığı kararlara tıpış tıpış uydu. Bunu öbür dünyada kendilerine adanan cennet için yaptılar.

Gazetede çıkan fotoğrafı görmüş olmalısınız: Din'i iktidara gelmenin aracı olarak kullanan o partinin demagog lideri, yaptığı seçim yolculuklarından birinde abdest alacak. Yanındakiler yarışarak suyunu döküyor, havlusunu tutuyor. Şeyhine aptesaldıran kuldan hiç ayırtları yok.

Bu kafada, bu düzeyde başeğenler bulundukça başeğdirenler niçin olmasın?

❀

Nâzım Hikmet'i anımsamanın yeridir şimdi:

Bir değil
beş değil
milyonlarcasın maalesef
Koyun gibisin kardeşim
gocuklu celep kaldırınca sopasını
sürüye katılıverirsin
ve âdeta mağrur koşarsın salhaneye
Dünyanın en tuhaf mahlukusun yani,
hani şu derya içinde olup,
deryayı bilmeyen balıktan da tuhaf.
Ve bu dünyada, bu zulüm
senin sayende.
Ve açsak, yorgunsak, al kan içindeysek
ve hâlâ şarabınızı vermek için
üzüm gibi eziliyorsak,

Levent Şahverdi Arşivi

kabahat senin
demeğe de dilim varmıyor ama,
kabahatin çoğu senin, canım kardeşim!

Kabahatin hespi demiyor, "çoğu" diyor şair. Bizim de üzerinde durduğumuz sorun budur.

(Duisburg, 6.6.1996)

Levent Şahverdi Arşivi

Yarının Türkiyesine Seyahat

Aklımdan, anılarımdan çıkmayan, yıllar öncesinin çok okunmuş, sevilmiş, ama zamanla unutulmuş kitabı, güneşten bir parça gibi, pırıl pırıl bir aydınlıkla çıkıp geldi. İlk basılışından tam 46 yıl sonra...

İnsan o yıllara kolayca geri gidebilir mi?

1940'lı yılların başı... Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, Meclis'te, merkezdeki işleriņin başında... Türkiye'nin uzayan Cumhuriyet yıllarında çözümü bulunmamış İlköğretim sorunu için Eğitmen Kursları açılmış, Köy Enstitüleri kuruluyor. İlköğretim Genel Müdürü Hakkı Tonguç, bürosunu yakın arkadaşı Ferit Oğuz Bayır'a bırakmış, o il senin, bu il benim dolaşıyor. Türkiye genelinde 21 Köy Enstitüsü kurmak ve iyi çalıştırmak için her ayrıntıyı yerinde denetliyor, öğrencilere, öğretmenlere yol gösteriyor. Enstitülerin ķiminde bine yakın, kiminde binden çok köy çocuğu, başlarında seçme ilkokul öğretmenleri ve yöneticileriyle birlikte toprağı işliyor, içinde yaşanacak yapıları yapıyor; haftada gördükleri 44 saat dersin yarısını kültür, yarısını sanat ve tarım çalışmalarına ayırıp harıl harıl öğreniyor. Herkeste kendini parçalarcasına bir çalışma. İçerde yeterince çivi, çimento, cam, tuğla, kireç bulmak olanaklı değil. Dışarda kızgın savaş on dört cephede birden sürüyor.

Cumhurbaşkanı İnönü, İlköğretim Seferberliği'ni yakından izleyerek yöneticilerin dikkatini, gücünü oraya çevirmek istiyor. Dıştan bakarsan, çoğunluk bürokratar, politikacılar bu seferberliği destekliyor, ama içten içe bir direnç var. Kurulu geri düzeni benimseyen politikacılar ile "Milli Eğitim Bakanlığının eski dar yöntemlere bağlı mensupları" Enstitülerde uygulanan imeceyi, bu güzelim eğitbilim çabalarını, özellikle de bürok-

Levent Şahverdi Arşivi

rasi dışı yönetim düzenini sevmiyor; ama bunu açıkça belli edemiyorlar.

Vatan gazetesinin ünlü başyazarı Ahmet Emin Yalman, Köy Enstitülerinden beşini (Arifiye, Çifteler, Kepirtepe, Kızılçullu, Hasanoğlan) iki üç kez gezip görerek, hem başkent Ankara'da, hem uzak yakın köylerde gözlem ve görüşmeler yaparak, izlenimlerini diziler halinde yayımlıyor. Yalman içerde, dışarda uzun yıllar eğitim görmüş, deneyimli bir gazeteci; kılı kırka yarıyor. Diyelim Hakkı Tonguç'tan bir ad duydu; o adın sahibini arayıp bulmak için yollara düşüyor. Anılan kişiyi bulup görüşüyor. Yaptığı işleri görüyor, sonra oturup özenle, okuru inandıracak kanıtları bir bir sıralayarak yazıyor. Sadece usta bir gazeteci değil, iyi bir yazar; babacan, tatlı bir anlatımı var. Issız köylerde karşılaştığı bu yeni, akıncı, güleç yüzlü, başargan insanlardan ayrılırken üzülüyor. Köy Enstitülerinde yetişmiş köy çocukları gibi yalın bir öğretmen olarak oralarda kalıp çalışmak istiyor. Ama gazetesinin yönetimevinde işleri onu bekliyor. Zaman içinde Köy Enstitülerine öylesine gönül veriyor ki, orada yetişenlerden Bolu ilinin Karacaviran köyünün çocuğu Muhittin'i, evlâdı olduğu halde evlât ediniyor. Muhittin tatillerinin bir bölümünü Yalman'larda geçiriyor. Yalman kendisi de kaç kez Karacaviran'a Muhittin'in çalışmalarını görmeye gidiyor.

İstanbul'da masası başında otursa, ara sıra politikanın merkezi Ankara'ya gidip gelse, başyazarlığını öbür meslektaşları gibi rahatça yürütse olmaz mı? Bunca koşup yorulması neden? Çok sevdiği Köy Enstitülerini kamuoyuna tanıtmak, onları sevdirmek istiyor. Elimizdeki 216 sayfalık kitap, dikkatle okunduğunda görülüyor ki, Yalman'ın gazetecilik çalışması, böylesine sevgiyle yazıldığı için, yazınsal değerde bir yapıta dönüşüyor. Çünkü gerçekten gönül diliyle yazılmıştır. Okurun hem kafasına, hem gönlüne seslenmektedir. Birkaç kez içtenlikle, "Gazeteciliği bu derece sevmesem bir köy öğretmeni olarak çalışmak isterdim!" cümlesini yineliyor; okur olarak yazarın içitenliğine inanıyoruz.

Yarının Türkiyesine Seyahat adlı bu kitabı tür olarak yazınsal röportajın başarılı bir örneği sayabiliriz. Ne yazık dil yönün-

Levent Şahverdi Arşivi

den biraz geri kalmıştır. Yer yer rasladığımız "esiri bir âlemde, perilerin diyarında imişim gibi bir hafiflik ve saadet hissi duyuyorum" benzeri cümleler yıllar içinde Türkçenin her güçlüğe karşın sağlıkla geliştiğini gösteriyor. Bugün artık bu sözlerin özbeöz yerlilerini kullanıyoruz. Gene de belirteyim, bu sözler kitabın genelinde az yer tutuyor, yeni kuşaklar için anlamayı fazla zorlaştırmıyor.

Yalman, kitabının sonuna enstitülü gençlerin öykü ve şiirlerinden örnekler koymuş. Yarım yüzyıl önce köy çocuklarının halk diline yaslanarak yazdığı yazılar bugün kaleme alınmış gibi taze. Bu ikinci baskıya ayrıca Yalman'ın Enstitüler yıkılırken yazdığı bir makaleyi de eklemişler. Kırk altı yıl önce Hasanoğlan'da görüştüğü gençlerden Ali Yılmaz'ın çileli maslek yaşamında başından geçenleri özetleyen bir yazısı da ekler arasında yer alıyor. Okura kıyaslamalı düşünme olanağı veren bu ekleri, nasıl anlatayım, gözlerim yaşararak okudum.

Yukarda andığım makalesinde Ahmet Emin Yalman'ın belirttiği gibi, Enstitüler ne yazık, kuruluşlarından on bir yıl sonra yıkılmış, yerlerine köy çocukları ve bütün Türkiye için ezberci İmam Hatip Okulları açılmıştır. Yalman dönüp dönüp "Enstitülerden yetişen öğretmenler desteklenmeli!" diyor. Başta devlet, küçüklü büyüklü politikacılar, eskiye bağlı yöneticiler, destek yerine, onlara köstek vurmayı çıkarlarına ve rahatlarına daha uygun buldular.

Oralardan yetişmiş bir köy çocuğu olarak kaç kez şu tür soruları yanıtlamak zorunda kaldım:

"Madem Enstitüler iyiydi, siz de orda yetiştiniz, niçin şimdi köylerde değil de şehirlerde, hatta yurt dışındasınız?"

Çünkü daha öğretmen olduğum gün, hatta olmadan, Ankara'da rota değişti. 1946'dan sonra Bakanlar, milletvekilleri, hatta Meclis Başkanı, el ele verip Enstitülere saldırdı. Günümüz gecemizden beter karartıldı. Boğucu bir havanın içinde kaldık. Üç güne bir arama taramalarla tedirgin ediliyorduk. Eskiden bir olan karşıtlarımız, 1950'den sonra bin oldu. Çoğumuz canımızı ölümlerden, ölüme benzer sakıncalardan zor kurtardık. Lütfen biraz ciddi düşünelim, devlet köy öğretmenlerini tutmaz, üstelik yarattığı olumsuz ortam içinde

Levent Şahverdi Arşivi

saldırılara uğratırsa oralarda eğitim öğretim işleri nasıl yürür? Eğitim öğretim mi yapacaksınız, yoksa devletle mi uğraşacaksınız? Uğraşsanız o yalnızlık ve ıssızlık koşullarında ne sonuç alacaksınız?

Kimi insanın işi sadece eleştirmektir. Ama hiç değilse, 46 yıl önce Ahmet Emin Yalman neler yazdı, Enstitüleri ve İlköğretim Seferberliği'ni baltalamakla Türkiye nelerden yoksun kaldı, bu kitabı okuyup görseler, ondan sonra eleştirseler daha iyi olmaz mı? Kimsenin yurtseverliğinden kuşkulanmaya hakkımız yok, ama eğer gerçekten yurtsever iseler Yalman'ın kitabını lütfen okusunlar; boşalan köylerimizle, köyleşen şehirlerimizle eskisinden beter karanlığa gömülen kadınlarımızla, yabanellere akan iş gücümüzle, neden ve nasıl bu hallere geldiğimizi belki biraz anlayabilirler.

Doğruyu şimdi söylemeyip ne zaman söyleyeceğiz? Ben Köy Enstitülerine hâlâ düşmanlık gösterenlerin, Yalman'ınkinden daha da çok zihin açan kitapları okusalar da yurt gerçeklerini kavrayacağından kuşkuluyum.

Niçin mi? Bakınız onu da anlatayım:

Köy Enstitülerini kapattılar, onların yerine durmaksızın İmam Hatip okulu açıyorlar. Köy Enstitülerinden on bir yılda yetişen 17 bin öğretmene karşılık ezberci İmam Hatip okullarından elli yıldır yarım milyondan çok köy çocuğu yetişti. Ama koskoca bir tarım ülkesi Türkiye şimdi dış ülkelerden ekmeklik buğday, yemeklik et satın alıyor. Köy çocuklarına doğru dürüst tarım eğitimi veren okullar yok; gelip geçen yönetimler bin kez yanlış bir eğitim politikasını ulusun açlığı pahasına inatla sürdürüyor, halkla birlikte aydınlar da buna ses çıkarmıyor, yazık, ne yazık değil mi?

(Duisburg, 26.11.1990)

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleri Destanı

Kuruluşları üstünden 45 yıl geçen Köy Enstittülerini bu nisan günlerinde bir daha anarken, bu kez bir enstitülünün anılarını tanıtacağım. Söz konusu kitap Ankara'da "Öğretmen Yayınları" arasında çıktı. Çifteler Köy Enstitüsü'nü bitiren Abdullah Özkucur'u, kendisi Antakya'da öğretmen iken, Türkiye Öğretmenler Sendikası genel başkanı olarak çıktığım bir yurt gezisinde görüp tanımış idim. Yüksek Köy Enstitüsünü bitiren öğretmenler çok acılar çekti. Onlardan biri olan şair Mehmet Başaran, *Mehmetçik Mehmet* adlı yapıtında bunların bir bölümünü dile getirmiştir.

Abdullah Özkucur'un bundan önce basılan çocukluk anılarını da okumuştum. Elimdeki kitabın önsözünde belirtildiğine göre, yazarın Yüksek Köy Enstitüsü anıları da basıma hazırmış. Gelip geçen öğretmen kuşakları içinde Özkucur'un anı yazan az sayıdaki kimselerden olduğunu görüyorum. Köy Enstitüsü çıkışlı 17.000 öğretmen arasında Talip Apaydın'ın *Köy Enstitüsü Yılları* nerdeyse alanında tek kitap olarak kaldı. O kurumlarda öğretmenlik ve yöneticilik yapanlardan Ferit Oğuz Bayır, İsmail Sefa Güner, Süleyman Edip Balkır, İhsan Baykal dışında anı yazanı anımsamıyorum. Bakan olarak Hasan Âli Yücel, genel Müdür Hakkı Tonguç da anılarını yazmadılar ne yazık. Tonguç'un oğlu Dr. Engin Tonguç *Umut Yolu*'nu yayımlayınca, pek çok konuda olduğu gibi, Enstitüler konusunda da bildiklerimizin, bilmemiz gerekenler yanında çok az olduğunu gördük. Dileriz Öğretmen Yayınları bu boşluğu biraz olsun doldurabilir.

Elimizdeki anılar kitabı, bir köy çocuğunun inanılmaz derecede güç yaşamını sergileyerek başlıyor. Köyündeki ilkokulu iyi kötü bitiren Abdullah'ın, babasının güçsüzlüğü nedeniyle

Levent Şahverdi Arşivi

şehre yollanıp ortaokulda okuyacak durumu olmadığı için, yoksulluğu bir derece göğüslemenin çözümü olarak Seydişehir gölü içindeki küçük adacıkta çobanlığa gidiyor. Kasabadaki ilköğretim müdürü duymuş, belki yakında yoksul köy çocuklarını alacak bir okul açılacak. Eğer bir haber alırsa Abdullah'a bildirecek.

Aylar, yıllar geçiyor o adacıkta. Haberi bırak, kimi zaman azık bile gelmiyor. Saçı başı uzuyor. Bir yandan da sıtma biniyor dalına. İnce bir çocuk, boy bos yok. Derisi nerdeyse kemiğe yapışmış. Ama yaşam çelişkilerle dolu; bir gün o haber çıkıp geliyor. İlköğretim müdürü kuşun kanadıyla haber salmış: "Çabuk yetiş, okumaya gideceksin! Eskişehir'in bir köyüne senin gibi yoksulların girebileceği bir yer açıldı!"

Çifteler Köy Enstitüsü'ydü orası. Abdullah Çifteler'e gitti, orda önce sağlığı kurtarıldı. Sonra okumaya başladı. İnanılmaz bir iş oluyordu. Böylesi belki ancak güzel masallarda, destanlarda olabilir. Biz olmuş, yada olabilecek gibi düşünülmüş olayları anlatan yazı türlerine, uzunluklarına göre öykü yada roman deriz. Bir de olabilirliğine inanılması güç, olağanüstü olayları anlatan yazı türü vardır, bunlara da destan adı veririz. Abdullah Özkucur, Seydişehir gölünün içindeki adacıkta sıtmalı bir çoban çocuk. Sivrisinekler onu nerdeyse tüketecek. O çocuk yok olmanın sınırından alınıp Çifteler'de, Hasanoğlan'da eğitildi. Elinden hem öğretmenlik, hem yapı yapmak, hem kitap yazmak gelen çağdaş bir aydın olarak yetişti. Köy Enstitüsü böyle inanılması zor, olağanüstü bir olayı başardı. Bu yüzden Abdullah Özkucur kitabına pek yerinde olarak "destan" diyor.

Özkucur'un anıları, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, kıraç Çifteler toprağı üstünde başlatılan köye yarayışlı öğretmen ve öteki meslek insanlarını yetiştirme çabalarını sayfa sayfa gözler önüne seriyor: Köylerden öğrenciler toplanıp getirilmiş. Öğretmenlerin yarıdan çoğu savaş dolayısıya cephede. Yöneticiler bir yandan kuruluşu, bir yandan kültür, tarım ve sanat çalışmalarını kapsayan eğitimi aksatmadan yürütmek için kendini parçalıyor. Hakı Tonguç bu Enstitüden öbürüne koşuyor. Cumhurbaşkanı İnönü çıktığı yurt gezilerinde Enstitülere

Levent Şahverdi Arşivi

uğruyor. Enstitülerde öğrenciler, köylerde köylüler durmadan okul yapıyor. Gerçek bir seferberlik...

Çifteler'in müdürü M. Rauf İnan, Enstitüye 11 kilometre aralı Mahmudiye'de oturuyor. Çünkü Enstitünün bir bölümü orda. Sabah öğrenciler uyanmadan Çifteler'e geliyor, gece herkes yattıktan sonra dönüyor. Her gün basit bir motosikletle o yolu iki kez kat ediyor. Elde işçi, usta, arada üstlenimci yok. Enstitüden Enstitüye koşan birkaç usta öğretici var. Ama 800-1000 öğrenci, sadece kuru bilgi öğrenerek yetişmek yerine, kendi Enstitülerini kurmakla işe başlayıp yatacakları, ders görecekleri yapıları kurup yiyecekleri sebzeyi, meyveyi yetiştirmeye yöneltilirse "harika"lar yaratılır. Bir süre sonra Çifteler Köy Enstitüsü kendi kuruluşunu tamamlayıp Aksu, Gönen, Akpınar, Hasanoğlan gibi Enstitülerin kuruluşuna yardıma koşuyor. Kimi Enstitülere buğday, bulgur, tarhana gönderiyor.

Gözleri bağlanmış bir beygir, Seydi suyuna kurulmuş dolabı sürekli döndürüyor. Müdür 800 öğrenciyi toplayıp soruyor: "Fizik okuyorsunuz; içinizde bu suyun debisini ölçen var mı? Bu ders sizi ölçmeye, tartmaya götürmüyorsa niçin okuyorsunuz? Fizik sadece kitapta yazılı yasaları ezberlemek değildir." Bir süre sonra öğrenciler Enstitüye pırıl pırıl elektrik ışığını getirip o zavallı beygiri kurtarıyor.

Oralar Kurtuluş Savaşı'nda en çok kan dökülen yerler. Adlı adsız binlerce şehidin yattığı topraklar. Gömütlerden bir tanesi de öğretmen evlerinin ardında. Ama çevresinde bir tek ağaç, bir tutam ot yok. Abdullah Özkucur, "Bizim düşüncemize göre şehitlerin kanıyla sulanan yerler birer kuru toprak olarak kalamaz!" diye yazıyor. Bir devinim başlıyor. Yüzbinlerce ağaç dikiliyor. Ezbere sevginin ne yararı olur? Yurt sevgisi somutlaşıyor.

Yaşamını inceledikleri eğitimcilerden Pestalozzi, Rousseau, Dewey, Kerschensteiner onları kendi toplumlarının canlandırılması ülküsüne bağlıyor. Özgür okuma saatlerinde *Yaban, Robenson Crusoe, Kaptan Scott'un Günlüğü* (Öldüren Kutup) gibi kitaplar her birinde yarın ıssız köylerde hangi sabır, dayanca ve atılım gücüyle çalışacaklarının bilincini geliştiriyor. Evet,

Levent Şahverdi Arşivi

köylerimiz ıssız, ama Robenson'un 28 yıl yapayalnız kalıp gene de çevresine egemen olabildiği ada kadar ıssız değil.

Coğrafya... Bir hektar topraktan Sırplar 14, Bulgarlar 13, Türkler 6 kental buğday alıyor; niçin? On üç dönüm toprakla Almanlar on bir nüfus besliyor. Anadolu'da 300 dönüm topraklı çiftçi kimi yıllar aç kalıyor; niçin? Her soru onları, yurdu bayındırlaştırmak için çalışmaya, öğrenmeye yönlendiriyor. Ulusçuluk (miliyetçilik) onlarda en güzel anlamını buluyor: "Onlar Almansa, biz de Türküz!" deyip kazmaya, kitaba sarılıyorlar. O güne kadar duyulmamış duygular, dile getirilmemiş düşünceler: İşe başlarken toğrağa küt küt küt vuruyorlar, siz hiç böyle bir şey duydunuz mu; toğrağa küt küt küt vurarak iş'i korkutmuş oluyor, onu kolayca yenip bitiriyorlar.

Amiral Byrd, Amudsen, Macellan, Vasco de Gama, Kristof Kolomb gibi ünlülerde buldukları ortak özellik, kendi uluslarının yararı ile dünya insanlarının iyiliği için ölümden korkmadan, usanmadan arayıp bulma, yaratma savaşıdır. "Bizler neden kendi köylerimiz ve yurdumuz için böyle işlere girişmiyoruz?"

Çifteler ekibi olarak Akpınar Köy Enstitüsü'nün kuruluşuna yardıma gittiklerinde, 2062 metre yüksekliğindeki Akdağ'ın başına çıkıyorlar. Bir şenlik başlatıyorlar orda. Kimi şiir okuyor, kimi türkü söylüyor, kimi kol kola halay, horon çeviriyor. Kıran kırana güreş tutanlar var. Üstlendikleri işi bitirince iki hafta yurt gezisi yapıyorlar. Bu kez yurdu görecek, geçmişi inceleyecekler. Coğrafyayı, tarihi bu yöntemle öğreniyorlar.

Yurt türkülerinin 800-1000 ağızdan birlikte söylenmesi, halk oyunlarının 1600-2000 kolla oynanması hem coşkuyu, hem bilinci arttırıyor. Cumartesi eleştiri toplantıları yapılıyor. "Arkadaşlar!" diyor biri, "Az önce, su deposunun yanında iki kazma gördüm. Soruyorum, bunlar sayılı değil mi, niçin toplanmamış?" Nöbetçi Mustafa Buğday yanıt veriyor: "Ortalığı denetlerken kazmaları bulup aldım. Size teşekkür edecektim, şimdi etmiyorum. Kazmaları neden önce gördünüz, ama almadınız. Burası hepimizin yuvası değil mi? Bir tek çiviyi ziyan etmeden çalışmamız gerekmez mi?" Müdür de tıpkı öğretmenler gibi, haklı olanın hakkını vermeye, haksız olanları buna

Levent Şahverdi Arşivi

inandırmaya çalışıyor. Böylece küçükten yönetime katılarak, demokrasi yolunda sağlam adımlar atıyorlar.

Hasanoğlan'da, Çifteler'de, çeşitli Enstitülerde yapı usta öğreticisi olarak çalışan Macar asıllı Sili Layoş: "Bu planlar aksamazsa 50 yıl sonra Türkiye'de büyük ilerleme olacak!" diyor. Anıların yazarı, "Elli yıl çok değil mi?" diye soruyor. Sili Layoş diyor ki: "Bir toplumun uyandırılması o kadar kolay değildir!"

Özkucur'un anılarında Köy Enstitülerini yıkma girişimlerinin başlayışını da görüyoruz. Bir tren yolculuğunda, "İkinci Mevki" yolcusu, iki Enstitülüyü oturduğu bölüme çağırıp sormaya başlıyor: "Söyleyin bana bakayım; neden böyle hamalllar gibi giyiniyorsunuz? Bunlar ne biçim elbiseler, renkleri boz?" Elindeki tesbihi çeke çeke söyleniyor: "Şunlara bak! Bir köycülük dâvası tutturmuşlar! Köy şehir ikiliği yaratıyorlar. Köy çocuklarına şehir düşmanlığı aşılıyorlar!"

Nereden nereye? İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde çok partili yönetime geçince, Amerika'daki McCarthy'ciliğin de yansılamasıyla, her şey tersine dönüyor. Çıkarlarının bozulacağını gören büyük toprak sahipleri, kendilerine benzer kurt politikacılarla birleşerek Enstitüleri tepetaklak getiriyorlar. Olaylar Sili Layoş'un önceden gördüğü yönde gelişiyor. Hasan Âli Yücel, Hakkı Tonguç, Enstitü çıkışlı binlerce öğretmen, kötü kişiler olarak damgalanıp inletiliyor.

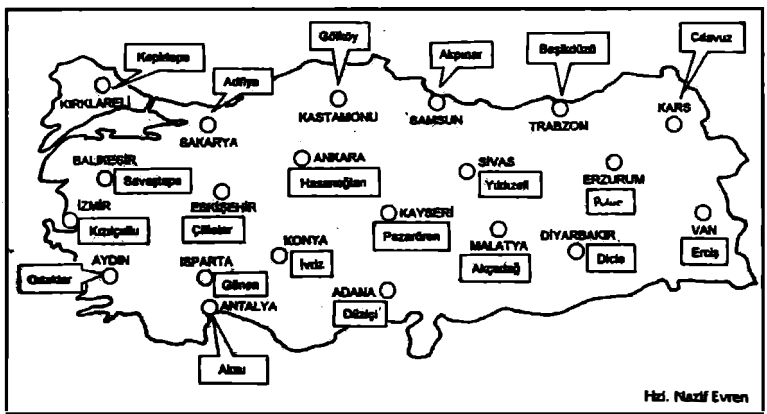
Eğitimde yaygınlık, kalkınma, ulusça ele güne el açmadan yaşama ellerimizin ucunda iken her şey yok olup gidiyor. Bu arada asıl olanlar köylere, köy çocuklarına oluyor. Yirmi bir Köy Enstitüsü yerine yüzlerce İmam Hatip okulu açılıyor. Bütün İslâm ülkelerine yetecekten fazla imam yetiştiriliyor. Bütün okullarda ezberci eğitim uygulanıyor. Amaçlanan ulusal kalkınma gerçekleşmediği gibi, paramızın bir zamanlar çok yüksek olan değeri düşüyor, düşüyor, artık bir daha yükselmiyor.

Köy Enstitülerinin yıkımı döneminde cadı kazanları kurulunca öğrenciliğini yarıda bırakmak zorunda kalan Kemal Bayram Çukurkavaklı'nın anılarını kendi ağzından dinlemiştim. Özkucur'un kitabını okurken, "Ah, Kemal de bu anlattıklarını

Levent Şahverdi Arşivi

yazsa!" diye düşünmüştüm. O ve daha niceleri! Özkucur'un bu kitabı, anı yazmak isteyip de cesaret edemeyenlere bir örnektir. Anıların yararı anlatmakla bitecek gibi değildir.

(Duisburg, 17.3.1985)

Türkiye'de Köy Enstitülerinin açıldığı köyler.

Levent Şahverdi Arşivi

Destan'ın Sonu

Bu yıl Türkiye'de Köy Enstitülerinin 50. kuruluş yıldönümüdür. Bu nedenle birçok toplantı yapıldı, sergi açıldı, yazılar yazıldı, kitaplar çıktı; profesörler, politikacılar, ünlü yazarlar görüşlerini bildirdi. Hepsi Enstitüleri çok seviyor, beğeniyor, Türkiye'nin eğitim tarihinde onların "önemli yeri olduğu"nu kabul ediyor; ama yeniden açılması için kimse etkin bir davranış göstermiyor. Herkes bunu yukardan bekliyor; yukarısının da işine gelmiyor, yıllardır bu yönde adım atmıyor.

Bilen bilir, ama bilmeyen vardır: Nedir Köy Enstitüleri?

Elli yıldan sonra Köy Enstitülerinin ne olduğunu soranlar haksız değildir. Çünkü Türkiye'nin ilk'ten üniversiteye değin pek çok okulu, yüksek okulu arasında Köy Enstitüsü diye bir eğitim kurumu çoktandır yok. Ama sözü var, haklarında konuşuluyor, yazılıyor.

Onlar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 17 Nisan 1940'da çıkardığı yasayla kurulup sadece altı yedi yıl çalışabildiler. Sonra ilkeleri, özellikleri tersine döndürüldü, klasik öğretmen okullarından daha geri bir biçime sokuldu ve 1951'de kapatıldılar.

On bir yıllık süre içinde Enstitüler köylerimiz için 17.000 öğretmen ile 1600 kadar sağlık bakımcısı yetiştirmekten başka, dünya için bile erişilmesi zor büyük bir eğitim denemesi yaratıp, bunları gelecek kuşakların yararlanmasına bırakıp gitti. Gelecek kuşaklar, tıpkı bugünkü arkeologlar gibi kazılar yaparak Enstitülerin ne olduğunu anlamaya çalışacak. Ama sanırım amaca ulaşmaları zor olmayacak; çünkü bilinmezi bilmeye yeterli kılacak belge önlerine hemen çıkacak. En başta Enstitülerin "başmimarı" olarak nitelenen Hakkı Tonguç'un *Köyde Eğitim, Canlandırılacak Köy* ve *İlköğretim Kavramı* gibi kitaplarıyla karşılaşacaklar. Köy Enstitülerinde yetişenlerin

Levent Şahverdi Arşivi

yazdığı kitaplar da var. Enstitüleri inceleyen bilim adamlarının doktora ve doçentlik tezleri var...

Bu kitapların üstüne bu yıl yeni kitaplar eklendi. Bunların çoğunu inceledim. Beni etkileyenlerin başında Abdullah Özkucur'un *Köy Enstitüleri Destanı: I, II* adlı yapıtlarını özellikle dost okurlarıma tanıtmak isterdim. Özkucur bir yazar değil. Yazın ve bilim çevrelerinde tanınmaz. Çifteler Köy Enstitüsü'nde geçirdiği yılları anlatan birinci bölümü 1985'te çıkarmıştı. Destanın ikinci bölümü *Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü* adını taşıyor, o da bu yıl basıldı. Abdullah Özkucur bu iki kurumda yetişmiş seçkin bir öğretmendir. Öğrencilik yıllarında onun şiirler yazdığını anımsıyorum. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde okurken öğretmeni Sabahattin Eyüboğlu, ona *Köy Enstitüleri Dergisi*'nin çıkarılmasında çalışmayı önerdi. Özkucur, "Ben gücümü iyi bir yapı öğretmeni olarak yetişmeye ayırdım, özür dilerim" diye öneriyi geri çevirdi.

Daha önce de anlattım, Köy Enstitülerinde öğrenciler haftada 22 saat kültür dersi, 22 saat iş dersi görürdü. İş derslerinin 11'i tarıma, 11'i sanatlara ayrılırdı. Beş yıllık öğretimin sonunda Enstitüyü bitirenler tarla ve bahçe işleriyle birlikte, yapıcılık, marangozluk, yada demircilik sanatlarından birini öğrenmiş olurdu. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitirenler ise Enstitülere öğretmen atanırdı. Orası bir yüksek öğrenim kurumuydu, öğrenciler orda da çeşitli kollara ayrılırdı. Yapı öğretmenliği bunlardan biriydi. Abdullah Özkucur Çifteler'de öğrendiği orta derecede yapıcılığı Hasanoğlan'da öğretmeni Yüksek Mimar Mualla Eyüboğlu'ndan ders alarak, bir çok Enstitü ve köy okulu yapısı yaparak, İstanbul, Bursa, Edirne'de büyük mimarların yapılarını inceleyerek geliştirip çok arzu ettiği yapı öğretmenliği diplomasını alabildi. Bunun için basılma niteliğinde bir tez yazdı. (Özkucur kitabında arkadaşlarıyla birlikte 48 önemli tez hazırladıklarından söz ediyor, acaba ne oldu onlar?)

1946'da Türkiye'nin demokrasi yolunda ilk tek dereceli seçimi yapıldı. Bundan sonra işler öyle tersine döndürüldü ki, yukarda anlatmaya çalıştığım gibi, ortada ne Köy Enstitüsü kaldı, ne de Enstitülerde yapıcılık öğretmenliği! Enstitülerde kız ve erkek öğrencilerin bir arada okuması politik ortamı dolduran

Levent Şahverdi Arşivi

demagoglarca, Türk töresine aykırı gösterildi. Madem demokrasi geldi, her şey konuşulabilir, daha doğrusu her şeyin sömürüsü yapılabilirdi. Öğrencilerin halk türküleri öğrenip söylemesi, özgür okuma saatlerinde Türk ve dünya klasiklerini okuması bile sakıncalı gösterildi. Çünkü bunlardan birkaç tanesinde Türkler hakkında olumsuz birkaç söz varmış. Yiyecekleri besini topraktan, denizden çıkarıp, içinde ders görüp barınacakları yapıları kendilerinin yapması da zararlı kabul ediliyordu. Bunlar yarın öğretmen mi olacak, yoksa işçi mi? Türkiye'nin 21 yerinde uygar birer köy örneği olarak geliştirilen Enstitüler, öğrencileri ve öğretmenleriyle birlikte birkaç yıl önce Amerika'dan aktarılan çok partili demokrasinin ayağına kurban kesildi.

1940-45 yılları yurt çapında "İlköğretim Seferberliği" yılları idi. Bu alanda ciddi planlar uygulanmıştır. Köy çocukları ana babalarıyla birlikte köylerde okul yapımına destek olmuştur. Türkiye, Köy Enstitüleriyle en geç 1960'ta ilköğretim sorununu bitirecekti. Kadın erkek yurttaşlar %100 okur yazar duruma getirilecekti. İnsanlarımız tarım ve sanatlar alanında gelişecek, sağlık sorunlarımız çözülecek, köyler Enstitülerden yetişen öğretmenler ve eğitim yoluyla büyük ölçüde canlandırılacak, Türkiye bugün uğraştığımız sorunların çoğundan büyük ölçüde kurtarılmış olacaktı.

1946'dan önce bunun bütün kanıtlarını görmüş insanlardan biri olan Abdullah Özkucur, bu olağanüstü olayı anlatan kitaplarına bu nedenle "destan" demiştir.

Üzerinden 50 yıl geçtiği halde Enstitüleri büyük özlemle düşünüyoruz. Başka yolumuz yok, bu destan yeniden canlanacaktır. Çünkü Türkiye çağdaş uygarlık düzeyine çıkmak zorundadır. Bugün taşımak zorunda bırakıldığı bu ele güne el açtıran geri eğitimi, bu yoksul yaşamı asla taşımak zorunda değildir. Bundan kurtulmanın kaldıraçlarından biri, işte bu destan konusu Köy Enstitüleri'dir.

Türkiye'nin gelişmesi için insanın bilgili, becerili olarak eğitilmesi, kafasıyla birlikte eli de işleyen nitelikli insan durumuna gelmesi gerekiyor. İnsan gelişmeden yurt gelişir mi? 50 yıldır boşuna bocalıyoruz.

(Duisburg, 15.6.1990)

Levent Şahverdi Arşivi

Umut Yolu

Köy Enstitülerinin düşünülmesinden kurulmasına kadar, yükün en ağır bölümünü üstlenen Hakkı Tonguç'un oğlu Dr. Engin'le, bir yaşamı güzelleştirecek derecede yakın arkadaşlığımız oldu. Zor zamanlarda onu, öz kardeşlerimden biri gibi yakınımda buldum. Sadece iyi günlerin değil, kötü günlerin de dostu çıktı.

Engin, Milli Eğitim Bakanlığı'nda şube müdürü olan Hakkı Tonguç'la, öğretmen Nafia Hanım'ın oğlu olarak 1928'de, Ankara-Tahtakale mahallesinde dünyaya geldi. Bir yıl sonra Akçaköy gökleri altında ben doğmuşum. Bizi yanyana getiren kuşkusuz onun öz babası, biz köy çocuklarının eğitim babamız Hakkı Tonguç'un çabaları olmuştur.

Bir enişte CHP'de genel sekreterliğe kadar çıkan Kuvayi Milliye kökenli eğitimcilerden Nafi Atuf Kansu, bir enişte Ankara Üniversitesi rektörlüğüne seçilen Şevket Aziz Kansu. Hakkı Tonguç'un Köy Enstitüleri çabası olmasa da Engin doktor olur, yaşamda geldiği yere, hatta daha yükseklere çıkardı; ama biz geldiğimiz yere gelemez, öğretmen olamazdık.

Hakkı Tonguç pek çok iş insanı gibi az konuşan biriydi. Eli kalem tuttuğu için yaptıklarının çoğunu yazdı. Ama özel yaşamını, duygu dünyasını yazma olanağı bulamadı. O büyük kişilik hangi zorlukları aşa aşa gelişti? Enstitüler söndürülürken neler düşündü, duyumsadı? Bunların hiçbirini yeterince bilmedik. Engin'le 15-20 yıl yakın arkadaşlık ettik, o da babası gibi duygularını çoğu zaman içinde tutar. Ama çok şükür, yazı alanında, *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç* kitabından sonra çok yararlı bir yapıt daha ortaya koydu; gördüklerini, bildiklerini *Umut Yolu* adlı kitabında anı biçiminde yazıp yayımladı.

Levent Şahverdi Arşivi

Engin, anı yazmadaki kısırlığımızı bildiği ve bundan sanırım acı duyduğu için, bu işe özenle girişti. Kitabını okurken özeni belli oluyor. Doğumundan ellisine kadar yıllarını içeren yaşam kitabında, birçok yerde ortak anılarımız da yer almış. Doğrusu yararlanarak okudum.

Yaşamdan onda kalanların hepsi anı olarak kaleme gelse, elimizdeki kitap en az üç kat olurdu. Oysa Engin, çok önemli çalışmaların yakınındaki tanıklığını ince bir oylum içinde anlatır. "Tanıklığını" diyorum, çünkü onun yaptığı daha çok budur. Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri çalışmalarına girişince, kendinden önceki ve sonraki genel müdürlerden ayrı bir yöntem kullandı. Bakanlıktaki pek çok yazı işlerini, kendisi kadar özverili bir köy insanı olan Ferit Oğuz Bayır'a yükleyip çürük bir ciple, o il senin, bu ilçe benim diyerek, birbirine eklenen gezilere çıktı. İşleri böyle yönetiyordu. Bu gezilere kimi zaman Engin'i de çağırıyordu. Ama onun okulu, sınavları vardı; gelemiyordu.

Önde, şöförün yanında babam oturuyor. Arkadan onun kızarmış ensesini görüyorum. Dikkatle yolu gözlüyor, bir yandan sigara içiyor, arada bir de kucağındaki 1/800.000 ölçekli haritasına bakıyor. Benden başka hepsinin sırtında boz, kaba kumaştan yapılmış giysiler var. Askere benziyorlar.

(1945'te) İvriz Köy Enstitüsü'ne gidecekti. Beni de götürmek istiyordu. Lise öğrencisiydim. Birkaç gün sonra coğrafyadan sınava girecektim. Evde kalıp ders çalışmak zorundaydım. Kesinlikle gitmeyeceğimi anlayınca sinirlendi. "Bir gün gelecek, gelmediğine pişman olacaksın. Belki de orayı bir daha hiç görmeyeceksin. Sınav, sınav... Ne çıkacak bu sınavlardan? Coğrafya sınavıymış! Coğrafya çalışmanın böyle bir geziden daha iyi şekli olur mu?" Doğruydu. Ama bunu bizim coğrafya öğretmenine nasıl anlatırdık?

Beni gezilere götürürken belki gelecek günlere kendi yakını olan bir tanık bırakmayı da düşünüyordu, kimbilir?

Engin'in anıları sadece babasına, o zamanki bakan Hasan Âli Yücel'e, Saffet Arıkan'a, o zamanki cumhurbaşkanı İnönü'ye dönük olsaydı da değerliydi; ama kitap bunlardan öte ve geniş

Levent Şahverdi Arşivi

olarak, elli yılın dönemeçlerine ışık tutuyor. Yer yer lirik denecek derecede akıcı bir dille, kesitler biçiminde yazılmış. İnsan bir çırpıda okuyor, seviyor.

Onun 1953-58 arası Hamburg'ta, Eppendorf Tıp Fakültesi Hastanesi'nde uzmanlık eğitimi gördüğü dönemde, *Varlık* dergisinde ilki "Hamburg'ta Davul Sesleri" olan izlenimleri çıkmaya başladı. Biz o zaman adımızı duyurmuş, ilk kitaplarımızı çıkarmış yazarlardık. Engin'in bambaşka bir yazış biçimi vardı. Bunlar yaşamı can evinden tutup lif lif çözümleyen, ayrıntı yönünden dolgun, anlatım yönünden inandırıcı, aynı zamanda öğretici yazılardı. Hiçbirini kaçırmadan, candan bir gıptayla okuyordum. Yüzcek tanışmıyorduk daha. Ama yazılar yoluyla birbirimizi biliyorduk. Ben Hafik, Şavşat öğretmeniyken o kendisi gibi uzman bir hekim olan eşi Müstesna ile Suluova'daki şeker fabrikasında bulunuyordu. Sonra ben Ankara'ya, bakanlık buyruğuna alındım. Derken 27 Mayıs (1960) oldu. Çok geçmedi 23 Haziran 1960'ta Tonguç Baba bir karın atardamarı açılmasından öldü. Arkadaşım Mahmut Makal'la Topraklık'taki evlerimizden koşup vardık. Engin ile eşi apar topar Suluova'dan geldi. Emek'teki evde buluştuk. Hakkı Bey öbür odada yatıyor. Toplanabilen yakınlarıyla birlikte cenazeyi kaldırdık. Hacı Bayram'a İsmet İnönü geldi. Engin yanına durdu. Karşıya geçip Enstitüler döneminin cumhurbaşkanını izledim. Bakışları okunmaz bir yazı gibiydi. Yetkiler elindeyken, 1946-50 arası, onları niçin kollamadı? 1950'den sonra ödün üstüne ödün verdi de ortada ne kaldı? Tonguç'u Cebeci gömütlüğünde toprağa verirken, bir konuşma yapmam için beni öne ittiler. On binlerce köydeki okulsuz benzerimi düşünerek ona olan gönül borcumuzu dile getirmeye çalıştım.

Sonraki yıllarımız çoğunlukla, Engin'le buluşup bir iş başarmaya çalışarak geçti. İstanbul'daki arkadaşlarımızla birleşip *İmece* dergisini kurduk. Köy Enstitüsü ilkelerini yaymaya, köy öğretmenlerinin yazılarını yayımlamaya çalıştık. Bir de kooperatif kurduk. Dergi ve kooperatif, iki yönetim, deneyimsizlik ve zorluklar nedeniyle bir yere kadar gitti. Tıpkı 27 Mayıs'tan sonra olduğu gibi, 12 Mart'tan sonra da birkaç ay Köy Enstitüleri yeniden günün konusu olduğunda, toplantılara, açıkoturumla-

Levent Şahverdi Arşivi

ra birlikte katıldık. Ben 1962'de bir yıllığına ABD'de Indiana Üniversitesi'ne gidip geldim. Dönüşte ilköğretim müfettişliği, TÖS genel başkanlığı, açıkta ve yargılanmada yıllar geçirirken, Engin Ankara Sosyal Sigortalar Hastanesi'nde hekimlik yaptı. Uzun yıllar kardeş yakınlığında olduk birbirimize. Onun anılar kitabımdaki önemli tanıklıkları, belirttiği kadar önemli olmayan benim çabalarıma yer vermesine sevindim, çünkü o çabalar paldır küldür ve tek yanlı bir hesaplaşmada gürültüye gitti; öğretmenlerin özverili savaşımından çıkarılması gereken sonuçlar çıkarılmadı.

Tonguç Baba kendisi anılarını yazmayı, geçten geç düşündü. Erken ölümü ne yazık buna olanak vermedi. Bu yüzden kökeni, gelişmesi, düşünceleri, Arıkan, Yücel, İnönü ile ilişkisi ve Enstitüleri yıkma girişiminin olumsuz figürleri hakkında bilinmesi gerekenleri öğrenemedik. Engin'in yazdıkları bu yakın geçmişin anlaşılmasına yararlı olur sanırım. Tonguç'ların yakını, bizim de çok sevdiğimiz Ceyhun Atuf Kansu ile Engin'in babası kadar yakınlık duyduğu Sabahattin Eyüboğlu'na ilişkin anıları, üniversitenin işleyişini, daha doğrusu işlemeyişini gösteren iç çekimleri, Hasanoğlan'daki sağlık bilgisi öğretmenliği, Suluova ve Ankara'daki fabrika hekimliği yıllarını da doğrusu yararlanarak okudum.

Merzifon'dan gelen yol dar bir vadiden geçerek Çorum'a iner. İnce bir su, çevrenin kıraçlığında kucaklanası kavak ağaçları. Bozkır güneşi tam tepede, insanın beynini yakarken rüzgârda ne güzel salınırlar. Onların gölgesinde verilmiş molalarda boz giysili ilköğretim seferberliği yürütücüleri... Biraz soluklanma ve yeni bir köye doğru gidiş...

Engin'in kitabında gönle hoşluk, yüreğe esin dolduran böyle nice güzel sayfalar var. Sanırım kendisine teşekkür borçluyuz. O, Hakkı Tonguç adına lâyık bir evlât olarak güzel işler yaptı, hem de yapmayı sürdürüyor: Yazdığı *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç* önemli bir kitaptır. Anılarının önemi de yadsınamaz. Ama asıl önemli hizmeti, Tonguç'un geride kalan kitaplarını, yazılarını ve belge niteliğindeki her türlü kâğıdı

Levent Şahverdi Arşivi

özenle korumasıdır. Bilen bilir, bizde henüz bu tür değerlere sahip çıkma bilinci gelişmedi. Belgelik düzenlemenin tekniği de bilinmez. Engin bu işi kendi kendine öğrenerek, yalnız başına yapıp başardı. Babasının mektuplarından bir seçmeyi tez elden yayımladı. Köy Enstitüleri çalışmasının özü ve Tonguç'un eğitim görüşlerinin özeti bu mektuplarda bir başka anlatışla dile gelir. İlerde Hakkı Tonguç ve Köy Enstitüleri konusunu inceleyecek olanlara anahtar olacak geniş bir zaman dizelgesini de tamamlamıştır. Ona teşekkürler az gelir sanırım.

(Varlık, Nisan 1985)

Levent Şahverdi Arşivi

Niçin Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri?

Cumhuriyeti biz birtakım tarihsel gelişmeler sonunda, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik zorunluklar nedeniyle kurduk. Ondan sonra bunun gerektirdiği atılımları gerçekleştirmek gerekiyordu. El içine çıkacak, kendimize has bir kılığımız yoktu. Arabın, Acemin dilini almış, el âlemi çatlata çatlata güldürüyorduk. Memleketin birtakım sözde aydınları ve devrimi anlamayan kişiler, "Şeriat isterük!" demekten geri kalmıyordu. Ulusal gelir kaynaklarımızın olancası yabancılara yem oluyordu.

Peki ya halkımızın perişan hali?

"Paydos" dedik bunlara, "topyekün paydos!" Medreseleri kapadık. Peçeyi, sarığı attık. Okullar açtık, fabrikalar kurduk. Ceket pantalon giydik, kravat kuşandık, şapka filân. İşin bu yanı tamam. Hilafeti kaldırdık. Şeriatı bıraktık. İşimize kaldık. Halkımızın çoğu, imza diye parmak izi kullanılır. Eller duymasın, bu ne geriliktir? Büyük sanatçı Cemal Nadir'in bir karikatüründe benzettiği gibi, Arap harflerini birbiri ardına düşürüp göçerdik, yeni harflerle okuma yazma seferberliğine giriştik. Okuma yazmayı "mecburi ve meccani" kıldık. Ama engeller çıktı önümüze. Yeterli okul yok. Demek hiçbirimiz yurt gerçeklerini tam olarak bilmiyorduk. 1923'ten 1934'e kadar işi salladık. Ondan sonra dedik ki:

"Toplumlar bireyleri yoluyla eğitilir. Herkes için bir eğitim uygulamazsak, topraklarımızı ve toprak adamı köylülerimizi işe yarar bilgilerle donatamazsak her türlü kalkınma ve güçlü olma isteklerimiz temelinden sarsılmış, kısırlaştırılmış olur." Oysa biz kalkınmak, güçlü olmak zorundayız; ama neyle?

"35.000 köy okulsuz ve öğretmensiz. Şehirlere üç kat daha fazla öğretmen gerekiyor."

Levent Şahverdi Arşivi

"Öğrenim çağında bir milyondan fazla çocuk okuyamıyor; idareyse halk idaresi, yani cumhuriyet..."

"Özel idareler ve devlet bütçesi, mevcut öğretmenlerin maaşını vermekte güçlük çekiyor. Yer yer öğretmenler günlük hayatlarında borçlu, devletten alacaklı durumda, yapılacak iş çok. Devlet bütçesi yetersiz, üretim ve gelir kaynakları azdır."

"Öğretmen yetiştirme kaynakları yılda en çok 650-700 öğretmen yetiştiriyor. Öbür yandan türlü nedenlerle meslekten 700-800 öğretmen ayrılıyor. Bu gidişle öğretmen açığı 150-180 yılda bile kapatılamayacak."

"Anayasada ilköğretim zorunlu ve parasızdır. Halk Partisi kurulduğundan beri bilimsizliği gidereceğini, şehirler gibi köyleri de beş sınıflı ilkokula kavuşturacağını, öğretmensiz ve okulsuz köy bırakmayacağını programlarında tekrarlamaktadır."

1935-1936'daki durum bu; ne yapmalı?

Hiç beklemeden "milli ve insani düşüncelerimizin, duygularımızın çevrileceği yönü samimi olarak belli etmek ve eli kolu sıvamak gerek."

"Anadolu'da bir köylü devleti kurduk diyen İnönü'nün buyurduğu gibi meselenin eksik yanlarını ve acı gerçekleri olduğu gibi millete tanıtmak, bunun tedavisine cesaretle girişmek" zorunlu.

Öyleyse iş başına. Öğretmen okulları şu şu karakterde; eğitbilim akımlarının büsbütün tersine. Bu okulları çoğaltırsak bir çıkaryol tutmuş olamayacağız. Köye gidip çalışacak, köylüyle yazgı birliği yapacak ve orda tutunacak öğretmen yetiştirelim. Eğer asıl amaç ilköğretimi yüzde yüz gerçekleştirmekse öğretmen doğal bir araç. Amaca ulaşmak için daha elverişli, kullanışlı, işe ve bünyeye uygun başka araçların da kullanılması hata değildir.

Elimizde Köy Öğretmen Okullarından edindiğimiz denemeler ve memleketin öteden beri düzeltilmeyen durumu var. Ayrıca bir büyük savaşın eşiğindeyiz. Dünya devletleri durmadan hazırlanıyor. Ordularını yeni silâhlarla, bilgilerle donatıyorlar. Biz bu arada ivedi olarak yüzyıllardan beri çözümlenemeyen ilköğretim sorununu çözümleyip bütün vatandaşla-

Levent Şahverdi Arşivi

rımızı, hele de köylü çoğunluğumuzu ilköğretim çarkından geçirmek zorundayız.

İşte Eğitmen Kurslarına ve Köy Enstitülerine böyle gidildi. Anlaşıldı ki köyde eğitimi köyden yetişecek insanlar çözümler. "Köylüyü köylü yetiştirmez. Sosyolojinin ereği köy değil şehirdir" diyenlerin hitapları, kitaplardan kitaplaradır. Yaşamın gelişim basamakları bu gibi görüşleri dinlemiyor.

Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri yurt kalkınmasında ve ilköğretim sorununun çözümlenmesinde en kısa ve kestirme yol oldu. Çoğu okur yazar olmayan, yüzyılın gerektirdiği bilgi ve alışkanlıklarla donatılmamış, memleketin dertlerine, gerçeklerine göre eğitilmemiş bir ulus olarak daha fazla bekleyemezdik.

Sonradan ne oldu? Enstitüler "yurdun gerçek durumunu görüp kafasını yormadan, bu kurumları bir defa olsun ciddi olarak inceleme zahmetine katlamadan, kuruluş koşullarını, işleme durumlarını kavramadan ezbere konuşanların ileri sürdüğü yanlış düşüncelere, yaygaralara hedef olup" yadırgandı. Son yıllarda üzerinde en çok söz edilen konu da bu. Söylenenler içinde bir gerçeğin ürünü olanlara çok az rasladık.

Sonra herkes hatayı, yanlışı ortaya koydu diyelim; fakat kimse doğruyu gösterme zorunluğuna katlanmadı. Hiç yeri ve zamanı değilken "Cumhuriyetin en kıymetli ve en önemli eserlerinden biri" üzerinde yıkıcılığa girişildi.

Köy kalkınmasında ekonomik sorunları öne alıp kültürel sorunları savsayanlar da yanılıyor. Köy Enstitüleri ve Eğitmen Kurslarının bu iki ana ucu birleştirerek işe giriştiği anlaşılsa ve desteklenseydi yurt yararına doğru tutum izlenmiş olurdu. Belli bir tarım eğitimi, sanat eğitimi, ekonomik isteği olmayan ulustan ne gibi bir kalkınma beklenir? İyi ve yaşatılması gerekli törelerinden haberi olmayan bir kuşak ne gibi bir gelişim gösterebilir? Yüzlerce köyümüze uygarlığın cam gibi en basit maddesi bile köye eğitmenler yoluyla girdi.

Zaman zaman bu adamların olumsuz görüş ve saldırılarına, davayı içinden kavrayanlar yanıt verme yolunu tutuyor. Gazete ve dergilerde yazılan yazılar, basılan dört beş kitap bu eksiği gideriyor. Burdur Milli Eğitim Müdürü Şevket Gedikoğlu'nun yeni yayımlanan kitabı bunlardan biridir. Pazarören Köy

Levent Şahverdi Arşivi

Enstitüsü'nün kurucu müdürlüğünü yapan yazar, davanın ateşli savunucusu olarak ortaya atılıyor. "Eğitmen Kurslarıyla Köy Enstitüleri falan memleketten kopya edildi, falan memleketten alındı" diyenlere, üstelik Enstitülere kara çalmak isteyenlere geniş yanıtlar vererek onların hangi gerçeklerden, denemelerden doğduğunu, başka deyimle "Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri"ni niçin kurduğumuzu sayıp döküyor.

Kitap iki bölüm:

Birinci bölümde nüfus, okul, öğrenci-öğretmen, öğretmen yetiştirme kaynaklarımız, ekonomik durumumuzdaki ayarsızlık, yol ve sağlık durumumuzdaki ilkel, korkunç ve yürekler acısı hal, köylerimizin özellikleri ve Tanzimattan beri eğitim sorunumuzun çözümlenmesi için ileri sürülen düşünceler incelendikten sonra "niçin" sorusu cevaplanıyor.

İkinci bölümde sorun'un içindeyiz. "Köy Enstitüleri" bundan sonra çıkacak kitapta inceleneceği için bu kitapta yalnız Eğitmen Kursları ele alınmış. Eğitmen kurslarının geçirdiği aşamalar, görülen hata ve başarısızlıkların nedenleri, eğitmen adaylarının ve gezici başöğretmenlerin seçilmeleri bu bölümde inceleniyor. Ayrıca eğitmenlerin başarısını arttıracak önemler ileri sürülerek 3238 sayılı yasanın uygulanması isteniyor; Tarım ve Sağlık Bakanlıkları işe buyur ediliyor.

Konunun bilen biri tarafından ele alındığını daha ilk bakışta seziyoruz. İleri sürülen her görüş, sayılar ve tarihsel gerçekler üzerine oturtuluyor. Dil ve anlatım güzel. Kimi cümlelerin fazla uzunluğu ve çok güzel yeni karşılığı olan yabancı sözcükler, deyimler de olmasa kitabın yazarı Gedikoğlu'nu dil devrimi yönünden de alkışlardık. Ama biz gene de alkışlıyor ve ekliyoruz: Bu konuda atıp tutanlar artık yalanı sürdürme olanağını yitirmişlerdir.

Not: Yazıda tırnak içindeki parçalar *Niçin Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri* adlı kitaptan alındı.

(*Fikirler*, Temmuz-Ağustos 1949)

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitülerinde Özeleştiri Cumartesi Toplantıları

Köy Enstitülerinin kurucu genel müdürü Hakkı Tonguç'tan söz ederken, onun enstitülerin "başmimarı" olduğu pek söylenir. Doğrudur bu.

Tonguç daha Silistre'nin Tatrakan ilçesine bağlı Tataratmaca köyünden kalkıp İstanbul'a okumaya gelirken, en başta babasının karşı çıktığı olumsuz bir amca tipinin baskısı altındadır. Bu amca şehirlere gidip uzun yıllar okudu. Ama devlet kapısında bir memurluğa giremedi. Evde boş boş oturuyor. Köyde herkes bu elinden iş gelmez, hazır yiyici okumuşa olumsuz bakıyor. Delikanlı İsmail de okuyacak, ama asla onun gibi olmayacak.

Bu nedenle her zaman kendini aşarak, bilmesi gerekeni araştırdı, öğrendi, ilerde "kendisi gibi köy çocuklarının okuyabileceği öğrenim kurumları"nın özlemini bilinçaltına döşeye döşeye yetişti, âdeta bir gün sırası gelince üstleneceği önemli göreve hazırlandı. Gazi Eğitim Enstitüsü resim iş öğretmenliğinden alınıp İlköğretim Genel Müdürlüğü koltuğuna oturtulduğunda ne yapacağını biliyordu.

Gene de o, gerek Eğitmen Kurslarının, gerekse Köy Enstitülerinin tasarımlarını uygulamaya koymadan önce denemiş, sonuçları yakın iş arkadaşlarıyla birlikte eleştiriden geçirdi, sonra uygulamaya koydu.

Eleştiri bilinci Tonguç'ta çok derindir. Eleştirilmeden iş eksik ve çürük olur; eleştirilmeyen kişi giderek duraklar, kendisinden beklenen hizmetleri yerine getiremez.

Köy Enstitülerini kurarken, daha ilk aylarda hem bir yetişme aracı, hem de kişiyi demokratik toplumun haklarını, görevlerini bilen üyesi olarak biçimlendirmenin âdeta kaldıracı sayılan eleştiri yöntemine Enstitülerde geniş yer verdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Öğrencilerin köylerden getirdiği özellikler ve Enstitülerin kuruluş amaçları bakımından buna büyük gereksinme vardı.

Nasıl bir gereksinmeydi bu?

Bilinir ki, köyün kapalı ekonomisinin yansıması olarak kapalı bir kültür ve eğitim dünyasında büyük ölçüde gelenekler egemendir. Geleneğe göre, orda büyük konuşur, küçük dinler. Küçük ancak kendisine soru sorulursa yanıt verir. Bu yüzden Enstitüye gelen köy çocuğu son derece tutuktur. İçinde yaşadığı ortamın sonucu olarak söz dağarcığı sınırlıdır. Bir olay anlatacak yada düşünce açıklayacak olsa, "Şey şey şey..." der, kıpkırmızı kesilerek susar, tutulur kalır.

İlk yapılacak iş, elbet bu çocuğun dilini çözmek, derslerde yeterince alıştırma yaptırarak onu konuşmaya alıştırmak, özgür okumalarla söz dağarcığını geliştirmek, şiir okutarak, haftalık eğlencelerde hazırlanan oyunlarda rol verip topluluk önünde konuşma yaptırarak bu utangaçlığı ve tutukluğu gidermekti. Fakat bu konuda gelişme sağlamanın asıl yöntemi ve ortamı, Enstitülerde her cumartesi yapılan eleştiri toplantılarını iyi kullanmaktı. Öğrenci bu toplantılarda söz alarak konuşmaya alışmalı, kendini ifade edebilmeliydi.

Köy Enstitüsünde yetişip öğretmen olmuş bir köy çocuğu olarak kendim, bu yazdıklarımın hepsini nefsimde yaşadım. Konuyla ilgili bir anım belleğimde her zaman canlıdır:

Daha öğrenciliğimin ilk aylarında baktım, bu toplantılarda isteyen söz alıp konuşuyor, eğitimbaşı kimine iyi diyor, aferin çekiyor, kimini susturuyor. Düşündüm; ilk fırsatta söz alıp bir şeyler söylemeliyim. Hatta öyle bir şey söylemeliyim ki, öbür öğrencilerin söylediğinden apayrı olsun ve ilgi uyandırsın. Demek içim böyle istiyordu, yaradılışım buna elverişliydi.

On ikişer kişilik yemek kümelerine bölünüyor, yemeklerimizi öyle yiyorduk. Sofra kurma, kaldırma ve mutfaktan yemekleri karavana ile taşıma her gün bir arkadaşın görevi idi. Mutfakta aşçıbaşının önünde diziliyor, sıramız gelince büyük kepçesiyle kazandan karavanamıza aktardığı yemeği kapıp yemekevine götürüyorduk. Bir nokta dikkatimi çekti. Biz birinci sınıflar sona kalıyoruz. Daha doğrusu donakalıyoruz. Beşler, dörtler yemeğin etli, yağlı yerini alıp koşuyor. Bize gelince kazan dibe

Levent Şahverdi Arşivi

iniyor. Telâşa kapılan usta tenekeler içinde bulundurduğu sıcak suyu yemeğin üstüne boşaltıyor. Arkadaşlarımıza duru, cımbıl cımbıl bir sıvıyı yemek diye taşıyorduk.

Beklediğim cumartesi toplantısı başladı. Öğrenciler söz alıp konuşmaya başladı. Haziran güneşi bindiriyor. Söz istedim ve bu anlattığım durumu söyledim. Eğitimbaşı sözlerimden hoşlanmadı. "Hayır, böyle şey olmaz!" deyip susturmak istedi. Ben direndim. Birçok öğrencinin bunu gördüğünü söyledim. Eğitimbaşı beşlere sordu. Onlar da, "Öyle bir şey yok!" diyor. "Birlere, ikilere sorun!" dedim eğitimbaşına.

Temelli kızacak oldu. O sırada müdürümüz Ömer Uzgil geldi. "Yemekler niçin yetmiyor da su katıyor! Çağırın aşçıbaşını!" dedi. Aşçıbaşı çağrıldı. Hiç unutmuyorum, adam titriyor. "Efendim, yeni öğrenci geliyor, o yüzden yetmiyor!"

Müdür bu kez yardımcılarına sordu. "Ambardan ona göre erzak çıkmıyor mu? Siz tabelayı incelemeden mi imzalıyorsunuz?"

İş temelli büyüdü. Müdür kaşlarını çattı: "Bundan sonra dikkat edeceksiniz, bir yanlışlık yapmayacaksınız!" diye uyarısını yaptı. "Aşçıbaşının kazana sıcak su kattığını görürsen gene çık söyle!" diye bana da taş attı. Eğitimbaşı, "Evet söyle, aferin!" dedi.

Geçip yerime oturdum, ama su gibi ter içinde kalmıştım. Bu konuşmam sırasında bütün bedenimin durmaksızın titrediğini bugün gibi anımsıyorum.

Toplantı dağıldıktan sonra asıl aferini, küme öğretmenimiz çekti: "Çok iyi, ama biraz zor yanından başladın. Kendi boyuna göre konular bul; zor konulara sonra giriş!" dedi.

Oysa boyum kısa değildi, ne uzun, ne kısa, normaldi. O hızla sanırım birkaç kez daha söz aldım. Ama asıl nöbet sırası bize gelince öğrencilerin söz birliği etmişçesine kitaplıkta kitap alma verme sırasında sıkıntı çektiklerini, adımı da söyleyerek, görevimi iyi yapmadığımı, kitap okumaya dalıp işleri aksattığımı söylediler.

Kem küm etmeden, "Yapılan uyarılara teşekkür ediyorum!" dedim.

Gittikçe artan öğrenci ve öğretmen sayısıyla enstitüler bir büyük aile halinde, toplu olarak yaşıyordu. Tatiller dönerli ola-

Levent Şahverdi Arşivi

rak kullanılıyordu. Öbür okullarda ve kurumlarda görüldüğü gibi hizmetli ve işgören bolluğu yoktu. Sadece uzmanlık isteyen birkaç iş için, işgören vardı. Revirde hastabakıcı, mutfakta aşçıbaşı gibi.

Fırının ve hamamın temizlenip işletilmesi, mutfağın çalıştırılması, yemeklerin hazırlanması, sofraların kurulup kaldırılması, kitaplığın yönetilmesi, kitapların kartlara işlenerek alınıp verilmesi, ahırın, kümesin bakımı, alanların, dersliklerin, yemekevinin, yatakevinin temizlenmesi, küçük ve büyükbaş malların güdülmesi, bakılması, kampana denilen ray parçasının derslere giriş çıkışı bildirmek için çalınmasına kadar bütün hizmetler öğrenci kümeleri tarafından görülüyordu.

İş bölüşümü birer haftalık nöbetler halinde oluyordu. Hizmet nöbetini üstlenen küme, haftanın bitiminde, görevi başka kümeye vermeden önce öğrenci, öğretmen, usta öğrenci, yani bütün enstitü toplanıp, çoğu zaman açık havada, mevsim elverişli değilse büyük yemekevinde, bir haftalık iş ve hizmetler eleştiriliyordu.

Bu toplantıları eğitimbaşılar yönetiyordu. Bunlar genellikle Eğitim Enstitüsü çıkışlı yöneticilerdi. Müdür de bir köşeye dikilerek toplantıyı izliyordu. Her öğrencinin söz alıp gördüğü eksiği, yanlışı belirtme hakkı vardı. Sadece olumsuzlukları değil, işlerin iyi giden yanlarını da belirtmemiz isteniyordu. Öğrenciler her türlü eleştiriyi yapmada özgürdü. Ancak kanıtsız, tanıksız, kişisel garez niteliği taşıyan eleştiriler hoşgörülmüyordu; eğitimbaşı bunları önlüyordu. Eleştirilerin sonunda, yapılan işten sorumlu olanlar kalkıp yanıt veriyordu.

Sanki orası enstitünün parlamentosu idi, tartışmalar kimi zaman kızışıyor, kimi zaman yatışıyordu. Eleştiriye dayancasızlık gösterenler uyarılıyor, haklı eleştiri yapanlara teşekkür ediliyordu. Öğrenciler buna göre yönlendiriliyordu.

Cumartesi toplantıları kimi zaman çok önemli konular üstüne yoğunlaşırdı. Eleştiriler öğretmenlere, müdür yardımcılarına, hatta müdüre yönelirdi.

Gönen çok ayaz oluyor. Yatakevlerimizin üstünü yeterince iyi örtemedik. Kiremit yetmedi, açık yerler kaldı, küt küt öksürüyoruz. Büyük sınıflara pelerin verildi, küçük sınıflar sıra

Levent Şahverdi Arşivi

bekliyor. Üçüncü sınıflardan Kemal diye bir arkadaş, ambarda kumaş olduğu halde, dikimevinin niçin iki posta çalışarak yeteri kadar gocuk ve pelerin dikmediğini, bundan hangi yardımcının, yoksa müdürün mü sorumlu olduğunu sorup yanıt istedi. Müdür kalkıp yanıt verdi: Dikimevini gece gündüz, iki posta halinde çalıştırmayı düşünmediklerini, bunun kusur olduğunu, eleştirinin haklı olduğunu söyledi; arkadaşa teşekkür etti.

Kimi zaman da öğrenciler birbiriyle tartışırdı. Tartışma büyük eğitsel sonuç doğuracak yoğunluk kazanırdı. Abdullah Özkucur, Çifteler Köy Enstitüsü'nde geçen böyle bir olaya 1985'te basılan *Köy Enstitüleri Destanı* kitabında yer verir:

Çifteler'de eleştiri toplantısı yapılıyor. "Arkadaşlar!" diyor biri. "Az önce su deposunun yanında iki kazma gördüm. Soruyorum, bunlar sayılı değil mi? Niçin toplanmamış?"

Nöbetçi Mustafa Buğday yanıt veriyor. "Ortalığı denetlerken kazmaları bulup aldım. Size teşekkür etmiyorum. Kazmaları benden önce gördünüz, niçin almadınız? Burası hepimizin yuvası değil mi? Bir tek çiviyi ziyan etmeden çalışmamız gerekmez mi?"

Çifteler'de müdür de tıpkı öğretmenler gibi, haklı olanların hakkını vermeye, haksız olanları buna inandırmaya çaba harcıyor. Böylece Köy Enstitüsü öğrencileri küçükten yönetime katılarak, demokrasi yolunda sağlam adımlar atıyor.

Bir Çin atasözü, "Yarın açacak çiçeklerin tohumları bugün toprağa bırakılmalıdır" der. Anlattığım bu cumartesi toplantılarıyla Köy Enstitülerinde o günden bugünkü demokrasinin, küçük ölçekten büyük ölçeğe doğru temel eğitimi veriliyordu. Oralardan yetişen öğretmenler bu eğitimi gittikleri köyün küçük dünyasında uyguluyordu.

Mehmet Saydur ile Hayati Yılmaz'ın yayımladığı *Bir Tonguç Okulu, Gölköy Enstitüsü* adlı kitapta bunun örneklerine rastlıyoruz. Taşköprü'nün Donalar köyünden Yusuf Yılmaz anılan kitapta bir anısını şöyle anlatıyor:

"Gölköy'ün beğendiğim yanlarından biri de hafta sonu toplantılarıydı. Bu toplantılarda tüm öğretmen, öğrenci ve işgörenler açık açık, olumlu ve olumsuz yanlarıyla eleştirilirdi. Biz eleştirilerimizi çekinmeden yönetici düzeyine kadar yapardık.

Levent Şahverdi Arşivi

Onlardan bize karşı hiçbir kırgın davranış gelmezdi. Bunu hazmederlerdi. Bu nedenle bizim de onlara karşı saygımız artardı. Ben de öğretmenliğim boyunca çocuklarıma kendimi eleştirtmişimdir. Çocukları çocuklara eleştirtmişimdir. Çocuklar buna alıştı; benim derste olmadığım zamanlarda bile, kendi aralarında eleştiri yaptıklarını gördüm."

Sadece bu kadar değil, Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmenler köyün ilçe ve il çapındaki bürokrasi ile olan ilişkilerinde bile enstitüde öğrendikleri bu yöntemi devreye sokuyor, köy halkında yönetimden iş isteme, hak sorma bilinci geliştiriyorlardı. Böylece "başmimar" Tonguç'un özlemini çektiği demokrasinin eğitimini, tıpkı Olimpos'un başından çalınan ışık gibi yurda yayıyorlardı.

Pek çok toplumsal sorun karşısında duyumsandığı ve söylendiği gibi, Enstitülerin on yıllık uygulamadan sonra kapatılması, her şeyden çok, elli yıldır ikide bir çıkmaza saplanan demokrasimiz için büyük yitim olmuştur.

(Duisburg, 27.12.1996)

Levent Şahverdi Arşivi

Enstitüleri Enstitü Yapan İlkeler

Köy Enstitüleri ile o güne kadar klasik okullarda ya hiç, yada yeterince uygulanmayan önemli birçok eğitim ilkesi uygulanmaya sokulmuştur. Bence bunlar Enstitüleri Enstitü yapan önemli ilkelerdi.

1) Bunların başında **"fırsat ve olanak eşitliği"** gelir. Daha önce 600 yıllık Osmanlı devletinin sadece asker ve âşar aldığı, ama hizmet götürmediği köylerin çocukları ve halkı, eğitim denilen olanağı tanımıyordu. O zaman bütün illerde okul yoktu. Ermeniler ve Rumlar ise kültürlerini geliştirecek okulları açmıştı. Onların liseleri vardı. Cumhuriyet döneminde bile uzun bir süre köylü halk için yeterince okul açılmadı, köylere eğitim ışığı girmedi. Ancak Köy Enstitüleri kurulduktan sonra, özellikle köylerin yoksul tabanından, sadece erkek değil kız öğrenciler de alınarak bir fırsat ve olanak eşitliği gerçekleştirilmeye çalışıldı. Enstitülerin orta bölümünü bitirenler öğretmen yada sağlık bakıcısı olurken bunlar arasından seçilenler Yüksek Köy Enstitüsü'ne giderek yüksek öğrenim görüyordu. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri de kız ve erkek bir arada eğitim görüyordu.

2) Enstitülerin belkemiğini **"iş eğitimi" ilkesi** oluşturuyordu. Öğrenci orda yaparak ve üreterek öğrenirdi. Ezbercilik yoktu. Tonguç özellikle iş eğitimi uzmanı olarak kendini iyi yetiştirmişti. Ona göre okullarda ve elbet enstitülerde öğrenciye yaptırılacak iş önce öğrencinin kafasından, sonra elinden çıkmalıydı. İş onun yetişmesine, yeni bilgi öğrenmesine ve beceri kazanmasına araç olmalı, sonuçta ortaya bir üretim çıkmalıydı. Bu üretim öğrencinin kendisi ve çevresi için yararlı olmalıydı. İstenen,

Levent Şahverdi Arşivi

temrin yada asıl işin büyük bir grupla üstlendiği işi, aşama aşama sonuna kadar yapabilmeli, onu toplumsal yarara sunabilmeliydi. İçinde yaşanılan çevrenin kurulması, yapıların yapılması, hayvanların bakımı, ahırın, ağılın ve tavlanın temizliği, tarla ve bahçelerin işlenmesi, ekimin, hasatın yapılması, ürünün işlenmesi, sağlıkla saklanması ve tüketilmesi, çevrenin, yemek, yatak ve dersliklerin temizlenmesi, kitaplığın, fırının, ambarın, kooperatifin ve aşevinin işletilmesi; içme suyunun getirilmesi, elektriğin sağlanması, gecelerin aydınlatılması yaptığımız işlerdi. Tonguç'a göre iş eğitimi geniş anlamda çağdaş eğitimdir, ortaçağı kapayan güçtür. Yararlı iş yaparak çevresini geliştiren ve değiştiren insan kendini de geliştirmiş ve değiştirmiş olur; böylece sürüp gelen geri düşünüş ve inanıştan kurtulur.

3) **Öğrencinin yönetime katılması ilkesi:** Her Köy Enstitüsü en az bin öğrencili, büyük bir kurum. Orda kız erkek öğrenciler öğretmenleriyle, usta öğreticileri ve enstitünün Bakanlıkça atanmış yöneticileriyle bir arada çalışır, öğrenir ve yaşarlar. Enstitünün hizmetleri öbür okullardaki gibi işgörenlerce değil, öğrencilerce nöbetle paylaşılarak görülür, sonuçta öğrenciler Enstitünün parlamentosu demek olan Cumartesi Toplantılarında değerlendirilir ve eleştirilir. Öğrenciler birleşerek okul başkanını ve yardımcılarını seçer. Başkanla yardımcıları öğretmen kurulu toplantılarında öğrencileri temsil eder. Çalışmalara katılanın yönetime katılma hakkı doğar. Eleştiri hakkı da burdan çıkar. Eleştiri sadece öğrencinin öğrenciyi eleştirmesiyle sınırlı değil, öğretmenleri, yöneticileri ve müdürü de kapsar. Herkes ortaya atılan eleştiriyi yanıtlar.

4) **Özveri ve özgecilik ilkesi:** Enstitülerde öğrenci yarına hazırlanırken en dikkatle uygulanan ilkelerden biri özveri ilkesiydi. Orda pahalı yemek, pahalı giyinmek yoktur. Beslenme ve giyimde sadelik, temizlik baş koşuldur. Bu konuda hakkı Tonguç şöyle diyordu:

"Enstitü öğrencileri, bir lokma ekmeklerini, buna gereksinim duyanlarla paylaşacak kadar özgeci olmalıdır. Esntitüden çıkan öğretmen, raslayacağı yardıma muhtaç bir insana elin-

Levent Şahverdi Arşivi

den gelen tüm yardımları yapmalıdır. Hasta, sakat, düşkün, yoksul, bunalmış kimseler karşısında duygusuz ve soğuk duran öğretmen görevini tam olarak yapamaz. Onun için Enstitüden yetişecek öğretmenleri, sağlık elemanlarını, daha kurumlarda iken bu düşüncelerle besleyerek yetiştirmelidir. Onlar özgeciliği güçlendirmeye ve geliştirmeye yarayacak tüm işlerin içine sokularak iyice yoğrulmalıdır."

5) **Kendi kendine öğrenmeyi sürdürme ilkesi:** İnsan, öğrenen yaratıktır, ama öğrenmeyi hep başkasından sağlamaz, kendi kendine de öğrenebilir. Batı dillerinde buna otodidaktizm denir. Okullar insana bütün istediklerini öğretemeyeceğine göre, insanın kendi kendine öğrenme ilkesine dört elle sarılması gerekir. Bunun için özgür okumalar her gün, koşullar ne olursa olsun, düzenli olarak uygulanır. Bir iş başarıldıktan sonra topluca çevre ve yurt gezisine çıkılır. Bu gezide yurt coğrafyası ve tarihi incelenir, notlar alınır, sonuçta yazılar yazılır. Enstitüyü bitiren öğrencilere gerekli ders ve iş araçlarıyla, koşum hayvanları ve gereçleriyle birlikte küçük bir kitaplık oluşturacak kadar kitap verilir. Enstitüyü bitiren genç, yaşamı boyunca okuma alışkanlığını sürdürür.

6) **Yılboyu eğitim ilkesi:** Köy Enstitüleri giderek kuruluşunu tamamlayıp genel bütçeye yük olmaktan çıkıyordu. Orda üretim yapılıyordu. Elde edilen ürünle giderlerin bir bölümü karşılanıyordu.

a) Türkiye bir tarım ülkesiydi. Başlıca üretim tarım alanında olacaktı. Köylerde tarım ilkel teknikle yapılıyor, gelir düşük. Pazar için üretim yok gibi. Enstitülü öğretmen köyünde yalnızca çocukları okutmayacak, köyü başlıca işi olan tarım alanında son teknikler kullanılarak üretim artışı ve ürünü pazarlamak için örnek olacaktı.

Öğretmenin bir sanat öğrenmesi, o alanda köylüye örnek olması gerekiyordu. Öğretmen bildiği sanatı köyün gençlerine öğretecekti.

Tarımsal üretim doğaya sıkı sıkıya bağlı bir iş koludur. Belirli işler, ekme, biçme, sulama, gübreleme, harmanlama,

Levent Şahverdi Arşivi

hasat yılın ancak uygun zamanında, doğanın elverişli olduğu mevsimde yapılır. İlâçlamayı bir hafta sonra yapayım diyemezsiniz. Sanatın kullanılışı da böyle. Kırılan pulluğu yaz geçsin, kışın yaptırayım diyemezsiniz.

Enstitülerde üretimi yapacak olanlar öğretmen adaylarıydı. Doğaya bağlılık nedeniyle üretici durumda olanların bütün yıl işbaşında kalması gerekir. Köy Enstitülerinin ve köy okullarının yılboyu açık oluşunun nedeni budur.

b) Doğaya egemen olarak, topraktan yılda bir değil iki, üç ürün almak ilke olduğu gibi, derslikten, işlikten daha fazla faydalanmak gerekir. Bu yerleri günde dört beş saat kullanıp boş bırakmak savurganlıktır. Bunu önleme düşüncesi yılboyu eğitimi zorunlu kılmıştır.

c) Köylere hem çok yönlü, hem kısa sürede öğretmen gönderme zorunluluğu, zamanı iyi kullanmayı gerektiriyordu. Bu nedenle yılın on iki ayını tam verimle değerlendirmek Enstitüler için en akılcı ve doğru yoldu; böyle yapıldı.

Köy Enstitülerinde beş yıl olan öğretim süresi, başka okulların yıllarıyla kıyaslanırsa yedi yıla denk gelir. Örneğin haftada 22 saat olan kültür dersi izinler dışında 46 haftada 1012 saat tutar. Başka hangi okulun beş yılında bu kadar saat kültür dersi vardır? Üstelik Enstitülerde tarım ve teknik sanat öğrenimi için de bu kadar süre kullanılırdı, sonuç olarak bunlar da öğrencinin kültürüne katkıydı.

7) **Herkesi başarılı kılma ilkesi:** Köy Enstitüleri sisteminde, görev alan herkesi, her öğrenciyi yetiştirme anlayışı egemendi. Enstitü insan harcama makinası gibi çalışamazdı. Öğrenci eğer amaçlanan başarıya eremezse, yaşamın herhangi bir alanında başarılı olurdu. Buna göre ilk anda başarısız öğrencinin yetiştirilmesi sürdürülürdü. Öğretmen olamayan demircilik, yapıcılık, marangozluk gibi bir sanata yöneltilirdi.

a) Enstitüde üçüncü sınıftan sonra öğretmenlikte başarılı olamayacağını düşünen, yada isteyenler sağlık koluna ayrılırdı. Bir kişinin öğretmenlikte olmazsa köy sağlık memurluğunda, yada ebe olarak başarı göstermesi mümkündür. Bu ikisinden de başarılı olamayacak kimsenin herhangi bir iş kolunda başarılı

Levent Şahverdi Arşivi

olması gerçekleştirilirdi. Böylelerine bir belge verilir, yaşam savaşına atılmaları sağlanırdı.

b) Enstitülerde ve Yüksek Köy Enstitüsü son sınıfında kimi ders ve çalışmalarda başarılı olamayanlar gene köye yada Enstitülere aday öğretmen olarak yollanırdı. Çalışmaları izlenir, hakkında olumlu görüş bildirilenler yeniden sınava alınırdı. Bugün olduğu gibi "git, bir yıl sonra gel" denilmezdi.

c) Ara sınıflarda başarılı olamayanlar için gerekiyorsa yetiştirme kursları açılır, çocuklar ve gençler mutlaka yetiştirilirdi. Yetiştirme için fazla çaba harcanınca başarısızlık oranı düşük olurdu. Enstitülerde çeşitli yıllarda başarısız öğrencilerin dökümü şöyledir:

Yıllar	Öğrenci sayısı	Sınıfta kalan sayısı	Kalanların oranı
1940-41	5731	79	%1.5
1941-42	7692	494	%6
1942-43	9676	720	%7.3
1943-44	12839	795	%6.2
1944-45	14236	1141	%8.1
1945-46	14464	2589	%17.5

1945-46 öğretim yılında sınıfta kalma oranındaki artış Hakkı Tonguç'un ve kurucu kadronun görevden uzaklaştırılmasıyla ilgilidir. Görüldüğü gibi oran birden iki katına çıkıyor. Bugünkü ortaokul ve liselerde ise (örneğin 1987-88 öğrenim yılında) sınıfta kalma oranı %28'dir.

Herkesi başarılı kılma ilkesi 1946-47 öğretim yılından sonra uygulanmaz oldu. Çünkü başkentte Enstitüleri "ıslah" politikası yürürlüğe sokuldu, bu özgün eğitim ilkesi boşlandı. 1946 yılında Pamukpınar Köy Enstitüsü'ne yazılan öğrencilerin 55 kişilik kümesinden beş yıl sonra ancak 15'i öğretmen olabildi. 40 öğrenci alt sınıflarda elenerek Enstitüden uzaklaştırıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Enstitülere, öğretmen olabilmenin ilk aşaması olarak bakılırdı. İkinci aşama köylerde öğretmenlikti. Gençler, iş başında doğrudan doğruya yaparak, uygulayarak yetişir ve olgunlaşırlardı.

Eğitmenler en az altı aylık, öğretmenler en az beş yıllık öğretimden sonra göreve başlıyordu.

1. Bu süre içinde yetişmesinde eksik kalan yanlar olabilirdi.

2. Köye giden genç hazırlıklı olmadığı güçlüklerle karşılaşabilir, üstesinden gelmek için zorlanabilirdi.

3. Eğitmen ve öğretmenlerin zaman içinde yeni bilgilerle donatılması, yeni koşullara göre yetiştirilmesi gerekebilirdi. Bu nedenle onları işbaşında yetiştirmek üzere önlem alındı. Eğitmen ve öğretmen atamaları bu ilkenin gerçekleştirilmesine uygun olarak yapılıyordu. İlköğretim müfettişleri ve gezici başöğretmenlerden başka Köy Enstitülerinde görevli öğretmenler de, zaman zaman enstitü kesimine giren öğretmenleri dolaşarak onların başarılı olup olmadığını izler, rastlanan zorluklarını giderirdi.

8) **Karma eğitim ilkesi:** Enstitünün dersliğinde, işliğinde, bağında bahçesinde, tarlasında kız ve erkek öğrencilerin birlikte öğrenim görmesine eşineğitim, yada karma eğitim düzeni diyoruz. Düzen karma değilse kız ve erkek öğrenciler ayrı okullarda öğrenim görür. Bu durumda öğretmenler de öğrencilere göre bölünür.

Karma eğitim çağdaş dünyada ileri bir eğitim aşamasıdır.

Karma iş düzeni köy çocuklarının yabancısı olduğu bir yaşam değildir. Onlar köyde sokakta, tarlada, bağda bahçede kız erkek yan yana çalışır. Köyde kaç göç yoktur. Türkiye'de Köy Enstitülerinden önce de kentlerde ilkokullar dışında ortaokul, lise düzeyinde karma eğitim vardır. 1927'de Mustafa Necati'nin bakanlığı sırasında karma eğitime geçildi. Kız çocuklarının okuması için sivil baskı oluşu, ama devletin kızlar için ayrı okul yapacak güçte olmayışı da karma eğitimi zorlayan etken oldu. Yıl sonunda karma eğitim uygulayan okullarda daha az disiplin olayı olduğu saptanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Yatılı düzende, karma eğitim Türkiye'de ilk kez Köy Enstitülerinde uygulandı. Enstitü koşulları içinde karma oluş nedeniyle sorunsuz eğitim yapılabileceği kanıtlanmış oldu. Sorun çıkmayışı normaldi: Beş yıl birlikte olan öğrenciler arasında bir ailenin bireyleri gibi bacı kardeş davranışı egemen oluyordu. Kızlar sayıca azınlıkta olduğundan, ağabeylik yada hemşerilik duyguları öne çıkıyordu. Uyku saati dışındaki zamanlar o kadar doluydu ki, öğrenciler görevleri dışındaki işlere zaman ayırmazdı. Bundan başka kız erkek bütün öğrencilere yardım etmek isteyen, onların sorunlarını çözmeye yardımcı olmayı düşünen öğretmen ve yöneticiler gece gündüz yanıbaşlarında olurdu.

Öte yandan Türkiye'nin köy kadını da eğitilmeliydi. Enstitüden yetişecek köy kökenli kadın öğretmen kanalıyla bu amaç daha kısa sürede gerçekleşirdi. Eğitilmiş kadının yetiştireceği çocuk Hanya'yı Konya'dan ayırabilirdi. Köy Enstitülerinin bu özelliği yerleşik çıkar gruplarının işine gelmedi. Islahatçılar (!) hemen kız öğrenci sayısını azalttılar. Enstitüleri kapatabilmek için aslı faslı olmayan öyküler uydurdular. Bunları kullanarak yıkımı başardılar. Sonraki yıllarda kız öğrencileri ayrı okularda topladılar. Kendi kızları kentlerde erkek yaşıtlarıyla aynı sıraları paylaşırken, köy kızlarında bu yöntemin sakınca yaratacağını savunmanın asıl nedeni, köy kadınının uyanışını engellemekti.

Köy Enstitüleri bunlardan başka, Türkiye'de ilköğretimi kısa sürede başarıya erdirmek için **"çalışmalara halkın katılımı"** ilkesiyle, özellikle kız çocukların okula devamını eksiksiz sağlamak için Fransız devriminden sonra dünyaya yayılan "zorunlu ve parasız ilköğrenim" ilkesini titizlikle uygulamıştır.

(1995)

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitülerinin Yazın Yaşamımıza Katkıları

Sadece on bir yılcıktır Köy Enstitülerinin yaşama süresi. Böyle olduğu halde, yazın dünyamıza onlar kadar gür katkı yapabilen başka eğitim kurumu yok dense yeridir.

Kuruluşlarının üstünden 50, kapatılışlarının üstünden 40 yıl geçen Enstitüler, her türlü olumsuz çabaya karşın unutulmadı. Bunun nedenleri arasında, oralardan fışkıran yazın varlığını dikkate almak gerekir sanıyorum. Belirttiğim gibi, hiçbir okulun uzun, kısa yaşamında görülmeyen bu cömert verim, eğitimbilimcileri ayrıca düşündürmelidir.

İlkokul 5'ten, hatta 3'den çıkıp gelen bitli, pireli köy çocukları kısa zamanda nasıl oldu da bu derece başarılı yazarlar, şairler olup ünü yurt sınırlarını aşan yapıtları üretebildiler.

Bunu anlayabilmek için Enstitülerin programlarına, uygulanan eğitimin içerik ve yöntemine bakmak gereklidir. Toplumsal konularda, özellikle eğitim alanında hiçbir olumlu sonuç yada ürün, gökten kendiliğinden inmediğine göre, hangi cins tohumlar nereye, nasıl ekildi de Türkiye bu büyük hasata erişti? Toprak nasıl hazırlandı? Bu soruları doğru yanıtladığımız zaman, hem Türkiye'nin son 50 yıllık yazınsal gelişmesini, hem de asla bir giz olmayan Köy Enstitüleri başarısını doğru kavramış oluruz. Hatta Köy Enstitülerinin yararlı ışığını, hâlâ büyük çıkmazlar içinde duraklayan bugünkü eğitim düzenimizin üstüne düşürebiliriz. En azından orta ve yüksek dereceli okullarımızdaki yazın öğretimini yenileyebiliriz.

Köy Enstitülerinin öğretim programlarında Türkçe dersleri için söylenenler yalındır. 1943 basımlı o programdan birkaç satırı alıntılayalım:

Levent Şahverdi Arşivi

"Okumada, yazmada ve konuşmada güzellikten çok doğruluk aranmalıdır; gerçekte güzelliğin ilk koşulu doğruluktur; bunu sağlamak sanatçı yetiştirmenin de en sağlam yoludur.

"Enstitülerde öğrencinin ders dışındaki okumalarını düzenlemek hem zorunlu, hem de öbür okullara kıyasla daha kolaydır; çünkü öğrenci kendisine verilen yapıtları okuyabileceği gibi her gün öğretmeniyle ilişki kurma olanağı bulacaktır. Önerilen yapıtlar derslerde konu edilen sorunlarla, öğrencinin iş ve düşünce hayatı ile ilgili olmalıdır.

"Yazma çalışmalarında güdülecek amaç, öğrencinin kendi anlayış ve anlatış özelliklerini koruyarak açık, düzgün ve özentisiz bir anlatım ile yazmalarını sağlamak olmalıdır. Köy Enstitüsüne gelen öğrenci çoğunlukla gördüğünü, düşündüğünü ve bildiğini eksiksiz ve fazlasız anlatmaya o kadar alışkındır ki, bu meziyetleri korumaya çalışmak başlı başına bir yazı eğitimi olacaktır; çünkü eksiksiz ve fazlasız anlatım yazı sanatının en üstün aşamasıdır. Seçilecek konular öğrenciyi gördüğünü olduğu gibi göstermeye, kendini ve çeresini tanıtmaya, duygu ve düşüncelerini aydınlatmaya, bildiklerini belirli bir nokta çevresinde toplamaya, dileklerini tam ve açık olarak anlatmaya yönlendirici olmalıdır. Enstitüyü bitiren öğrenci bütün yazı çeşitlerini deneyebilmelidir. Serbest yazılarda öğrencinin şiirden çok öykü, anı, betimleme, özetleme gibi düzyazı türlerine yöneltilmesi yerinde olur.

"Asıl edebiyatın insanın yaşadığını anlatması olduğu fikri verilmeli ve öğrenci not, anı ve mektuplarla yaşamını anlatma alışkanlığı kazanmalıdır."

Bunlara, cumartesi eleştiri toplantıları ve tiyatro gibi sanatsal uygulamaların eklendiği de anımsanmalıdır.

Tiyatro, Enstitüde haftada bir yapılan ve hazırlığını bir kümenin üstlendiği toplu eğlentilerin belkemiğini oluştururdu. Küme; türkü, oyun, taklit gibi eklentiler yanında mutlaka bir tiyatro parçasını hazırlar ve sergilerdi. Bunun için hazır yapıtlar sahnelendiği gibi, öğrencilerce yazılmış yapıtlara da yer verilirdi.

Eğitimin aydınlanmaya katkılarını düşünürken özgür okumanın, tiyatro çalışmalarının önemi üzerinde öncelikle durma

Levent Şahverdi Arşivi

zorunluğu vardır. Mili Eğitim Bakanlığının dünya tiyatro klâsikleri Enstitülerin en çok yararlandığı metinler olmuştur. Kral Oidipus, Antigone, Cimri, Amphitrion Bir Evlenme, Teklif, Müfettiş, Hamlet Enstitülerde oynanmış oyunların kimileridir. Sekiz on yıl gibi kısa sürede Ankara Devlet Tiyatro ve Konservatuarı'ndan Saim Alpago, Mahir Canova, Ulvi Uraz Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne gelerek öğrencilerin sahne çalışmalarına yardımcı oldular. Özellikle Ulvi Uraz'la birlikte bütün öbür Enstitülere ve giderek köylere yayılacak geniş bir tiyatro programının hazırlığı yapılmıştı.

Fakat bütün bunlarla birlikte ve en başta çocuklar köyün değerlerinden koparılmayacaktı. İçinde yaşadıkları gerçeklerin ayırdına varacaklardı. Programda belirtildiği gibi öğrenciler köyde ve Enstitüde yaşanan gerçekleri yazılı olarak anlatmaya özendirilecekti. Onların anlatım yetenekleri geliştirilirken, derslerde Türk ve dünya yazınından seçilen metinler incelenecek; değerli kitaplar günde en az bir saat özgürce okunacaktı. Öğrenciler bunları kendi kendine özümleyebilmek için, sorularını arada dolaşan öğretmene sorabilecek, birbirleriyle, öğretmenleriyle tartışabilecekti. Giderek kitap tanıtma yazıları yazacak, yerli yabancı yapıtları tanıyıp öğrenecek; bunları kişisel gelişmesine besin yapacaktı.

Ben de bu kurumlarda yetişmiş bir öğretmen ve yazar olduğum için, dönüp dönüp düşündüğüm ve anlamaya çalıştığım bu yöntemin özelliklerine bugün de hayranım.

Evet, önce toprak hazırlanacak. Buraya yeni ve seçme tohumların ekilebilmesi için uygun tav beklenecek. Köy çocuğu aslından koparılmadan, bozulmadan bu toprakta, yaban otları ayıklanarak, dipleri çapılarak, sulanarak, seyreltilerek yetiştirilecek. Yarım gün kültür dersi, yarım gün tarım, teknik sanat eğitimi gören öğrenci, Türkçe dersinde, Türk ve dünya yapıtlarını tanımaya, bir adım daha atarak bunları tanıtmaya geçecekti.

Araya başka araçlar sokuluyordu. Radyo her gün toplu-ca dinleniyor, gazeteler, dergiler paylaşılarak okunuyordu. Sekiz yüz, bin öğrenciye bir iki dergi yetmediği için Türkçe öğretmenlerinden biri bunları süzüp, her pazartesi birer saat

Levent Şahverdi Arşivi

tanıtıyor, önemli yazılardan parçalar okuyor, yazın dünyasında neler olup bittiğini duyuruyordu. Arada öğrencilerin yazdıklarından örnekler okumaya önem veriliyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın darlık yıllarında, önemli öbür uğraşlar arasında yazın çalışmalarına bu derece önem veriliyor, okuma yazma ateşi körükleniyordu. Büyük amaç elbet öğretmen yetiştirmekti, ama öğretmen aydın, okuyan yazan öğretmen olacaktı. Çifteler'de müdür Rauf İnan, Beşikdüzü'nde Hürrem Arman kendileri öğrencilere kitap okuyordu. Arada yarışmalar açılıyor, derece alanlar ödüllendirilip Enstitü toplumuna tanıtılıyordu. Öğrenciler haftasonu eğlentilerinde şiirlerini okuyor, kimi zaman oynadıkları oyunları kendileri kaleme alıyordu. Enstitüye gelen dergilerle öğrencilerin ilişki kurması, abone olması, bunlara ürünlerini gönderip yayımlatması özendiriliyordu. *Yeni Adam, Köy Postası, Köye Doğru, Varlık, Yücel, Fikirler* gibi dergileri şimdi anımsadıklarımdır.

Büyük kentlerde çıkan dergiler, Enstitü öğrencilerinin ürünlerini gün ışığına çıkarmaya yetmez diye Enstitüler kendileri de dergi çıkarma yoluna gidiyordu. İvriz Köy Enstitüsü'nde çıkanın adı *İvriz*, Akçadağ Köy Enstitüsü'nde çıkanın adı *Akçadağ* idi. Enstitülerin merkezi sayılan Hasanoğlan'da çıkan *Köy Enstitüleri Dergisi* ile birlikte bunlar Enstitülerde çiçek açan düşüncelerin fideliği gibiydi.

Her Enstitüde bir iki özverili Türkçe öğretmeni beliriyordu. Bunların adını saymaya kalksam en önemlilerini unutabiliriz. Ama Fikret Madaralı ile Ali İhsan Beyhan'ı unutamam. Madaralı benim öğretmenim olmadı ne yazık. Beyhan ise bizim Gönen'de sadece bir yıl çalıştı; sonra askere gitti. Askerlikten sonra İvriz'e verildi. İlerki yılarda Enstitülü pek çok öğretmen ve yazar arkadaşım, kadın erkek Türkçe öğretmenlerinin adlarını, yanımda saygı ile andı; bu adlar bende kalmadı ne yazık. O yoksunluk yıllarında çalışarak uzmanlaşmış adsız Köy Enstitüsü öğretmenlerinden söz edilebilir. Enstitülerden fışkıran yazın varlığının altında onların kutsal emeği vardır.

Zor olan şuydu: Özellikle Alevi köylerinden gelen öğrenciler, geleneksel şiir kültürüyle yüklüydü. Onlar eski zamanların halk ozanları gibi ölçülü, uyaklı, nerdeyse mekanik şiirler yaza-

Levent Şahverdi Arşivi

rak tanınmaya başlıyordu. Gelenek başını alıp gidiyordu. Tâ Homer'den, Yunus'tan, Seneca, Cervantes ve Shakespeare'den beri var olan klâsiklerle onların süreği olan çağdaş yapıtlara, özellikle düzyazıya doğru nasıl çekilecekti bunlar? Klâsiklerin okunması, özümlenmesi, benimsenmesi nasıl sağlanacaktı? Üstelik elde çok kitap yoktu. Özel sermaye ile kurulmuş yayınevleri de çeviri basıyordu gerçi, ama bu yayınlarda yazınsal değer acaba tam mıydı? Hem de yüzyıllardır bir tür okuma açlığı çeken bir katmanın çocuklarını doyurmaya bu kadarcık kitap yeter miydi?

Tam bu sırada, Türkiye'nin eğitim tarihinde yedi yıl, yedi ay, yedi gün Bakanlık yapan Hasan Âli Yücel'in girişimiyle Dünya Klâsikleri'nin devlet eliyle çevirtilip bastırılması programı başladı. Bu üstün nitelikli seçme klâsikler en iyi okuyucularını Enstitülerde buldu. Klâsikler besin olarak Enstitülerden fışkıran yazın varlığının temelini oluşturdu.

Çok mu güdümlüydü Köy Enstitülerindeki bu yazın öğretimi? Devletten ve iktidardan yana çok mu sıkı yönlendiriliyordu öğrenciler?

Bu noktayı iyi açmak gerekir. O zaman iktidarda CHP var. Yurtta başka parti yok. Demek ki bütün siyasal yelpaze ister istemez bu partinin içindedir. Devletin değilse de, iktidarın resmi şairi Yahya Kemal, Behçet Kemal filân. Sonradan Falih Rıfkı Atay'ın 2 Mayıs 1965 günlü *Dünya*'da çıkan ünlü yazısında pek açık anlatıldığı gibi, Kurtuluş Savaşı'na katılmak için Kuvayi Milliye'den ödenek aldığı halde, bir ara yaşanan olumsuz gelişmelerden kaygılanıp Bulgaristan'a giden, bundan ötürü de Cumhuriyet kurulunca Bursa'da Mustafa Kemal Paşa'nın ayağına kapanıp kendini bağışlatan Yahya Kemal olsun, dönemin "harika genç"i Behçet Kemal olsun, pek çok öbürleri gibi "Çankaya milletvekili" olarak Meclis'teydi. Bunlar miletvekili seçilmedikleri zaman da büyükelçiliğe atanırdı. El bebe, gül bebedir hepsi. Buna karşılık Türk yazınında tek ve en güzel *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nı yazan Nâzım Hikmet yıllarını cezaevlerinde geçirmektedir. Birbirine zıt iki dünya ve sanat görüşünün temsilcileri olarak Yahya Kemal ile Nâzım Hikmet, şiirleriyle ruhlarıyla her yere girdikleri gibi, Enstitülere

Levent Şahverdi Arşivi

de girdi. Ama bunun için Bakanlıktan yada öğretmenlerden açık, doğrudan yöneltimler yok. Hatta Bakanlık açıkça Yahya Kemal'den yanadır; onun şiirlerini ders kitaplarına almıştır, ama Nâzım Hikmet'e yarım sayfa bile yer vermemiştir; yıllar önce ders kitaplarına her nasılsa giren bir kaç şiiri hemen sökülüp atılmıştır.

Ben daha birinci sınıf öğrencisiyken, Türkçe öğretmenim Beyhan'ın dikkatini çekerek Enstitü kitaplığının yönetimine seçildim. Dergilere, gazetelere bakıyordum. Nâzım Hikmet'in adı geçmiyordu. Raflarda, dolaplarda kitapları yoktu. Öğretmenler ondan bir tek dize okumuyordu, derslerde adını duymuyorduk. Ama Bursa'da cezaevinde yattığını biliyorduk; büyük şairdi. Türk şiirini hem öz, hem biçim yönünden yenilemişti; Osmanlı'nın son temsilcisi değildi. Yönetimle uzlaşmıyordu; nasıl'ını pek kavramıyorduk ama karşı çıkıyordu; burasını açık seçik kavrıyorduk. Derslerde, ders dışında Yahya Kemal'in şiirlerini ezberleyip eda ile okuyanlar beğeniliyordu. Türkiye'nin ünlü yazarları Halit Ziya, Hüseyin Rahmi, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Halide Edip, Refik Halit, Falih Rıfkı, Ahmet Haşim bütün kitaplarıyla elimizin altındaydı, Nâzım Hikmet yoktu, neden yoktu? Sorunun karşılığını bulmak için uzun uzun düşünüyorduk.

Dünya yazınının ünlüleriyle birlikte Nâzım Hikmet ve Sabahattin Ali adlarını biz Gönen'de üç arkadaş çok geçmeden birbirimize fısıldadık. Çivril'in Homa köyüne giderek, o sırada askerliğini yapmakta olan bir öğretmen ağabeyin dolaplarda kapalı kitaplığından Nâzım Hikmet'in kitaplarını alıp döndük; *Sesini Kaybeden Şehir, Gece Gelen Telgraf, Şeyh Bedrettin Destanı, Taranta Babu'ya Mektuplar, Portreler...* iki ay kadar bizde kaldı. Öğretmen ağabey yakında dönecekti. Kitapları götürüp yerine koymalıydık. Hepsini aynı boyda kendi yapımım defterlere harf harf yazdım. Yazın dünyasının resmi devlet anlayışına karşı cezaevine kapatılmış büyük şairinden önümüze ışıklar düşüyordu. Aramızda iki akımın da izleyicileri vardı. Biz yazdıklarımızı, okuduklarımızı başkasına pek göstermiyorduk. Enstitüdeki yarışmaya verdiğim özgür koşuklu bir şiirimi eğitimbaşı bağırıp çağırarak geri çevirdi. Her engele

Levent Şahverdi Arşivi

karşı var gücümüzle çalışıyorduk. Dergilerle ilişki başlatmıştık. Buna karşılık, derslerimizden takıntısız sınıf geçecek notu da her zaman alıyorduk.

Derken yıllar 1945-46 oluverdi. Daha iktidar değişmeden CHP'nin ikircimli tutumundan ötürü, Bakanlığın merkez kadroları değişti. Yücel gitti, Tonguç gitti. Bizler izlenmeye başladık. Okuduklarımıza, yazdıklarımıza el konuyor. Okuyup yazmayı aksatmadan sürdürmeye çalışıyoruz. Tutkularımız büyüktü. Şiirlerimizi yolladığımız dergilerden yanıt alamayınca hırçınlaşıyorduk. "Lütfen yanıt verin!" diye zarfın içine pul koyuyorduk. Öğrenmenin, yetişmenin en iyi yollarından biri küçük arkadaş gruplarıydı. Öbür Enstitülerdeki arkadaşlarla ilişkilerin de yolunu buluyorduk. Teknik sanat derslerinde üstlendiğimiz işleri bitirince ödül olarak yurt gezisine yollanıyorduk. Yeni kurulan Enstitülerin yapılarına yardım ekibi olarak yollanıyorduk. Resim yapan resim yapanı, şiir yazan şiir yazanı buluyordu. Adı henüz Tufan iken Mahmut Makal'la Gönen-İvriz arasında mektuplaşmalarımızı anımsıyorum. Konu sürekli olarak şiir, kitap, dergi, yazın...

Çok yönlü bir yetişmenin içindeydik. İranlı Şeyh Sadi'nin, Rus Maksim Gorki'nin, Romen Panait Istrati'nin, Amerikan Pearl S. Buck'ın, Avusturyalı Stefan Zweig'ın, Alman Thomas Mann'ın kitaplarını okuyorduk. Sabahattin Ali'nin çıkar çıkmaz Bakanlar Kurulunca yasaklanan *Sırça Köşk*'ü toplatılmadan elimize geçti, okuyorduk. Bursa cezaevinde yatan şair, milletvekili olan karşıtından daha geniş bir dolaşımdaydı yurtta. Nereye gitsek, uzaktan yakından kiminle konuşsak hemen adını, sonra birkaç şiirini duyuyorduk. Orhan Burian'ın ünlü antolojisi *Kurtuluştan Sonrakiler* o yıllarda çıktı. Bunda şairlerin eskisi yenisi, her türlüsü değerleri ölçüsünde yer alıyordu. Sekiz on kadar şiiriyle Nâzım Hikmet de vardı. Dünya klâsikleri arasında Euripides, Sophokles, Seneca, Plautus, Shakespeare, Goethe, Moliere ile birlikte Gogol, Çehov, sonra Turgenyev, Dostoyevski, Tolstoy da yer alıyordu. Amerikalı O. Henry'yi, Rus Şolohov'u da çok geçmeden bulduk.

Hazırlanmış toprağa "kırma başak" tohumlar atılmıştı. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü bitiren ağabeyler

Levent Şahverdi Arşivi

Enstitülere öğretmen olarak geldi. Yeşeren filizlerin otlardan temizlenmesi, çapılması, seyreltilip sulanması onlar eliyle yapılıyor. Nedir seyreltme, çapma, sulama, hem de kırma başak? Bunları da anlatmalı. Kırma başak, iyi tohum seçme yöntemidir, çok önemlidir. Hasata girmeden tarlaya bakacaksın. Dolgun başaklar hangileri? Bunları seçip alacaksın. Diplerini, uçlarını kırıp ayıracaksın. En dolgun bölümlerini kurutup döveceksin. İşte iyi tohum budur. Gelecek yıl bunu ekeceksin. Toprağın yüzünde görünen her filizin büyüme olanağı yok, seyreltecek-sin. Ekini değil ama öbürlerini seyrelteceksin. Dört yanındaki arsız otları yolup atacaksın. Çapacaksın, toprak hava alacak. Özellikle havadan azot alacak. Sulayacaksın, kökler doyacak. Dağdan ümüs indirip, ahırdan gübre çıkarıp vereceksin.

Topraktan da, derslikten de ürün almak ince iştir; özen ister, bilgili çaba ister. İşte o kitaplarla, dergilerle, okumalarla, yarışmalarla, günlere gecelere sığmayan çabalarla ilk ürünler görünmeye başladı. Bir yandan *Ülkü*'de, *Yücel*'de, *Varlık*'ta, bir yandan Hasanoğlan'da çıkan *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde Başaran adını kavradık topluca.

Mehmet Başaran Lüleburgaz'a bağlı Ceylanköy'den geliyordu. Kepirtepe'de okumuştu. Hasanoğlan'da Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisiydi. Dadal'ın Sarhoşluğu, Cümlenin Yâri, Urumeli Havası, Azap Ali'nin Dileği, Halı gibi şiirleri hepimizi derinlerden etkilemişti. *Ülkü*'deki değini yazılarında O.V.K. onu övüyordu. Başaran Heinrich Heine'den şiir çevirecek kadar Almanca öğrenmişti. Aynı zamanda dergilerde birbirinden güzel düzyazıları görünüyordu. Dört yıl sonra öğretmeni Sabahattin Eyüboğlu'nun önsözüyle basılan *Ahlat Ağacı* yılın en iyi kitabı seçilerek Türkiye'nin dikkatini çekti.

Başaran'ı sonra Aksu Köy Enstitüsü'ne öğretmen atadılar. Ama çok sürmedi, askere alıp çavuş çıkardılar. Kırk yıl "sakıncalı" kişi olarak izlenmenin çilesini yaşadı. Ezildi, ama yok olmadı baskılar altında. *Ahlat Ağacı*'ndan sonra *Karşılama, Nisan Haritası, Kocakent, Pıtraklı Memleket, Gök Ekin, Meşe Seli* adlı şiir kitapları yanında *Aç Harmanı*'ndan başlayarak birbirinden güzel düzyazılarını, öykülerini yayımladı. *Çarığımı Yitirdiğim Tarla, Aç Harmanı, Yüreğin Sesi, Sürgünler, Elif*

Levent Şahverdi Arşivi

Diye Bir Türkü arka arkaya okurlara ulaştı. Yıllık ekmeğini zor doğrultan rençberleriyle *Zeytin Ülkesi*'ni yazınımıza o getirdi. Biliyorum Türk yazın insanlarının çoğu çok çile çekti. Gene de onun kadar çeken azdır. Bunu anlamak için onun *Sakıncalı* ve ödül alan *Mehmetçik Mehmet* adlı kitaplarını okumak gerekir. Onun dolgun özlü şiirleri ay kadar büyük buğday harmanlarına benzer. Bir gün kaleminden çıkan bütün dizeler ve satırlar üstüne geniş incelemeler yapılacak, uzmanlık tezleri yazılacaktır. Başaran, ulusal yazınımızın Enstitülerden gelen bir kazanımıdır.

Başaran'ın yanı sıra Talip'in adını öğrendik. Talip Apaydın Polatlı'nın Ömerler köyünden geliyor. Çifteler'de yetişti. Yüksek Köy Enstitüsü'nde okudu, Cılavuz'a öğretmen atandı, sonra askere alınıp çavuş çıkarıldı. Öyküsü tıpkı Başaran'ınki gibidir. Şiirlerinde yoksul halimizden söz açan haklı bir yakınma, hesap soran bir dikleniş, bol yanından duygu yükü vardır, bunlar beni çok sarıyordu. Onun öykü yazması, romana geçmesi her zaman şiirin gücüyle oldu. Sonra dergilerde, gazetelerde yıllarca yayımladığı yazılarda dilin o yüksek düzeyini sürdürdü. Yaşamı boyunca doksan dokuzluk tesbihin taneleri gibi birbirine eklenen öyküler yazdı.

Bey topraklarında ortakçılık yapan bir Kurtuluş Savaşı gazisinin oğlu olan Talip Apaydın, daha delikanlı yaşında, son derece sağlam bir düzyazı diliyle *Bozkırda Günler*'imizi resmetti. Enstitüye gelen dudağı yarık bir köy çocuğuydu, büyük bir yazar oldu. *Sarı Traktör, Emmoğlu, Ortakçının Oğlu, Yarbükü, Define* gibi romanlarıyla ulusal kitaplığımızda seçkin bir raf doldurdu. Sayıları ne yazık pek az olan Kurtuluş Savaşı romanlarından üçünü de o yazdı: *Toz Duman İçinde, Vatan Dediler, Köylüler* onun yapıtlarıdır. O da yıllarca sakıncalı sayıldı. Birbirinden değerli öğretmenlik yıllarını Bakanlık buyruğunda cezalı geçirdi. Kötü ellerde kalan Eğitim Bakanlığı, onun kazandığı yazınsal ödülleri bile verdirmedi. Köy Enstitülerine kökten karşı Eskişehir milletvekili Emin ağanın topraklarını ekip biçeceği yerde seçkin bir yazar ve öğretmen olmasını egemenler içine sindiremiyordu. Bu başarılı öğretmen ve yazarın oluşumunda kuşkusuz onun kendi çabaları da sözkonusudur.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama Enstitüler olmasa, hepimiz gibi Talip Apaydın da bir ağa köyünün zor koşullarında eriyip gidecekti. Belki varsılca bir köylünün işgüveysi olacak, erkenden dişleri dökülecek, tarikata girecek, kendisini soyup soğana çeviren gerici partilere oy verecekti.

Yüksek Köy Enstitüsü'nde Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Saffet Korkut, Hikmet Birand, Nusret Suman, Şükrü Arsev... öğretmendiler. Dönemin başlıca şairleri, yazarları arada konukluğa geliyordu. Orada çok iyi yetişiyorlardı. Biz ne olsa uzaklarda, taşradaydık. Pazaören'den Ali Dündar, Düziçi'nden Osman Darıcı, Hasanoğlan'ın güzel ortamından da geçtiler ama yazınsal verimlerini ilerisine değin sürdüremediler ne yazık. Ali Dündar'ın öyküleri Turgut Kavraal'ın resimleriyle basılırdı. Kızılçullu'da yetişip Hasanoğlan'da okumuş Hüseyin Sezgin'in *Hep Bu Topraktan, Yeni Adam* dergilerinin sayfalarında kalan öyküleri, *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde kalan mektupları hâlâ unutamadığım güzel ürünlerdi. Belki de sürekli baskılar nedeniyle yazmayı sürdüremedi Hüseyin Sezgin. Yaşamın acımasız yelleri Cesarettin Ateş, Haşim Kanar, Turan Aydoğan adlarını da unutturdu ne yazık. Düziçi'nden Hasan Turan, sonradan öğrendim, Ceyhan'ın Mustafabeyli köyünden geliyordu, büyük yetenekti. Şiirleri Hasan Âli Yücel'in cüzdanında Türkiye'yi dolaşıyordu. Bir Esef Işık vardı; yıllarca etkisinde kaldığım "Kamer Ana" öyküsünü *Yeni Adam* dergisinde yayımlanmıştı. Sonra bir *Köroğlu* derlemesi yapmıştı, Behice Boran övgü dolu yazı yazmıştı *Adımlar*'da, yada *Yurt ve Dünya*'da... Hiç kuşkum yok, Veli Yazar'ın "Bebek" öyküsü bir başyapıttı; ama yazmayı sürdüremedi. Çifteler'de bana el veren Saffet Çalışır; yapılarda iyi duvar ören, iyi marangoz, iyi zeybek oynayan Abdullah Özkucur, iyi de şiir yazardı; çok yanarım, sürdüremediler. Onları erkenden kırağı çaldı derim içimden.

Öte yandan bütün zorluklara gülümseyerek bakan, dik duruşlu köy çocukları, yazmayı sürdürüp var kalmayı başardı. Onlar arteziyenlerin serin suları gibi çok derinlerden gelir. Örneğin Mahmut Makal.

Ünlü *Bizim Köy* yazarı Makal, Aksaray'ın Demirci köyünden olur. İvriz Köy Enstitüsü'nde yetişti. Yazın yaşamına

Levent Şahverdi Arşivi

şiirle başladı. Makal'ın ilk yazıları 1950'ye gelirken Varlık'ta, *Yağmur ve Toprak*'ta göründü. Aksaray'ın Nürgüz köyünde öğretmendi. Köyün o güne kadar hiç yazılmamış yanlarını, içli, inandırıcı bir dille yazıyordu. Yaşamın kötü koşullarına da, yukardan gelen saçma buyruklara da baş eğmeyen tavrı okurları etkiledi. Yazılarında çok acı bir gülüş vardı, insanın yüreğine işliyordu. Günlüğe benzer, ben anlatımlı kısa öyküler anlattı. Anadolu'nun yüzyıllardan gelen görgüsüyle araya giriyor, kısa bilgiler veriyordu. O kısa metinlerde çarpıcı gerçek gözler önüne seriliyor, utandırıyor, sorumluluk uyandırıyordu.

1950'de *Bizim Köy* Anadolu'nun orta yerinde bir bomba gibi patladı. Ufacık kitabın, ama sarsıntısı büyük oldu. İçerde, dışarda belki on kitap dolduracak kadar yazı yazıldı; hâlâ da yazılıyor. Makal, Ebubekir Hazım Tepeyran'dan tut, Yakup Kadri'ye, Sabahattin Ali'ye gelenedek selâm verilmemiş, selâmı alınmamış köylü insanları getirip dünya yazın insanları galerisine soktu. Onun öncüsü Genezinli köy öğretmeni Emin Türk Eliçin midir bilmem. O da genç bir öğretmen olarak "köyünde gördükleri"ni yazınca tek parti döneminde hemen tutuklanıp yargılanmıştı. Makal'ın köyüne vali geldi; "yazma bunları!" diye azarladı kendisini. Makal bunu da yazdı. Akılca kısa CHP, uzağı yakını doğru dürüst göremeyen yönetimine ışık tutacak yazına her zaman düşman oldu. Zavallı bir körlüktür bu. Milletvekili, büyükelçi, genel müdür, müsteşar yaptıklarının çoğundan bugüne tek sayfa kalmadı, kendisine de iyilik gelmedi, ama doğru sözlü yazarlarını, şairlerini sürekli ezdi. Makal'ı tutuklayıp Aksaray cezaevine koydular. Sonra onun sürgünlerle geçen bir meslek yaşamı oldu. Kendisine armağan edilmek istenen her şeyi geri çevirdi. Halk katında onurlu bir yaşam için zor olanı seçti. Birbirinden özlü, öğretici kitaplar yazıp yayımlamayı sürdürdü.

Bu yazıda Köy Enstitülü kalem arkadaşlarımı teker teker ele alıp anmayı, anlatmayı çok isterdim. Ne yazık gerekli kaynaklar elimin altında yok. Bu büyük verimi yansıtmaya belleğim yetmez. Mehmet Bayrak'ın yirmi yıl önce çıkardığı emek ürünü, güzel kitaba bakmak en iyisidir. Ne yazık ondan da yoksunum. Oysa en tama yakın kaynak odur. Benim eksiklerimse çok olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Bakkal, Süleyman Ege, Mevlüt Koca, Mevlüt Kaplan İvriz'den gelirler. İvriz kadar verimli Enstitüler Pazarören, Dicle, Akçadağ göz kamaştırıcı ürünlerle önümüzde sıralanır. Ali Dündar, Veli Yazar gibi Tufan Doğan da Pazarören'den gelir. İlköğretim müfettişi olarak çalışırken Zap suyuna düşüp boğulan Selahattin Şimşek de Pazarörenliydi. Kendisi Gemerek Çepni'dendir. "Hakkari Dedikleri" ile "Köycü Oktay" onun kişiliğinden haberler veren ürünlerdir. Dergilerde pek çok güzel yazısı kaldı. Selahattin Şimşek genç yaşta haksızca yitip giden bir değerdir.

Şimşek'le birlikte anımsadığım Mahmut Yağmur da bir Enstitülüdür. Romana geçmedi, sıkıntılı, tedirgin öğretmenlik yıllarının yazılarını da nedense erkenden kesti. Yaşadığı yoğun baskılar nedeniyle kendini kıstı kıstı, küçük oylumlu bir mi, iki mi kitapla yetindi. Yurt ve meslek yazılarından oluşan *Dertler Pınarı* her basılışında ilgiyle okunan bir yapıttır gene de.

Ardahan'ın Ölçek köyünden gelen Dursun Akçam, Cılavuz'da yetişti. Küçük oylumlu köy notları, röportajlar yazarak yazın dünyasına girdi. *Taş Çorbası, Ölü Ekmeği, Maral* adlı öykü kitaplarıyla, *Kanlı Derenin Kurtları* romanlarıyla ünlü yazarlardan oldu. Güldürürken ağlatan, ağlatırken güldüren bir yazış biçimi vardır, okuyanda hayranlık uyandırır. TÖS yıllarında öğretmen örgütlenmesine emek verdi. *Altta Kalanlar, Alman Ocağı, Dağların Sultanı* adlı kitaplarıyla iş göçünü belgeledi.

Yozgat'ın Bahadın köyünden gelen Yusuf Ziya Bahadınlı romanlar, öyküler, gezi yazıları yazarak, yayımcılık yaparak yazın dünyamıza katkıda bulundu. Pazarören'den yetişen Bahadınlı, Türkiye İşçi Partisi'nden milletvekili olarak Meclis'e girdi. Yazınımıza *Güllüceli Kâzım, Gemileri Yakmak, Haççа Büyüdü Hatiş Oldu, Açılın Kapılar* gibi kitaplar kazandırdı. Bahadınlı, 12 Eylül öncesinin faşistlik dolu, vurup öldürmeli yıllarında yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. Nürnberg'te, Berlin'de, Hannover'de öğretmen olarak çalıştı. Emek göçünün insanlarını roman ve öyküler halinde anlattı.

İlk öykülerini 1979'da *Türk Dili* dergisinde gördüğünüz Nadir Gezer Arifiye'de yetişti. Bursa'nın Eymir köyündendir. İlkokulu bitirdikten sonra uzun süre tütün işçiliği yaptı. Geçten

Levent Şahverdi Arşivi

geç öğretmen oldu. Yazdıklarını yayımlamakta geç kaldı. *Hanife Nine'den Öyküler* adlı ilk kitabıyla köy kadınının henüz tam bütün yazılmamış iç dünyasını aydınlatan Nadir Gezer bu yapıtıyla ödül kazandı. Daha sonra *Yürüyen Gece, Puslu Hüzün* adlı kitapları yayımlandı. Yaşamın ve kısa öykünün sıkı disiplini içinde iyice pişen yazarın dil gücü, kendisinden daha nice yapıtlar umduruyor.

Ümit Kaftancıoğlu, Osman Şahin Enstitülerin son verimlerinden olurlar. Bir yıl Gönen'de bizim kümeye kıraç bir toprağı kirizma etme görevi verildi. İkinci yada üçüncü sınıftaydık. Daha önce ne kirizma yapmış, ne de adını duymuştuk. Bir metre eninde, bir metre derinliğinde kazıp alt üst ederek bütün toprağı aktardık. Toprak, yaratıldığı günden beri böyle iyilik görmedi sanırım. Onun yüzyıllardır kullanılan üstü alta geliyor, altı üste çıkarak havanın azotuna, güneşin bereketine kavuşuyordu. Buraya dikilen asmalar dört yıl sonra ışın yüklü salkımlar verdi. Diktiğimiz delice çubukları aşılamıştık. Köy Enstitüleri uygulaması, yazın yaşamında tıpkı böyle kirizma oldu. Hiç umulmadık bölgelerden yetişen şairler, yazarlar kısa zamanda Türkiye'nin yazın haritasını değiştirdi. Değilse Diyarbakır'ın Dicle dolayları, Malatya'nın Akçadağ çevresi, Kayseri'nin Uzun Yayla'sı nerden görecekti bu çağdaş sanatçıları, bu birbirinden özgün ürünleri? Yüzyıllarca konuşmamış, tek cümle yazmamış Kars'ın Saskara köyünden Ümit Kaftancıoğlu'nu, Tarsus'un Arslanköy'ünden Behzat Ay'ı, ne mutlu raslantıdır aynı köyden Osman Şahin'i, Kaman'ın Çağırkan köyünden Hasan Kıyafet'i bize Köy Enstitüleri kazandırdı.

Behzat Ay'dan başlayalım. O, yazınımıza Emin Türk, Mahmut Makal yolundan, köy notları yazarak geldi. İlk yapıtları: *Köyden Geliyorum, Başkanın Ankara Dönüşü*, Doğu Anadolu gezi notlarından oluşan *Gündoğusu*... Samsun-Engiz'de köy öğretmenliği, Doğu Anadolu'da ilköğretim müfettişliği yaptı. Bakanlıkla başı sık sık derde girdi. Öğretmen örgütçülüğüne katkıları büyüktür. Köyden kente göçün ilk romanı ondan geldi: *Dor Ali*, çıkar çıkmaz yankılar uyandırdı; hâlâ da anılan bir romandır. *Sürgün, Sis İçinde* adlı romanları ilgiyle karşılandı. Son yıllarda İstanbul'a yerleşen bu aydın köy çocuğu, ara sıra

Levent Şahverdi Arşivi

köşe yazıları yazarak, *Türk Dili Dergisi*'nde Emekli Günlüğü yayımlayarak, yazarlarla konuşmalar yaparak vaktini değerlendiriyor. Behzat Ay yayın dünyasının tıkanıklıklarından tedirgin haliyle, baskılardan yıpranan sinirleriyle zamanımızın acılı kahramanını simgeler bir bakıma.

1970'te Osman Şahin *Kırmızı Yel* ile Ümit Kaftancıoğlu *Dönemeç* ile TRT öykü büyük ödülünü aldılar. "Kırmızı Yel" "ben anlatımlı" yazılamaz derecede güzel bir öyküdür. Fırat köylülerini anlatır. Yazarımız Dicle Köy Enstitüsü'nde yetişti. Doğup büyüdüğü Arslanköy çevresine, Orta Toros bölgesine dönmesi sonraki yıllara raslar. Orman işçilerini, tahtacıları, toplumsal anlattı. Özenli dili, usta kurgusuyla *Acenta Mirza, Kolları Bağlı Doğan, Ay Bazen Mavidir, Ağız İçinde Dil* gibi kitaplarında toplanan öyküleri özgün senaryolara, filmlere temel olarak yazınımız gibi sinemamızı da varsıllaştırdı. Osman Şahin'in öğretmenlik yılları, başarılı yazarlığını destekledi. Zamanın dar kafalı yönetimi onu tutuklayıp cezaevine koydu.

Ümit Kaftancıoğlu'nun acılardan acı kısa yaşamını nasıl özetleyeceğimi bilemiyorum. *Dönemeç*'ten sonra *Yelatan, Tek Atlı Tekin Olmaz, Tüfekliler, Çarpana* adlı kitaplarıyla o güne değin yazılmamış yörelerin, daha çok da yolların, yolculukların insanlarını yazın dünyamıza kazandırdı. Sınav kazanarak TRT'de çalışmaya başlayan bu değerli insan, aynı zamanda *Çoban Geçmez, Çizmelerim Keçeden, Hınzır Paşa* gibi kitaplarla son derece yoksul olan çocuk yazınımıza da hizmet verdi. Ümit Kaftancıoğlu Türk halk masallarını, destanlarını derledi, toplum gerçekleri gibi halk kültürünü de çok iyi özümledi, yaratacağı dünya çapında yapıtların haberini verdiği sırada 1979'da faşistler, evinden çıkıp işine giderken kurşun yağmuruna tutarak onun körpe yaşamına son verdi.

Hasan Kıyafet'i önce *Komünist İmam* adlı romanıyla, *Barac* adlı öyküler kitabıyla tanıdık. Bir yarışma kazandı. Ödül alan öyküsü bir dergide basılınca dikkatleri çekti. Sonradan *Radar, Başlayan Kavga, Bizim Lise, 12 Mart Fıkraları* arka arkaya yayımlandı. TÖS saflarında seçkin bir örgütçü olarak tanıdığım Hasan Kıyafet, Yılmaz Güney'in cezaevi yaşamını da yazdı,

Levent Şahverdi Arşivi

ama asıl *Yaşamak Yasak* adlı romanıyla önemli bir iş gördü. Ne yazık yeterli ilgiyi uyandırmayan bu roman Ünye yanlarının fındık işçilerini anlatır. Onların çileli yaşamını, sömürülen emeklerini ele alır.

İvriz'den yetişen Kemal Bayram Çukurkavaklı, Enstitülerin karalanmaya başlandığı dönemde, kardeşi Şahin'le birlikte Düziçi'ne aktarıldı. Orda düzmece olaylar içine itilerek linç edilmekten kılpayı kurtuldu. Bu olay nedeniyle saldırganlar tutuklanacak yerde, Çukurkavaklı tutuklandı, yıllarca cezaevinde kaldı, sonuçta öğrencilik hakkını yitirdi. Ünlü 142'nci maddeden dolayı yıllarca "sakıncalı insan" olarak yaşadı, gençliğini düzelticilik, dergi ve gazetelerde taşıyıcılık yaparak geçirdi, zor koşullar içinde ayakta kalmayı başardı. *Erken Öten Horoz, Düşe Kalka, Bir Kök Bin Damar* gibi politik yergili, iğneli şiirler içeren kitapları aynı zamanda ince duygularla yüklüdür. Çukurkavaklı'nın gezi yazılarından oluşan kitaplarından başka *Sabahattin Ali* üstüne bir araştırması var.

Günümüz şairlerinden Ali Yüce de Enstitülerden yetişti. Aslı Hatay'ın Hisarcık köyündendir. Uzun yıllarını hocalık öğrenimine yatıran bu yoksul köylü çocuğu, cinlerle, şeytanlarla dolu karanlıklardan, geçten geç Düziçi Köy Enstitüsü'ne girerek kurtuldu. Köy öğretmenliği yaparken kendi kendine öğrendiği İngilizce ile dışardan Eğitim Enstitüsü bitirme sınavı verip lise öğretmeni oldu. Antakya merkezinde çalıştı, emekli olunca Ankara'ya taşındı. Şiir verimini asıl bundan sonra artıran Ali Yüce, yan yana getirdiği sözcüklerle "boncuk şiirler" yazdı, birbiri ardına çıkardığı kitaplarla saygın ödüller kazandı. Ali Yüce'nin *Boyundan Utan Darağacı, Halk Çağı, Şiir Sıcağı, Ortadoğu Şiirleri* gibi kitaplarından başka çocukluk ve gençlik yıllarını anlattığı *Şeytanistan* adlı bir de romanı vardır.

Uzun Yayla'dan gelen Nebi Dadaloğlu Pazaröreni'den yetişmiştir. Halk şiirine yasladığı sanatına yeni öz kazandırmayı başaran bu şair, şiirlerinde bölge ağzı kullanmakta direnmiş, birbirini izleyen yapıtlarıyla dikkat çeken bir taşlama ustası olmuştur.

Başarılı taşlamalarını *İnsanca* adıyla kitaplaştıran Mihneti'nin de Köy Enstitüsünden yetiştiğini duydum. Mihneti yergilerini,

Levent Şahverdi Arşivi

öfkeli duygularını, halkın yakınmalarını, halk şiirinin kalıplarına yerleştirerek yazıyor.

Güneydoğu Anadolu'nun hiç bilmediğimiz insanlarını şiire getiren, ürünlerini *Nuh'un Adamı, Eko Can ve Yaşam Demişiz Adına* adlarıyla kitaplaştıran Enver Atılgan da Dicle Köy Enstitüsü'nden yetişti. Atılgan'ın şiiri destan havalıdır. Onun tok sesi öğretmen örgütçülüğünde de duyuldu. TÖS'ün genel yönetim kurulu üyeliğine değin yükselen arkadaşımız, bir süre bu örgütün İstanbul ve Marmara Bölgesi temsilciliğini yaptı. Atılgan'ın *Ergani* adlı bir de incelemesi vardır.

Köy Enstitülerinden yetişenler arasında şiirde beliren daha nice adlar vardır: Haşim Kanar, Kemal Burkay, Refet Özkan, Hazım Zeyrek, Maksut Doğan, M. Adem Solak, Osman Bolulu, Mustafa Şanlı, Hüseyin Avni Tatar, Arif Aslan, Ali Çiçekli, Ahmet Uysal, Hüseyin Başaran, Mecit Aşkın, Fehmi Salık, Recep Bulut, İbrahim Osmanoğlu ve şu anda anımsayamadıklarımla birlikte tam olarak sıralandıklarında uzun bir liste oluşturur bunlar.

Enstitüler yazın dünyamıza eleştirmenler, deneme yazarları da kattı. Orta ve yüksek okullarda yıllar yılı yazın öğretmenliği yapan, öğretmenler öğretmeni Adnan Binyazar ile Emin Özdemir, Şevket Yücel bunlardandır. Adnan Binyazar Dicle Köy Enstitüsü'nde yetişme olanağı buldu. Yazın dünyamıza ne yazık hepsi kitaplaşmayan birbirinden güzel denemeler, öyküler yazarak girmiştir. Dede Korkut'u incelemiş ve yenileştirip yayımlamıştır. Onun *Toplum ve Edebiyat, Ağıt Toplumu, Türk Dilinde 25 Ünlü Yapıt, Kültür ve Eğitim Sorunları* gibi önemli kitapları var. Binyazar, bunlardan başka ders kitapları alanında aşılması zor örnekler ortaya koydu.

Kimi çalışmalarını Adnan Binyazar'la birlikte yapan Emin Özdemir, Pamukpınar Köy Enstitüsü'nden gelir. *Kaynak, Pazar Postası, Varlık* gibi dergilerde yazarak yazın dünyamıza girdi. *Dil Devrimimiz, Öztürkçe Üzerine, Türkçe Öğretimi, Yazmak Sanatı, Erdemin Başı Dil, Düşüncenin Toprağı, Yazı ve Yazınsal Türler* gibi kitaplarla eğitim ve düşünce dünyamızı varsıllaştıranlar arasında yer alır.

Levent Şahverdi Arşivi

Şevket Yücel de Dicle Köy Enstitüsü'nde yetişmiştir. Şiir ve öyküden başka denemeler, eleştiriler yazmıştır. *Kuş Gölgesi, Görmeden Gidenler, Güneşin Parmakları, Bir Sevgi Adam, Kendini Yenilemek, Boşta Bırakanlar* gibi kitapları vardır.

Sözlükler, Türkçe öğretim kitapları, şiirler, denemeler yazan, şair ve yazarlarla konuşmalar hazırlayıp yayımlayan Ahmet Köklügiller de Enstitülerden yetişmiş bir yazın eridir.

Elimin altında yeterli kaynak bulunsaydı bu yazıda Ali Kemal Gözükara, Hasan Kalender, Vehbi Polat, İbrahim Şimşek, Yusuf Gür, Arif Baş ve daha nicelerinden söz etmek isterdim.

Köy Enstitüleri aynı zamanda üniversitelere bilim insanı vermiş; milletvekilleri, senatörler çıkarmış; TÖDMF, TÖS, TÖB-DER ve EĞİT-DER gibi öğretmen kuruluşlarında etkin örgütçüler hazırlamış; *Gayret, Demet, İmece, Köy ve Eğitim* dergilerini çıkaran toplumcu aydınları eğitmiş kurumlar olarak ulusal tarihimizde şimdiden yer almışlardır.

Toplum yaşamımızda böyle insanlarımız olması gibi, yazın dünyamızda böyle şair ve yazarların olması gerçekten iyi değil midir? Bu soruyu kendime değil, 40-50 yıldır Köy Enstitüsü düşmanlığı yapmaktan usanmayan karşıtlara sormak istiyorum.

Öbür katkıları bir yana, Köy Enstitülerinin yazın yaşamına katkılarını acaba tam anlatabildim mi? Kuşkuluyum bundan. Başta da belirttim, bir ortak kitap için* bu alanın asıl yetkilisi incelemeci yada eleştirmen arkadaşlardan isteneceği yerde, geri çevirirsem uygun düşmeyecek dar bir zamanda benden istendi. Elbet severek yazdım, ama kaygı ile noktalıyorum. Eksiklerimin hoşgörülmesini, kaçınamadığım yanlışlarımın düzeltilmesini dilerim.

(Duisburg, 28.1.1989)

* *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Eğit-Der Yayını, Ankara 1990.

Levent Şahverdi Arşivi

Nasıl Öğretmen ve Yazar Olabildim?

Köln'de Nippes Museum für Jugendhilfe und Schule'nin DAS BILD DER ERZIEHUNG IN DER TÜRKEI UND IN DEUTSCHLAND adlı kitabına önsöz (Grußwort):

Türkiye'de köylere öğretmen ve öbür elemanları yetiştirmek için bundan 60 yıl kadar önce girişilen işlerden biri Eğitmen Kursları ve onun ardından gelen Köy Enstitüleridir.

Eğitmen Kursları Türkiye'de köy eğitimi için geçici bir çözümdü. Sürekli olarak çalışması düşünülen Köy Enstitüleri ise ne yazık sadece 11 yıl yaşamda kalabildi. Meclis içinde ve dışında oluşan, daha çok da toprak ağalarının öncülük ettiği sert muhalefet, önce Enstitülerin çağdaş eğitbilim dünyasında yankılar uyandıran ilkelerini bozdu, sonra o muhalefet iktidar olunca Enstitülerin kapısına kilit astı.

Ama Enstitülerin yankıları Türkiye'de bir türlü dinmiyor, bu yankılar zaman zaman dışarıya da taşıyor. Enstitüler üstüne üniversite ve yüksek okullarda tezler yazılıyor. Toplantılar, tartışmalar, küçük büyük yayınlar birbirini izliyor. Köln'de bulunan Nippes Museum für Jugendhilfe und Schule'nin hazırladığı kitapçık bu ilginin yeni bir kanıtıdır.

Köy Enstitülerinin Türkiye'de hemen çabuk kapatılmasından acı duymakla birlikte, Almanya'da ve dünyanın öbür ülkelerinde böyle yankı uyandırmasından sevinçli ve mutluyum. Çünkü ben o Enstitülerden birinde, Isparta Gönen Köy Enstitüsü'nde yetiştim.

İlgi duyanlara Köy Enstitülerini anlatırken kendimden söz etmek bana çok aykırı gelmiyor. Enstitülerin kısa zamanda Türkiye'de neyi başardığını gösterebilmek için pek çok arkadaşım arasında ben daha anlaşılır bir örnek oluşturuyoum. Çünkü

Levent Şahverdi Arşivi

ben az topraklı, çok yoksul bir köylü ailesinin altı çocuğundan biriyim. Babam anam okuma yazma bilmiyordu. Evimizde bir tek kitap yoktu. Kardeşlerim arasında Enstitüyü bitirdikten sonra yüksek öğrenim yapabilen tek kişiyim. Köyümüzün yüksek öğrenim görmüş ilk çocuğu da benim.

Türkiye'de ilk öğretmen sendikası TÖS'ü kuran 100 öğretmen arasında ben de vardım. Altı yıl süreyle bu sendikanın genel başkanlığını yaptım.

Ama benim bundan önce, Köy Enstitüsünden gelen özelliğim, yaşamım boyu öğretmenliğimle birlikte yürüyen yazarlığımdır. Gönen Köy Enstitüsü'nün küçük kitaplığında Türk ve dünya yazarlarının kitaplarını okuyup yazın çalışmalarına ilgimi artırdım. Enstitüyü bitirip bir dağ köyünde öğretmenliğe başladığımda yazdığım şiirleri, öyküleri yurtta çıkan dergilerde yayımlatabiliyordum. Daha sonra köy yaşamını dile getiren romanlarım, öykülerim ödüller kazanarak birbiri ardına basılmaya başladı. Yapıtlarım tiyatroya, sinemaya uyarlandı, yabancı dillere çevrildi. Çabalarımı sürdürerek Türkiye'nin en çok okunan yazarlarından biri oldum, halkımın demokrasi savaşımında yerimi aldım.

Acaba bütün bunlar nasıl olabildi? Köy Enstitülerinin yerine açılan İmam Hatip okullarından elli yıldır bir tek yazar, şair çıkmadı. Çünkü bu okullarda eski yöntemlere göre, ezbercilik esasına dayanan öğretim yapılıyor. Köy Enstitülerinde ise biz dersleri tartışarak, deney, gezi ve gözlem yaparak öğreniyorduk. Enstitünün yönetimine katılıyorduk. Her hafta sonu toplanıp yönetimi ve birbirimizi eleştiriyorduk. Öğretmenlerimiz gibi biz de ders kitapları dışında kitaplar okuyor, buna her gün en az bir saat ayırıyorduk. Okuduğumuz kitaplar üzerinde tartışıyor, onları eleştiriyorduk. Yatacağımız ve içinde ders göreceğimiz yapıları kendimiz yaptığımız gibi, içeceğimiz suyu uzaklardan sağlığa uygun biçimde kendimiz getiriyor, elektiriğimizi kendimiz üretiyor, geçinebilmek için tarım alanlarımızda her türlü sebzeyi, meyveyi yetiştiriyorduk. Gereksinmelerimizi karşılayacak kadar hayvan besliyorduk.

Köy Enstitülerinde özel yeteneği görülen çocuklara, o yönde ilerlemesi için yeterince olanak verildi. Bir arkadaşımız arıları

Levent Şahverdi Arşivi

çok sevdiği için Gölköy'den Kepirtepe'ye altı ay süreyle arıcılık kursuna gönderildi. Ben de yazılar yazmaya meraklı olduğum için Enstitü kitaplığının yönetimine getirildim. Orda yeni çıkan dergileri ve kitapları, günlük gazeteleri izleyebildim.

Daha önemlisi, köy koşuları içinde büyük bir aile gibi yaşanan Enstitüde yemekler topluca yenir, her hafta birlikte eğlence düzenlenirdi. Herkes ne becerisi varsa ortaya çıkarak gösterir, beğenilenler alkışlanırdı. Ben de yeri gelince yazdığım şiirleri arkadaşlarıma okur, onlardan sadece alkış değil, eleştiri de alır, böylece kendimi biraz daha geliştirdim. Gönen Köy Enstitüsü'nde kazandığım okuma ve yazma alışkanlığımı yaşamım boyu sürdürerek, kendimi geliştirerek Türkiye'nin tanınmış bir öğretmeni ve yazarı olabildim; bu mutluluğumu işte ben küçük Gönen köyündeki Enstitüme borçluyum.

Bu yüzden içinde yetiştiğim Enstitüye bağlılığım ve teşekkürüm hiç bitmez. Şu anda, Almanya'da böyle bir kitapçıkla Enstitüleri, onları bilmeyenlere tanıtan *Köln-Nippes Museum für Jugendhilfe und Schule* kuruluşuna teşekkür doluyum.

(Duisburg, 2.6.1996)

Levent Şahverdi Arşivi

Teşekkürler Teşekkürler

Köy Enstitülerinin eğitim dünyamızda kalışı yuvarlak on yıl: 1940'ta açıldı, 51'de kapatıldı. Öncesi var. Önemli. Elbet sonrası da var. Önemli değil. Enstitüler Türkiye'nin yirmi bir köyünde birer eğitim ışığı olarak parladı, fakat çabuk söndürüldü.

Enstitülerin, ilkokul üçüncü, beşinci sınıftan sonra 17 bin köy çocuğunu toplayıp o güne kadar dünyada bilinmeyen yöntemlerle eğiterek köy öğretmeni, sağlıkçı yetiştirmeleri bu on yıl içinde oldu. Gerçi Enstitüler bir süre daha açık kaldı, ama yönleri, yöntemleri 180 derece tersine döndürülmüş olarak sürdü. Bu değişikliğin ulusal gelişmeye ölçülmez zararları oldu.

Bir öğretmen olarak ben bu Enstitülerin birinde, Isparta-Gönen'de yetiştim. Yazarlığımın temelini orda attım. Bugüne kadar yurt içinde, dışında öğretmenlik, yazarlık çabalarımı canla başla sürdürdüm; ilkokullarda, ortaokullarda öğrenci yetiştirdim, köylü ve işçi yaşamı üstüne kitaplar yazdım.

Dergilerde, gazetelerde Enstitüler üstüne de yazılarım çıktı. Sonradan Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü ile Bloomington Indiana Üniversitesi'nde eğitim gördüğüm halde Enstitüleri, her zaman içimi ısıtan bir sevgiyle düşündüm. Yetiştiğim kurumlar içinde Köy Enstitüsünü unutmadım. Onları anmak için düzenlenen toplantılarda konuştuğum oldu. Çağırıyorlar hâlâ konuşuyorum.

Akıl gibi, duyguların da davranışımız üstünde etkisi var. Kimi zaman bunları birbirinden ayırıp seçmek zor oluyor. Gene de Enstitüleri yalnız duygularımla değil, aynı zamanda aklımla düşünüp sevmeye, anlatıp sevdirmeye özen gösteriyorum. Duyguların sevgili bulduğunu akıl değerli bulursa, o sevgili ölümsüzler katına çıkar.

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleri devlet eliyle açıldı. Kapatılması da devlet eliyle oldu. Başta ağalar olmak üzere, etkili, yetkili politikacılar onlara kara çaldı. Enstitüler kapatıldı, ama değerinden damla yitirmedi.

Bugün Enstitüleri gençler, aydınlar, yeni öğretmen kuşakları tutuyor. Geçmişte, günümüzde hangi eğitim kurumunun, akımının böylesine mutsuz bir mutluluğu oldu? Bir türlü aydınlıkçı ellere geçmeyen devlet gücüne karşın kafalarda, gönüllerde sürmelerinin anlamı üstünde düşünüp, ders çıkarmak gerekir.

Enstitülerin kuruluş günü olan 17 Nisanlar yurt içinde, dışında kutlanıyor. Bu kutlamalar herhal pek çok yıllar sürecek; Enstitüler kutlanacak, anılacak.

Artık onları kurulduğu günkü özellikleriyle yeniden açmak ne yazık söz konusu değil. Düşünceyi yaşamın olumlu olumsuz gelişmelerini dikkate alarak, daha çok da Enstitülerin özelliklerini bilerek sürdürmek gerekiyor.

Çoğu kimse Enstitüleri, alışılageldiği gibi, "okul" olarak bilir. Hepsinden önce "enstitü"nün sözlük anlamını dikkate almalıyız; "kurum" demektir. Bu yanıyla onlar, "okul"un içerdiğini içermekle birlikte, daha geniş anlam içerir. Enstitülerde klâsik anlamda yalnız bilgi öğrenme yok, bütün somutluğuyla "yetişme" vardır. Bu yetişme derslerle birlikte işe, üretime, bir arada toplu yaşamaya dayalı bir yetişmedir. Enstitüler yalnız öğretmen yetiştirmez, "köye yarayışlı meslek erbabı"nın hepsini yetiştirir. Bunlardan öğretmen, eğitmen, sağlıkçı, ebe yetiştirildi; ama planlandığı halde araştırmacı, kooperatifçi, yönetici yetiştirmeye geçme olanağını ne yazık bulamadılar.

Enstitülerde sadece klâsik bir okulun derslikleri değil, tarlalar, bahçeler, işlik, fırın, kooperatif, kitaplık, tiyatro, daha birçok başka başka, yarım gün de demircilik, marangozluk, yapıcılık gibi köye yarayışlı zenaatlardan birini öğrenirdik. Tarımla uğraşır, eker dikerdik. Bölgenin özelliğine göre balıkçılık, zeytincilik, arıcılık, ipekçilik, kızlar için dokumacılık, biçki dikiş öğrenme olanağımız vardı.

Bu bilgi ve becerileri öğrenmenin yöntemi de başkaydı. Geçerli olan asla "temrin" değil, yapma'ya dayanan öğrenme idi. Bilindiği gibi ikisinin ayırdı büyüktür. "Temrin" asla gerçek

Levent Şahverdi Arşivi

iş değildir. Hakkı Tonguç'tan önceki eğitimcilerin "iş eğitimi" çoğunlukla "temrin"e dayalıdır. Enstitüde yapılan iş, buyurulan iş değil, tartışılıp planlanan, yapıldıktan sonra değerlendirilen, düşünülmüş, benimsenmiş iştir. Tonguç'a göre yapılacak iş önce öğrencinin kafasından, sonra elinden çıkar. Temrin okulunda öğrenciler; üstünde yemek yiyeceği, ders yapacağı masayı değil, onun mini bir modelini yapar, sınıfını geçer. Enstitülerde ise sadece gerçek masayı değil, içinde ders yapacağı, yemek yiyeceği, uyuyacağı, temizleneceği yapıları, üzüm bağlarını, sebze, meyve bahçelerini gerçek iş olarak kurar, hazırlar, bunlardan yararlanır, yeni geleceklerin yararlanması için bırakır gider.

Benim yetiştiğim dönemin üç yılında (1943-46 arası) Enstitüler gerçekten Enstitü idi. Sonraki iki yozuk, bozuk yılı bir cehennem gibi yaşadım. O güne kadar özgürce okuduğumuz kitaplar, dergiler hemen denetim altına alındı. Tartışmamız, düşüncemizi savunmamız yasaklandı. Tarlada ekip biçtiğimiz buğdayı da artık dersliğin pencerelerine konan saksılarda yetiştiriyorduk. Yapıcılığı, örneğin bir kapı kemeri yaparak, geçerli notumuzu aldıktan sonra yıkıp atarak öğreniyorduk. Bunlar asla gerçek iş değildir. Yaşamda buğday hiçbir ülkede saksıda yetiştirilmez. Gerçek işin sonucu olan üretim toplum için bir değerdir, onu yıkıp ziyan etmek akla, ahlâka aykırıdır. O üretimden yararlanmak, başkasını yararlandırmak gerekir. Hele de toplumun bol üretime gereksinmesi varken.

Enstitülerden önce Türkiye'nin az çok üniversiteleri, fakülteleri, yüksek okulları vardı. Bugün de fazlasıyla var. Ama üretim gittikçe düşüyor. Türkiye yüzde 60'ı köylerde yaşadığı halde dışardan buğday ve et satın alıyor. Teknik Üniversitenin elektrik fakültesinde, su bölümünde öğrenciler öğreneceğini laboratuvarda, amfide, projektöre konan kâğıtlarla öğreniyor. Öğrencilerin uygulama olarak yaptığı sadece "temrin"dir, sınıf geçecek notu alınca yaptıklarını yıkıyorlar. (Belki bu nedenle oralardan yetişenler yurt yönetiminde yıkıcıdır.) Onlar yaptıkları temrini yıktıktan sonra gerecin birazını depoya, çoğunu çöpe atarlar. Buralarda bugüne kadar gerçek iş eğitimi yapılsaydı, Türkiye'nin pek çok köyüne doğru dürüst içme, kullanma suyu

Levent Şahverdi Arşivi

gelir, pek çok köy doğru dürüst elektriğe kavuşurdu. Bunları halkın içinde halkla birlikte yapan öğrenciler, aynı zamanda halkın değerlerini öğrenir, halka da bir şeyler öğretirdi. Asıl önemlisi işin ne olduğunu, olmadığını, onun erdemini bilen insan olarak yaşama atılınca yurda, halka saygılı ve yararlı olurlardı.

Âdeta düş kurar gibi düşünmeyi sürdürelim: Gerçek iş, bütün aşamalarıyla ciddi bir sınavdır. Bu sınavdan geçen genç doğru dürüst yetiştiği için hazır yiyici, hileci, başkasının sırtından geçinici davranışa yönelmez. Toplum gerçekten nitelikli bireyleriyle sağlıklı olur.

Enstitülerin yeniden açılıp açılmayacağını tartışmak yerine, onların uyguladığı ilkeleri bütün eğitim öğretim kurumlarımıza kazandırsak, öğrenmeyi ezbere değil, yapmaya dayandırsak, üretimi ziyan etmeyip toplumsal yararlanmaya sunabilsek acaba bugünkü Türkiye nasıl olurdu?

Enstitülerde on yılda yetişen 17 bin gence karşılık, 1950'lerden bu yana köy çocuklarını diz çöktürüp sadece ezberleterek yarım milyon imam hatip yetiştirilen Türkiye'de, iyiye dönüşüm için büyük zorluklarla karşı karşıyayız. Aydınlık, ileri Türkiye özlemi ne yazık karanlığa, geriliğe, gericiliğe dönüştü. Cumhuriyetçiler vaktinde bunun ayırdına varmadı. Vardılarsa da kötü gidişe, yıkıma karşı çıkmadılar.

Olayı acı öyküye dönüştürmenin yararı yok. Kısacası, Köy Enstitüleri olmasa, oralardan yetişen 17 binin içinde bir öğretmen, bir yazar olarak, birçok arkadaşım gibi ben de olmazdım. Ailemin olanağı elvermediği için okuyamazdım. Bunun yerine çok adanmış bir tarikatçı olurdum. Enstitüler, ağır karalama kampanyası altında alabildiğine ezildiği halde, oralardan yetişip fire olan delikanlı sayısı yok denecek kadar azdır. Sert yeller karşısında bükülmeden görev başında kalmayı, yurdun esenliği için çalışmayı sürdüren bu insanların değerini yerli yabancı pek çok kimse kavradı; bizim görüşü dar, çapı küçük yöneticiler hâlâ kavramadı.

Bugün yaşım 65 olduğu halde olanak bulduğum için Almanya'daki okulumda, işçi çocuklarına öğretmenlik yapmayı, hem de kitaplarımı yazmayı sürdürüyorsam, bunu

Levent Şahverdi Arşivi

Gönen'deki Enstitümden aldığım ışığa borçluyum. Bu yüzden Enstitüleri açarak, orda öğretmenlik, yöneticilik, usta öğreticilik yaparak yetişmemizi sağlayan adlı adsız bütün öğretmenlere, yöneticilere candan, canımdan teşekkür ediyorum. Enstitüleri kapatanların cezasını ise tarih versin.

(Duisburg, 15.3.1995)

Levent Şahverdi Arşivi

Yıllar Sonra Köy Enstitüleri

Enstitüler, köy ilköğretimini 15 yılda çözümleyecek biçimde düzenlendi. Bir düş müydü bu? Sosyalist ülkeler sadece ilköğretimi değil, bütün olarak köy sorununu yirmi yılda silip attı. Oralarda köylerin anaokulları, sekiz yıllık ilkokulları, cankurtaran arabaları, dispanserleri, doktorları, dişçileri, yolları, suları tamdır. Nereye gidersen git, düğmeye bastın mı elektrik yanar. Olmaz sanılan işler bu kadarcık süre içinde nasıl oldu? Çünkü oralarda bu işi sadece aydınlar, sadece halk değil, aydınların ve halkın olan devlet de tuttu.

Kalkınma eğer herkesi içine alacak, herkese mutluluk sağlayacaksa, bunun ciddi bir devlet planına dayanması gerekir. Süresi, yöntemi, kaynakları, yapılacak işlerin ayrı ayrı sayım dökümü bu planda yer alacak, devlet de mühürünü basacaktır. Endüstrileşmeyi, eğitimi, limanları, tiyatroyu bir ucundan hevesle ele alıp, sadece beş on ülkücünün çabasıyla yürütmeye çalışmanın sağlam sonuç vermediğini anladık sanıyorum. O ülkücülerden en yetkini isterse devlet başkanı olsun, sökmüyor. Devletin tekmil organları, planın bütünü ve ayrıntıları üstünde birleşmeli, onun gerçekleşmesi için halkla birlikte uyumla çalışmalıdır.

Cumhuriyeti kuranlar, her yönüye geri olan köy yaşayışından utanç duyuyordu. En tepedeki devlet başkanından en aşağıdaki teknisyene kadar Türkiye'nin her yerine yetecek bir yaygınlıkla on yılcık çalışabildiler. On yıl sonra toplum fırt geri döndürüldü. Devletin o güne kadarki girişimleri çarçur edildi. Her yakayı Kuran kursları, İmam Hatip okulları sardı... Enstitülerle toprak reformu arasında, sanat enstitüleriyle demir çelik endüstrisi arasında bağlantı vardı. Cumhurbaşkanı en az elli Köy Enstitüsü açalım, daha çok, örneğin 60 bin tarım ele-

Levent Şahverdi Arşivi

manı yetiştirelim diyordu. Beyler ayağa kalkınca Toprak Yasası da, onun toprak büyüklüklerini saptayan 17'nci maddesi de kırpıla kırpıla kuşa çevrildi.

Bugün de durum aynı: Arkadaşları görüyoruz, yazıyor, konuşuyorlar. Eğitim çalışmaları hızlansın, karabili silinsin diyorlar; ne kadar güzel! Yurtlar açılsın, orta ve yüksek öğrenim kapıları genişlesin. Gençlere meslek eğitimi verilsin, okullarda iş eğitimi uygulansın. Köyler için sadece öğretmen değil, gerekli öbür elemanları da yetiştirelim diyorlar. Bunlar elbet çok güzel. Tiyatrocular da kendi alanları için böyle diyor. Veterinerlerin, mühendislerin de böyle "isabetli" tasarıları, hatta uygulamaları var. Ama hangi plan içinde? Kimin koruyuculuğu ve denetimi altında? Birbirleri arasında ne derece uyum var?

Önce devletin yönünü ciddi olarak köye, memlekete çevirmek gerekiyor. Devlet laftan uzak, tutarlı olarak, bütün gücü ve organlarıyla, ben bunları yapacağım demelidir. Haramiler depreşirse onları durdurmalıdır. Değilse, Köy Enstitülerini bir daha, iki daha kuralım, olacağı aynıdır. Bozuk düzen yerinde duruyor, dağınık düzen toplanmıyor.

(Ant, 18 Nisan 1967)

Levent Şahverdi Arşivi

Kırk Üç Yıl Sonra Köy Enstitüleri

Batı Almanya Radyosu – WDR, Köln, 17 Nisan 1983 Pazar.

Sayın dinleyiciler;

Türkiye'de eğitim, özellikle köy eğitimi, Cumhuriyet'ten sonra da çözümü bulunamamış büyük konulardan biri. Sürdürebilsek, Köy Enstitüleri bir olanaktı. Niçin ve nasıl bir olanaktı; şimdi size bunu anlatacağım.

1935'te toplam nüfusumuz 16 milyon. Savaşlarda, kıtlıklarda kırıla kırıla bu kadar kalmıştık. Bu 16 milyonun 14 milyonu köylerde yaşıyor. Köyler küçük, yolsuz, okulsuz. Yarıdan çoğunun nüfusu 150'den aşağı. Her birinden çıksa çıksa 15-20 öğrenci çıkıyor. Bunlara okul yapmak, öğretmen vermek devlete pahalı görünüyor. O zamanki nüfusun yarısı işte bu küçük köylerde barınıyor, yani Türkiye dağınık yaşıyor.

Köylü okumasız yazmasız, köylü topraksız. Bu insanlara geçmiş çağlar boyunca yeni ve geniş anlamda bir eğitim verilmemiş; ama eski ve ters anlamda bir eğitim bol bol verilmiş. "Ulülemre itaat" diye, insanı ağaya, devlete, sömürücüye kul eden, önünü ileri yönelişlere kapatan bir eğitim. Bununla insanın çevresini ve koşullarını değiştirmesi, yükselmesi olanaksız. Nitekim en başta abece'si daha yakın zamana kadar "Uyu uyu yat uyu!" diye başlıyordu. Uyandırıcı olacağına, uyutucu bir eğitim.

Olumsuzlukların tüm nedeni kuşkusuz eğitim değil. Politikanın, özellikle ekonomi politikanın büyük etkisi var. Geri ekonomi politika, toplumu da geri bırakıyor. Eğitim bir araç.

Türkiye'de Cumhuriyet'i kuranlar, yıkılan imparatorluğun yağmacılarına karşı bir Ulusal Kurtuluş Savaşı vererek tarih

Levent Şahverdi Arşivi

sahnesine çıktı. Bunlar yurdu dış düşmanlardan kurtardı. İçerdeki yoksulluk, sömürü ve karabili ile de savaşmak gerekiyordu. Yapılacak iş çoktu. Bunların biri kuşkusuz eğitimdi.

Atatürk başta iken bu alanda pek çok işe girişildi. Epeyce de başarı kazanıldı. En başta yeni yazının kabulüne ilişkin yasanın çıkarılması. Millet Mektebi denilen akşam okuma yazma kursları... Bunların üstüne de olumlu girişimler var. Ama sonuç ne? Şimdi nerdeyiz? Şimdi Cumhuriyet altmış yaşındadır. Uluslararası değerlendirmelere göre Türkiye "az gelişmiş", "geri bırakılmış", yada "bıraktırılmış" ülkeler arasında anılıyor.

Sayın dinleyiciler;

Özellikle bizler, yirmi yıldır dışarda çalışanlar bunu açıkça görüyoruz; görmeliyiz. Tarımda geri kaldığımız gibi çağdaş bir endüstriyi başaramadık. Ulusal gelir düşük, dağılımı adaletsiz. Halkın yarıdan çoğu hâlâ okumasız yazmasız. Devlet borçlu, dış yardımlara el açıyor. Gençler işsiz.

Bunları düşünmek, konuşmak yurdu kötülemek değil; tam aksine, candan bir sevgiyle onun durumunu iyileştirici, yükseltici çözüm aramak demektir: Neden böyle oldu, nasıl böyle oldu; kafa yormak demektir.

Artık bütün geriliklerimizi, yoksulluklarımızı, gelip geçmiş Osmanlı padişahlarına yükleyemeyiz. Altmış yıldır biz ne yaptık?

Cumhuriyeti kurduk ama halkın durumunu temelden, yani ekonomik yönden iyileştirecek reformların hepsini yapmadık; en başta toprak reformunu yapmadık. Ağaları ve onların ortağı şeyhleri halkın sırtından indirmedik. Kurtuluş Savaşı'yla dışa bağlılığımızı koparmıştık, o bağımlılık kısa zamanda yeniden başladı ve artttı. Dış yardımlar, borçlar, söylendiği gibi yarar getirmedi, zarar getirdi; kamburdan beter birer yük oldu. Değerli yurttaşlarım; karabili ile gözü bağlı, borçlarla kolu bağlı bir ulus nasıl ilerler?

Şehir öğretmen okullarından çıkanlar köye gidip çalışmıyordu. Zordu köyde barınmak. Ona göre yetiştirilmedikleri için geri geliyorlardı. Hem de sayısı azdı bunların. Delik büyük, yamalık küçüktü. Yeni bir çözüm düşünmek, köylü çocuklardan, gençlerden eleman bulmak, yetiştirmek gerekiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

1935'ten sonra özellikle, askerlikte çavuşluk, onbaşılık yapmış köy delikanlılarından, altı aylık kurslarla "Eğitmen"ler hazırlandı. Bunların çalışması iyi sonuç verdi. O zaman köye yarayışlı öğretmen ve öteki meslek insanlarını yetiştirmek üzere 17 Nisan 1940'ta, 21 köyde, Köy Esntitüleri açıldı. Yeni öğretmenler hem okuma yazma, hesap kitap öğretecek, hem tarımda, sanatlarda örnek çalışma yapacaktı.

Köy Enstitülerinde öğrenim beş yıldı. Yarım gün kültür, yarım gün tarım ve sanat dersi görülürdü. Tüm dersler uygulamalı idi. Enstitülerde ezbercilik yoktu. Köy çocukları köye ve kendilerine yarayışlı bilgileri iş eğitimi ile öğrenirdi. Akıncı bir ruhla yetişen gençler köye gidince orayı benimser, şehre dönüp gelmezdi. Köylü halkla bir tür yaşam ve yazgı birliği içinde oraya kök salardı. Tonguç'un dediği gibi artık köy öğretmeninin mezarı köyde olacaktı.

Ama Köy Enstitüleri iki yıl mezun verdi, Türkiye'de çok partili döneme geçildi. Muhalefet halkın gözünü açan, ona bilgi öğreten, üretim artırıcı, yapıcı insan yetiştiren eğitimi propaganda gereci yaptı. Toprak ağalarının temsilcisi adaylar köylülerin kendi okullarını kendilerinin yapması yöntemini sömürdü. Bunlar 1950'de iktidara gelince, 1951'de Köy Enstitülerini kapattılar. Eski öğretmen okullarına dönüldü. Çoğunluğun haberi yoktur, burdan haber vereyim, şimdi öğretmen okulları da yoktur; her türden bol bol lise var; en çok da ezberci İmam Hatip lisesi... Bunlardan yetişen gençler her dersi biliyor, ama ezberlenmiş bilgiler. Hiçbirinin elinden iş gelmiyor. Büyük çoğunluğu devlet aylığına göz dikmiş, devlet iş vermezse işsiz; işsizleri çoğaltan liseler...

Bu yollarla Türkiye kalkınacak olsa, Köy Enstitülerine gelinceye kadar kalkınmaz mıydı? Köy Enstitüleri 1951'de kapatıldı, o günden bu güne 33 yıl geçti, kalkındı mı; kalkınıyor mu? Elbet ufak tefek kıpırdanışlar var, yenilikler oluyor, ama buna kalkınma denirse, kalkınmanın bu kadarı sömürge olan ülkelerde de var.

Kanımca biz hâlâ "benim oğlum bina okur, döner döner gene okur" hesabı, olmazları, çıkmazları tekrarlıyoruz. Bol bol tartışma, çekişme; ama uzlaşma, anlaşma yok; sonuç ortada!

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin yoksul ve geri bırakılmış haline uygun bir ekonomi politika ile Köy Enstitüleri tipinde, orda uygulanan yöntemleri kullanacak eğitim kurumlarına gereksinme var. Dün vardı, bugün de var.

Kuruluşlarından 43, kapatılışlarından 33 yıl sonra Köy Enstitüleri yeniden kurulamasa bile, onların ilkeleri, Türkiye'nin bütün okullarında uygulanmalıdır. Ancak bu yolla ele güne el açmaktan, borçlu olmaktan kurtulabiliriz, Sayın dinleyiciler.

(15.4.1983)

Levent Şahverdi Arşivi

Niçin Yaşar Köy Enstitüleri?

Kuruluşlarının üstünden 50, yıkılışlarının üstünden 40 yıl geçtiği halde Köy Enstitüleri belleklerden niçin silinmez? Üstelik kuruluşları gibi yıkılışları da devlet eliyle olduğu halde, niçin unutulup gitmez, her yıl nisan gelince anımsanır, anılır? Çok yetkili, etkili ağızlar oralarda yetişen öğretmenleri, aydınları sürekli karaladığı, hatta ezdiği, kıydığı halde, yıllar boyu gönüllerde hâlâ niçin yaşar Köy Enstitüleri?

O Enstitüler ki, Türkiye'nin 21 köyünde yıldız bahçeleri gibi parlamıştı. Daha önce bir benzerleri ne Türkiye'de, ne dünyada vardı. Enstitülerin başmimarı Hakkı Tonguç, kendinden önceki eğitimcilerden apayrı olarak, Türkiye koşullarına göre düşünmüştü onları; ama aynı zamanda bütün dünyanın ilgisini çekecek özelliklerle donatmıştı.

Enstitülerin püf noktası yurt gerçeklerine, toplumun istemlerine bağlılıktı. Osmanlı'dan bize geri bırakılmış, yoksul, köylüsü karabili içinde bir Türkiye kaldı. Cumhuriyet yılları da birbiri üstüne katlandığı halde bu durum değişmiyordu. Tonguç'un buluşu, kız erkek köylü çocuklarını toplayıp, köy özelliği taşıyan kurumlarda, iş içinde eğittikten, klâsik ve çağdaş kültür değerleriyle donattıktan sonra, yeniden köye yollamaktı. Bunu tasarlayıp uygularken kuşkusuz gelmiş geçmiş Türk ve dünya eğitbilimin verilerinden yararlandı. Ama kopyacılık yoktu.

Tonguç'tan önceki eğitbilimciler, iş eğitimini sınıfta "temrin" olarak anladı ve uyguladı. Öğrenciler masa yerine onun minik bir modelini, içinde çalışılacak, yaşanacak yapılar yerine küçük evcikler yapardı. Bağ bahçe tasarımlarını kum üstünde, minik figürler halinde gösterirlerdi. Gençlerin okuduğu fakülte ve yüksek okullarda bile iş öğretimi temrin'e dayanırdı. Gençler, sınıf geçecek notu aldıktan sonra temrini yıkıp

Levent Şahverdi Arşivi

gerecini çöpe atardı. Ne toplum, ne yurt, ne de öğrenciler bu çabalardan yeterince yararlanırdı. Temrin'le öğrenen öğrenciler sonuçta iyi yetişmezdi.

Köy Enstitülerinde iş, gerçek iş oldu. Öğrenci orda masanın kendisini yapıp kullanıyordu. Yapının kendisini yapıp içinde ders görüyor, yatıp uyuyordu. Bağın bahçenin gerçeğini kuruyor, elde ettiği ürünle karnını doyuruyor, bunlardan başkalarını da yararlandırıyordu. Gerçek işin sonundaki üretim, yüce bir değerdi, o nedenle toplumsal yarara sunuluyordu.

Bu anlayıştaki iş eğitimine dayalı Enstitülerde, elbet kültür dersleri de önemliydi. Sadece kültür dersleri mi? Özgür okuma, halk oyunları, halk türküleri, tiyatro eğitimi, çevre ve yurt gezilerine kadar bir çok etkinliğe yer veriliyordu. Öğrenciler her fırsatta yönetime katılıyor, demokrasi eğitimi önemle ele alınıyordu.

"Elli yıl geçti, artık Türkiye o Türkiye değil; Enstitüler yeniden açılamaz!" diyorlar. Evet, elli yıl geçti. Ama Türkiye'de neler iyiye doğru değişti? Para değeri her yıl bir önceki yıldan düşük. Boğazına kadar borçlu bir toplumun elini başına koyup ciddi olarak düşünmesi gerekir. Böyle bir toplumun tarımda, endüstride ciddi bir üretime, bunun için de Köy Enstitülerindeki gibi gerçek iş eğitimine gereksinimi vardır. Üstelik bu, sık sık çıkmaza saplanan demokrasimizi kurtarmak için de zorunludur.

Halkın ve aydınların aygın olanı bunu seziyor, biliyor. Üstünden ne kadar zaman geçse Enstitüler unutmuyor. Evet Köy Enstitüleri gönüllerden bir türlü silinmiyor. O ilkelerin bütün eğitim kurumlarımıza, okullarımıza sokulmasına, dürüst olarak uygulanmasına gereklik var. Öyle mi, değil mi; hele bir düşünün bakalım.

(Duisburg, 17.4.1990)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Aydınlanması ve Köy Enstitüleri

Türkiye, 15 Mayıs 1919 ile 9 Eylül 1922 arasında bir Kurtuluş Savaşı verdi. Üç buçuk yıl içinde işgalci devletleri yurttan kovdu, çürümüş ve çökmüş padişahlığı da başından attı. Kurtuluş Savaşı'nı yöneten Kuvayi Milliyeci komutanlar, işçi, köylü, kadın erkek, Türk, Kürt, Alevi, Sünni, Süryani; hep birlikte, yan yana savaşarak bu sonucu sağladılar.

Daha savaş sürerken cephede askerle, cephe gerisinde köylülerle konuşan komutanlar, bir de "iç düşman" bulunduğundan, buna karşı da bir savaş açılacağından söz ediyorlardı.

Cumhuriyet kurulduktan sonra yapılan reformların çoğu bu amaçlıdır. Ortaçağdan kalma kurumlar kapatılarak kafalar örümcekli düşüncelerden temizlenmek istenmiştir. Hanedan, Halifelik, Şeriat kaldırıldıktan hemen sonra Öğretim Birliği Yasası kabul edilmiştir.

İç düşman'ın okuma yazma bilmezlik olduğu anlaşılmıştır daha çok. Bir yanıyla doğrudur bu. Arap abece'siyle milletin okuma yazma öğrenemeyeceği daha önceden saptandığı için; 3 Kasım 1928'de yeni Türk abece'si kabul edilmiştir. Bunun ardından Halk dersaneleri açılmış, bunlar Millet Mekteplerine dönüşmüştür. İç düşman'a karşı âdeta bir Seferberlik başlatılmıştır.

Yeni Türkiye'nin nüfusu 1927'de 13,6 milyon. Bunun sadece %8'i okuma yazma biliyor. Bunlar da şehirlerde; köylerde yok. Şehir ve kasabalarda okuma yazma bilenler daha çok erkekler; kadınlar arasında tek tük.

Mustafa Kemal Paşa: "Yurttaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğrenin, tüm ulusa, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretin. Bunu yurtseverlik ve ulusseverlik görevi bilin. Bu görevi yaparken düşünün ki, bir toplumun yüzde onu bile okuma

Levent Şahverdi Arşivi

yazma bilmiyor; bu ayıptır, bundan insan olanların utanması gerekir!" dedi.

Bu sözleriyle milletvekillerini, bakanları, öğretmenleri seferberliğe soktu. 4 Kasım 1928'de "başöğretmen" kimliğiyle kendisi de karatahta başına geçti.

Millet Mektepleri geceleri, sadece şehirlerde değil, köylerde 16-45 yaş arasındaki yurttaşları çatısı altında toplayarak, 5 numara lamba ışığında çalıştı. Okuma yazmadan başka matematik, sağlık ve yurtbilgisi derslerine yer veriliyordu. Yurttaşların devlete karşı görevleri ile birlikte devletin yurttaşlara karşı görevleri öğretiliyordu. (Bugün ikisincisi öğretilmiyor!) İlk okuma yazma'yı öğrenenlere Atatürk birer Anayasa armağan etti.

Coşku içinde bir buçuk milyon insan okuma yazma öğrendi.

1930'da Halk Okuma Odaları açıldı. Bunlar 1936'da 500'e yükseldi ve şehirlerde Halkevlerine, köylerde Halkodalarına dönüştü. Halkevlerinin, Halkodalarının kendilerine küçük kitaplıkları ve çalışma kolları vardı. Oraya yurtta çıkan dergiler, gazeteler gelirdi. Bunlar yoksul ulus çocuklarının kitap, dergi, gazete okuyabildiği yerler oldu. Ünlü Yaşar Kemal'in, Hasan Hüseyin'in, Ülkü Tamer'in, Onat Kutlar'ın buralardan yararlandığını kendi anlatımlarından öğreniyoruz.

Ama bunların yetmeyeceği biliniyordu. Eğitim alanında daha köklü adımların atılması gerekiyordu. Yapılanların çoğu şehirlerde, kasabalarda idi. Oysa sorunun büyük bölümü köyde; "karabili" denilen dev orda yatıyordu. O devi yenmek için okul, okula öğretmen gerekiyordu. O nitelikte ve sayıda öğretmen yoktu. Şehir öğretmen okullarından yetişenler şehre yetmiyordu ki köye artsın. Üç beş öğretmen bulunup köye gönderilse bile bunlar da durmuyordu. Köy koşullarına göre yetiştirilmediği için, gidenler geri dönüyordu. Köye yarayışlı öğretmeni ayrıca yetiştirmek gerekiyor. Ama bunun için zamana gerek var. Bir öğretmen en az beş yılda yetişir.

Bu nedenle 11.6.1937'de, 3238 sayılı yasayla Eğitmen Kursları açıldı. Nedir Eğitmen Kursları? Önemi nedir?

Türkiye'de Köy Enstitülerinden önce açılan Eğitmen Kursları; askerlikte çavuş, onbaşı olabilen yetenekli köy gençlerinden Hakkı Tonguç'un seçtiklerine altı aylık temel bilgi öğretim

Levent Şahverdi Arşivi

yöntemleri kursu verdi. Eğitmenler, öğretmeni olmayan küçük köylere gidip kız erkek çocukları birinci sınıftan üçüncü sınıfa kadar okuttu. Sonra dönüp gene birinci sınıftan öğrenci aldılar. Böylece okuma yazma, matematik ve kimi temel bilgileri öğrenen köy çocukları, komşu köydeki okulda dördüncü, beşinci sınıfı okuyup orta, hatta yüksek dereceli okullara gidebildi. Bunlar arasından doktorlar, profesörler, milletvekilleri yetişti. Eğitmen girişiminin daha nice önemli sonuçları oldu. Eğitmenlerin kendileri de tıpkı köylüler gibi çok çocukluydu; bunların kimi kendi çocuklarını da okutup yüksek öğrenim yaptırdı. İçlerinden tipik örnek Denizli'nin Honaz ilçesi, Kösten köyü eğitmeni Halil Başkaya'nın oğlu Prof. Fikret Başkaya'dır.

Başlangıç anlamında bile ilk okuma yazma, aydınlığa giden yolda küçük, ama önemli bir adımdır. Bütün büyük, uzun ve önemli yürüyüşlerin başlangıcı birer küçük adım değil midir?

Bilgili olmak; düşünebilmenin, bilinçlenmenin, soru sormanın, eleştiri yapabilmenin, tartışabilmenin, hak isteyebilmenin, geçmiş yüzyılın örümcekli, afyonlu düşüncelerinden sıyrılabilmenin ilk adımı sayılıyor.

Yinelemek gerekirse, Eğitmen çözümü, geçici, dar zaman için bulundu. Sürekli olması düşünülmüyordu. Devlet köylere öğretmen yetiştirme işini daha esaslı olarak ele almalıydı. Atatürk, bu amaçla, öğretmen yetiştirecek okulların öğretmenleri yetişsin diye Cumhuriyetin ilk yıllarında Almanya'ya 20, Viyana'ya 5 öğretmen okulu çıkışlı genç gönderdi. Ölümüne kadar bu programı genişleterek uyguladı; İngiltere'ye, Fransa'ya gönderdikleri de var. Adaylarla tek tek görüşüyor, "Sadece yabancı dil, yada eğitbilim öğrenmekle yetinmeyin, batıyı Batı yapan değerleri kavrayıp gelin" diyordu. Bunlar içinde Hakkı Tonguç, Rauf İnan, Fuat Gündüzalp gibi adlar vardı.

17 Nisan 1940'ta TBMM'nin kabul ettiği 3803 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri kuruldu. Bunlar tarıma elverişli toprağı bulunan köylerde açılıyor ve sadece öğretmen değil, köye yarayışlı öbür meslek insanlarını da yetiştiriyordu. Öğrenci olarak ilkokulu bitirmiş köy çocukları alınıyordu. Enstitüleri, kimilerinin sandığı gibi, sadece bir ilköğretim girişimi olarak alsak bile, onlar daha ileri anlam içerir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bilginin kaynakları çeşitli olmakla birlikte başlıcası kitap, dergi, gazete, ansiklopedi ve öbür yazılı kaynaklardır. Yeni zamanda radyo, televizyon da başka araçlarla birlikte insanlara bilgi aktarıyor. Bunların programlarından yararlanabilmek için de okur yazarlık gerekir. Bilgileri depolayan bilgisayarlar da bu işi yazıyla yapar.

Köy Enstitüleri'nin sadece abece öğretmeyi aşan geniş, varsıl boyutları vardır. Toprağı derin kazıp aktaran bir kirizmaydı onlar. Enstitülerin başmimarı olarak nitelenen Hakkı Tonguç'un 1939'da basılan *Canlandırılacak Köy* adlı kitabından küçük bir parçayı olduğu gibi aktaralım:

"Köy meselesi bazılarının zannettiği gibi mihaniki surette bir köy kalkınması değil, mânalı ve şuurlu bir şekilde, köyün içten canlandırılmasıdır. Köylü insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki onu hiçbir kuvvet, yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar edemesin. Köyün sakinlerine köle ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler, şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir."

Enstitüler öğrenci olarak aldığı köy çocuklarını yetiştirmek, geniş anlamda geliştirmek istemiştir. Bu girişimin, köy dünyasında saklı yeteneklerini ortaya çıkarmak boyutu da vardır; bu ise açık seçik tabanı bilinçlendirme amacı taşır.

Enstitülerde iş eğitimi uygulanırdı. O bir "yaratıcı iş" eğitimi idi. Hakkı Tonguç'a göre öğrenciye yaptırılacak iş önce onun kafasından, sonra elinden çıkacak. Temrin olmayacak. Gerçek işin küçük bir modeli olmayacak; yapıldıktan sonra yıkılan, çöpe atılan türden iş değil, kullanılan, yararlanılan, yaşanılan gerçek iş olacaktır. Toprağı işleyerek yetiştirdiğin ürünü yiyeceksin. Yaptığın yapının içinde çalışacak, uyuyacaksın. İçeceğin suyu, aydınlanacağın elektiriği üreteceksin. Giysilerini dikeceksin. Fırını, mutfağı, kitaplığı işletecek ve sadece kendini değil, çevreyi temizleyeceksin.

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitülerinde temizlik, hem bir eğitim, hem yaşam konusu olarak çok önemlidir. Bu konu elbet resmi yönetmeliklerde yeterince belirtilmekten başka, yeni yetişen genç öğretmenlere özel olarak yazılan mektuplar yoluyla da titizlik konusu olmuştur.

Tonguç'un 1976'da basılan *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları* adlı kitabından aktaralım. Köyünde göreve yeni başlayan öğretmene şöyle yazıyor:

"Evin nasılsa, çocuklara ders okutacağın sınıfla iş göstereceğin işlik de o kadar düzenli ve temiz olmalıdır. Bunları işaret ettiğim esaslara göre yoluna koymadıkça derse ve işe başlamayacaksın. Bütün öğrencilerle bilikte bir saat, iki saat, gerekirse bir gün çalışacak, temizlik ve düzeni sağladıktan sonra öbür işlere geçeceksin. Bunu yapmadan hiçbir işe el sürmeyeceksin. Okulun çevresi öyle temiz ve düzenli olacak ki, başka hiçbir iş yapmasan, yalnız bu iş senin yüzünü ak tutmaya yetecek. Bunu başaramazsan başka işleri de başaramazsın. Çocuklar veya büyükler, eğitime konu olan bütün insanlar, bu işe elverişli şartlar taşıyan çevrenin içinde terbiye edilir."

Köy Enstitüsü büyük bir kurumdur. İş alanları, bağ bahçe, fırın, mutfak, oyun ve spor alanları, derslikler, kooperatif, kitaplık, araç gereç deposu, erzak ambarı yönetilecektir. Bunlar için öbür okullarda olduğu gibi bol sayıda işgören yoktur. Müdür, müdür yardımcısı, eğitimbaşı, tarımbaşı ve yapıbaşı vardır, ama yönetim sadece bunların sorumluluğunda değildir; yönetime öğrenci de katılır.

Uygulanan yaratıcı iş eğitiminin sonucu olarak Enstitülerde ezbercilik yok, ezbere bilgi öğrenmek yoktur. Orda öğrendiğini uygulayacaksın. Tonguç'a göre "bilmek, yapabilmek" demektir. Enstitü 800-1000 üyeli bir ailedir. Toplu yaşamanın gereği olan hizmetler orda nöbetle paylaşılır. Bu aynı zamanda Enstitüyü yönetme anlamına gelir. Hizmet nöbetleri, kümelere genellikle birer hafta süreyle verilir. Haftanın bitiminde öbür kümeler seni eleştirir. Ortaya dikilip her eleştiriye yanıt vereceksin. Sıran gelince sen de başkalarını eleştireceksin.

Levent Şahverdi Arşivi

Enstitüleri kuranlar, en başta eğitimin gücüne, insanın içindeki öze, iyi etkilerle o özün gelişip tansıklık yaratacağına inanıyordu. Bunun için öğrenciler suç işlediği zaman bile öbür okullardaki gibi hemen disiplin yönetmeliği çalıştırılmaz, öğrenciye kendini düzeltme fırsatı verilir, bu amaçla ona sorumluluk yüklenirdi.

Bir Enstitüde dördüncü sınıftan Mustafa ile üçüncü sınıftan Cemal anlaşıp geceleyin kooperatifi soydular. Biraz para vardı, aldılar. Üzüm, lokum, gözleri neyi tuttuysa aşırdılar. Kovuşturma sonunda Mustafa ile Cemal bulundu. Suçlarını kabul ettiler. Yönetmeliğe göre kurumdan uzaklaştırılmaları gerekir. Müdür bütün Enstitüyü topladı. Mustafa ile Cemal ortaya çıktı.

"Efendim, bir bilmezlik işledik, bizi atmayın!"

"Atmayacağız! Size daha ağır bir ceza vereceğiz."

"Efendim bağışlayın!"

"Bağış yok! Alın kooperatifin anahtarlarını. Mustafa sen başkansın, Cemal sen de onun yardımcısı. Bundan sonra kooperatifi siz yöneteceksiniz. Haydi bakalım!"

Mustafa da, Cemal de sonuçta öğretmen oldu; gittikleri köyün çocuklarını, kendi çocuklarını yetiştirdiler. Topluma yararlı oldular.

Köy Enstitülerinde öğrencilere sorumlulukla birlikte yetki de verilirdi. Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri son sınıfa gelince Bakanlık merkezinde şubelere bölünerek yönetim uygulaması görür, bürokrasinin işleyişini izleme fırsatı bulurlardı. İlköğretim Seferberliği yıllarıydı. Kimi illerde okul yapımı aksıyor. Kimi valiler, kaymakamlar işi yarım elle tutuyor. Hakkı Tonguç Bakanlık merkezinde uygulama yapmakta olan üç öğrenciyi, tam yetki ve bakanlık şifresiyle birlikte Konya'ya gönderdi. Bunlar köylere giderek aksayan çalışmaları hızlandırdı. Üç aylık süre sonunda 28 okulun yapımını tamamlatıp Ankara'ya döndüler.

Köy Enstitülerinde kişilik gelişimi büyük amaçtır. Bunun için Enstitülerin sorumluluk verme, yetki kullandırma, tartışma, eleştirme, eleştiye katlanma olgunluğu kazandırma gibi uygulamaları vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bizim toplumda kişilik gelişiminin büyük engellerinden biri eğitimde dayağın, resmen yasaklanmış olsa da, uygulamada bol ve kimi zaman şiddetli biçimde kullanılmasıdır. Enstitülerde dayak yasaktır. Dayak, bedenle birlikte ruhu hırpaladığı, kişilik gelişmesini engellediği için yasaktır. Bu konuda en başta Tonguç'un büyük çabaları olmuştur. Yönetmeliğe yada genelgelere dayağın yasak olduğunu yazmak yetmemiştir. Eski bir alışkanlıkla öğrenci döven öğretmenlere, müdürlere raslanmıştır.

Gene aynı kitaptan alıntılayalım:

"Bir kısım arkadaşların öğrenciyi dövdükleri ve bu olayların o Enstitülerde görev almış yönetici arkadaşlarımızca herşey göze alınarak önlenemediği muhakkaktır. Bu bakımdan durumları düzeltilmeyen Enstitülerde suçlular hakkında çok sert önlemleri uygulamak zorunda kalacağız."

Her uyarıya karşın öğrenciyi döven öğretmene öğrencinin dayakla karşılık verebileceği genelge ile duyurulmak istenmiştir. Tonguç ve arkadaşlarının bu konuda ne kadar duyarlı olduğunu göstermek için Çifteler Köy Enstitüsü'nde geçen bir olayı Rauf İnan'ın anılarından özetle aktaralım:

Bütün gece tavla nöbeti tutan Hüseyin Yılmaz, sabahleyin nöbetini bitirdikten sonra Seydisuyu'nun kıyısına gidip bir söğüdün altına yattı. Enstitüye yeni gelen sanat öğretmeni ordan geçiyordu. Hüseyin Yılmaz'ın toparlanıp kendisini selâmlayacağı yerde yatmayı sürdürmesine sinirlenip öğrenciyi uyandırdı:

"Niçin kalkıp beni selâmlamadın?"

"Uyuyordum, geldiğinizi görmedim."

Öğretmen: "Yalan söyleme! Uyuyor numarası yaptın!" Çat, bir tokat.

Öğrenci: "Haksız yere bana vurmayın. Bir daha vurursanız, size karşılık veririm!"

"Şimdi de karşı geliyorsun!" deyip bir tane daha vurunca, öğrenci de ona vurdu.

Levent Şahverdi Arşivi

Öğretmen yüzü gözü mor, müdüre geldi: "Bir öğrenci beni dövdü. Gururum kırıldı. Onu okuldan atmazsanız çeker giderim!"

Müdür öğrenciyi çağırıp sordu: "Öğretmenini niçin dövdün?"

Öğrenci anlattı. Müdür öğretmeni oturttu: "Sen daha gençsin, beni ağabeyin gibi dinle. Çocukların da gururu var. Yarın onlar bizim meslekdaşımız olacak. Bir kusurları varsa eğitim yoluyla düzeltelim. Dövmek ters sonuç verir."

Müdür üzgündü. "Öğrencilerin kusurlarını düzelteceğiz, ama kusurlu öğretmenleri ne yapacağız? Geri gönderelim, Bakanlık daha iyisini mi yollasın? En iyisi bunlar. Demek öğretmenlerin de kusurunu düzelteceğiz!"

Genç meslekdaşına üç kitap adı verdi, bunları kitaplıktan alıp okumasını rica etti. "Seninle gene görüşelim, ama bu Enstitüde öğrenci dövdüğünü bir daha görmeyeceğim. Sade sen değil, kimse öğrenci dövmeyecek. Bunu bugün öğrencilere duyuracağım."

Toplantı için kampanayı çaldırdı. Öğrencilerin karşısına çıkıp olayı anlattı: "Bundan sonra bir öğretmen öğrenci döverse, öğrenci karşılık verebilir!" dedi. Böylece Çifteler'den dayak kalktı. Bunun yerine öğrenci yönetime katıldı.

Hüseyin Yılmaz'ı tokatlayan, buna karşılık ondan tokat yiyen öğretmen kendini yetiştirmeyi sürdürdü; Rauf İnan Çifteler'den ayrılıp Hasanoğlan müdürlüğüne gitti, öğretmen ise Enstitüler kapatılıncaya kadar Çifteler'den ayrılmadı.

Köy Enstitülerinde öğrenci yarına hazırlanırken titizlikle uygulanan ilkelerden biri özveri ilkesiydi. Orda pahalı yemek, pahalı giymek yoktur. Beslenme ve giyimde sadelik, temizlik baş koşuldur.

Köy Enstitülerinde bir yandan çağdaş ve klâsik dünya kültürüne, bir yandan Türkiye'nin halk kültürüne önem verilirdi. Bu amaçla halk türküleri birlikte söylenir, halk oyunları birlikte oynanırdı. Birlikte türkü söyleyebilen, halk oyunu oynayabilen insanlar birlikte iyi girişimlere yönelebilir; aynı zamanda uyumla çalışabilir. Bunlar özellikle birlikte iş yapabilmeyi güçlendirici eğitsel etkinliklerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Enstitülerde çalgı olarak saz küçümsenmemiş, ama onunla da yetinilmemiştir. Enstitülerin asıl çalgısı mandolin idi. Hasanoğlan'da piyano ve keman da vardı. Orda açılan üç yıllık Yüksek Köy Enstitüsü'nde bir Müzik bölümü vardı. En canlı bölüm bu idi. O bölümde öğrenciler tıpkı bir konservatuardaki gibi yetişirdi.

Bir orta dereceli eğitim kurumu olan Köy Enstitülerinden bol sayıda şair, yazar yetişmiştir. Bunun nasıl olabildiğini anlamak için o kurumlarda uygulanan eğitim anlayış ve yöntemlerini bilmek gerekir. Bu amaçla 1943 basımlı Köy Enstitüleri Programı'nda çok ilgi çekici bölümler vardır. Bunları elinizdeki kitapta yer alan "Köy Enstitüleri'nin Yazın Yaşamımıza Katkıları" adlı yazıya aktardım. Gerekli görürseniz oraya bakınız.

Eğitimin aydınlanmaya katkılarını düşünürken Köy Enstitülerindeki özgür okuma ile tiyatro çalışmalarının önemi üzerinde durmak zorunludur. Başta Hakkı Tonguç, Enstitülerde müdürlük yapan eğitimciler, öğrencilerden önce öğretmenlerin okumasını zorunlu görüyordu. Tonguç yönergelerinde konu üzerinde önemle durmaktan başka, mektuplarında da konuya yer veriyordu:

"Şartlar ne olursa olsun, mevsim hangi mevsim bulunursa bulunsun, öğrencilere her gün serbest okuma yaptırılacak ve onlara kitap okuma alışkanlığı mutlak surette kazandırılacaktır.

Gördüğüm Enstitülerin çoğunda öğretmenleri, öğrenciyi tatmin edecek şekilde, kitap okumaya hevesli görmedim. Türkçe öğretmenlerinin bazıları bile istenilenden çok az kitap okumaktadır. Bu durum öğretmenin şahsından ziyade öğrencilerin, Enstitünün zararınadır. Okuma isteği kıt öğretmenlerin çoğunluk teşkil ettiği Enstitülerde hayat basitleşmekte, durgun ve sıkıcı bir manzara göstermektedir. Türlü türlü çarelere başvurarak öğretmenlere çok kitap okutma işini başarmamız ve onlarda bu alışkanlığı kökleştirmemiz gerekir."

Okuma konusunda Tonguç'un bir sözü bütün kulaklara küpe olacak derecede önemlidir:

Levent Şahverdi Arşivi

"Genç kuşaklar, bilim, sanat ve teknikle ilgili değer taşıyan yapıtları anlamlarını iyice kavrayana kadar okumalıdır. Aydınları serbest okuma alışkanlığı kazanmayan toplumlarda, düşündüğünü yazan, düşüncesini açıklayan insan da pek az olur; ortam demagoglara kalır."

Milli Eğitim Bakanlığının çevirttiği dünya klâsikleri devlet yayını olarak tam o yıllarda çıktı. Bu önemli yapıtların ilk okurları, okumaya tutku derecesinde alışan Enstitülü çocuklar oldu. M. Asaf Aktan 1991 yılında yayımladığı "Canlandırıcı Eğitim Yolunda" adlı kitapta Savaştepe Köy Enstitüsü'ndeki bir anısını şöyle anlatıyor:

"İsmet Paşa Savaştepe'ye gelmişti. Kendisini tuğla ocağına götürüyorduk. Yolda giderken tepeden, şimdi anımsıyorum, Pamukçu'dan Hatice Kolukısa o gün galiba kümes nöbetindeydi, onu çağırdı; geldi. "Ne var torbanda?" dedi. O da, 'Torbamda peynirim, ekmeğim var, köftem var' dedi. 'Başka neyin var? Göster bakayım!' dedi. Torbadan bir de Sophokles'in Antigone *kitabı çıktı.* Antigone*'i görür görmez İsmet Paşa'nın gözleri yaşardı. Yanındaki Genel Kurmay Başkanı Abdurrahman (Nafiz Gürman) Paşa'ya, 'Paşam görüyorsunuz, bu klâsikler daha yeni çıktı. Ankara'da bile okunmuyor. Benim çocuklarım okuyor. Köylümüz, şehirlimiz, erimiz, generalimiz ne zaman kitabı kumanyasına ekleyecek duruma gelirse o gün Türkiye gerçekten kurtulmuş olur' dedi; geriye doğru gerildi, başını sallayıp gülümsedi."*

Enstitülerde, işi iyi bilen yöneticiler ve öğretmenler, her gün sabahları birer saat uygulanan özgür okumalar için öğrenciye birer defter tutturuyordu. Öğrenci bu deftere kitabın adını, yazarını, basıldığı yeri, yılı yazdıktan sonra, isterse özetini, beğendiği, beğenmediği yanlarını, varsa öğrendiği yeni sözleri ve bilgileri yazarak en az bir sayfa doldururdu. Enstitü biterken bu defterler toplanır, her öğrenciye beş yılda okuduğu kitap sayısı kadar kitap armağan edilirdi. Yöneticiler bu amaçla gerekli hazırlığı yapar, önlem alırdı. Buna harcanan para ner-

Levent Şahverdi Arşivi

den sağlanırdı? Her Enstitünün döner sermayesi vardı. Enstitü ürettiği ürünü satıp parasını o kasaya koyarak gerekli harcamayı yapardı. Örneğin bizim Gönen'de her yıl üç kilo gülyağı çıkarılırdı. Gülyağının fiyatı altınla eş gider. O zaman 7000 lira idi. Kuşkusuz iyi para idi.

Bu kadar kitabın genç öğretmene armağan edilmesinin nedeni, gittiği köyde küçük bir kitaplığa sahip olması gereğiydi. Onlara şaka yollu fısıldanırdı: "Okumayı boşlarsanız gene köylüleşirsiniz!"

Daha önce de anlatmıştım, tıpkı özgür okuma gibi, mevsim ve koşullar ne olursa olsun, Enstitüler, öğrencisi, öğretmeni, yöneticisi ve konuklarıyla birlikte her hafta bir kez mutlaka toplu olarak eğlenirdi. Eğlenti hazırlığını bir küme üstlenirdi. Bu eğlentilerde çeşitli oyunlar oynanır, türkü söylenir, şiirler okunurken mutlaka bir de oyun sahnelenirdi. Bunların kimini öğrenciler köylerden orta oyunu olarak getirir, kimini birkaç öğrenci birleşip yazar, yada tanınmış yazarların yapıtları oynanırdı. Enstitü öğrencilerinin birleşip yazdığı oyunlara bir örnek, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün 4/A kümesinin yazdığı "Bizim Köy" oyunudur. Öğrenciler *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde yayımlanarak pek çok enstitüde oynanan bu oyunu yazarken Amerikalı yazar Thorton Wilder'in ünlü "Bizim Şehir" oyunundan esinlenmiştir, ama Bizim Köy'ün içeriği bize özgüdür.

Milli Eğitim Bakanlığı klâsikleri arasında yer alan dünya tiyatro klâsikleri Enstitülülerin en çok yararlandığı metinler olmuştur. *Kral Oidipus, Antigone, Hamlet, Cimri, Amphitrion, Teklif, Bir Evlenme, Müfettiş* Enstitülerde oynanmış oyunların kimileridir. Sekiz on yıl gibi kısa sürede Ankara Devlet Tiyatro ve Konservatuarı'ndan, Saim Alpago, Mahir Canova, Ulvi Uraz Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne gelerek öğrencilerin sahne çalışmalarına yardımcı oldu. Özellikle Ulvi Uraz öğrencilerle birlikte, zamanla bütün Köy Enstitülerine ve köylere yayılacak geniş bir tiyatro programlamasının hazırlığını yapmıştı.

Hakkı Tonguç yapıcılık, demircilik, balıkçılık gibi teknik sanatlardan başka Enstitülü gençlerin halk oyunlarını ve bir müzik aracını öğrenmesi için o güne kadar düşünülmeyen "usta öğretici"leri Köy Enstitülerinde uygulamaya koymuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir öğretmen okulu bitirmediği, diploması elverişli olmadığı halde, alanında yeterlik gösteren Macar asıllı Şili Layoş'u yapıcılık öğretiminde çalıştırırken, Bergama'nın Kozak köyünden Hasan Çakır'ı halk oyunları öğretimi, Şarkışla'nın Sivralan köyünden Âşık Veysel Şatıroğlu'nu saz öğretimi için Enstitülere almıştır. Bunlar gibi nicelerini... Şili Layoş başlangıçta pek çok Enstitünün yapı planlarının nasıl uygulanacağını öğrencilere gösterdi. Hasan Çakır zeybekler başta 40 kadar oyunu çeşitli Enstitülerde öğretti. Âşık Veysel ise Arifiye, Çifteler, Hasanoğlan, Gölköy gibi Enstitülerde öğrencilere Anadolu'nun geleneksel çalgısı sazı öğreterek, halk kültürü değerlerini sevdirerek yararlı oldu. Hakkı Tonguç sadece öğretmenleri, eğiticileri değil, parmağında beceri olan, elinden iş gelen insanları devinime katarak büyük bir halk imecesi gerçekleştirmiştir.

1946 seçimlerinden sonra Enstitüler baltalanmasa ve 1950 seçimlerinden sonra kapatılmasa, Türkiye'de Aydınlanma konusunda dünyaya örnek pek güzel çiçekler açardı.

Yazgıcı anlamda değil, ama gerçekten Atatürk'ün erken ölümüyle Türkiye büyük fırsatlar yitirdi. Onun yerine geçen İsmet İnönü görevinin ilk yıllarında aynı yolu izledi. O zamana kadar Türkiye'nin bütün sınıf ve katmanları tek parti içinde kanatlar halinde yer alıyor ve temsilini buluyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili sisteme geçer geçmez Enstitüler iç politikada çekişme konusu yapılarak sömürüldü. CHP içinde bile Enstitülere karşı olanlar çoktu. İsmet İnönü belki, 27 yıllık tek parti yönetiminin sonunda Cumhuriyetin yaptığı reformların pek çoğundan ve Enstitülerden ödün vererek CHP'yi kurtarabileceğini düşündü. İzlediği dengeci tutum Köy Enstitülerini alıp götürdüğü gibi, Cumhuriyetin kökleşmesine, halkın bilinçlenip karanlıktan kurtulmasına giden yolu da kesti.

O zaman CHP'nin karşısında olanlar Köy Enstitüleriyle birlikte din konusunu da çok sömürüyordu. Aynı sömürü çok partili döneme geçeli 50 yıldan fazla olduğu halde, hatta daha da ilkel biçimde sürüyor. Türkiye'nin Aydınlanma tarihi, bir bakıma, her ileri atılımın dine dayanan çıkarcı ve karanlıkçı güçler tarafından durdurulmasının, yeni kurumları yıkmasının tarihi oluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde çok partili yaşama geçmese miydik? Geçmeliydik elbet. 1946'da ilk tek dereceli seçimi yaptık. Elbet yapmalıydık. Bu seçimin sonuçları, Türkiye'yi o güne kadar tek parti olarak yöneten CHP'yi telâşlandırdı. O telâşla Atatürk döneminde gerçekleştirilen reformlardan, daha 1946-50 arasında ödün verilmeye başlandı. CHP bunu sürekli iktidarda kalabilmek için yaptı. Ama hiç yararı olmadı; 1950 seçimlerinde Demokrat Parti tek başına yönetimi ele aldı.

Adnan Menderes ekibinin ilk yaptığı işlerden biri Halkevlerini kapatmak, kitaplıklarında bulunan yapıtları yok etmek oldu. Yeni kitaplıklar açmak şöyle dursun, olanları kapatanların yönetimi, Türkiye aydınlanmasına büyük balta vurdu. Hemen 1951'de Köy Enstitülerini kapattılar. Onları eskiden olduğu gibi klâsik öğretmen okulu haline getirdiler. İlkeler değiştirildi, kurucu kadro iş başından uzaklaştırıldı. Oysa kurulalı sadece on yıl olmuştu.

Enstitülerden yetişen 8 bin eğitmen ile 17 bin öğretmen hakkında açılan karalayıcı kampanyalar, halkın yarım buçuk ışıyan beynini karman çorman etmekten başka, Türkiye'yi yeniden zindana çevirdi.

Çok söyleniyor: Demokrasi yönetimlerin en iyisidir. Gerçi niteliğine bağlı, ama onun da sakıncaları var. En büyük sakıncası demagoji: Halkın nabzına göre şerbet vererek oy avcılığı demektir bu! Elli yıldır aksatılmadan yapılan budur. Gelinen nokta, yeniden Şeriat yönetimine dönecek miyiz, gelecek kuşaklara "daha koyu din kültürü vermek için" yeni Türk abece'sini yasaklayacak mıyız?

Enstitülerin en büyük çabası, öğrencileri arasına yarının kadın köy öğretmenleri olacak köy kızlarını katmalarıydı. Bunlar canını dişine takarak iyi çalıştı. Köy kızlarını okuttular. Bir aydınlık geldi ve gitti. Bugün dünyada kızlarını en az okutan uluslar arasında sondan altı ulus içine giriyoruz yeniden. Şeriat yönetimi gelirse, ilk iş olarak kız okullarını kapatacak, hatta kızların okula gitmesini yasaklayacak, kadını yeniden köleleştirecek mi? Karanlıkçı güçler bunu yeniden başaracak mı? Şimdi iş bu noktada düğümleniyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Üstelik eğitim kurumlarımız, tarihimizin hiçbir döneminde olmadığı kadar ağır sorunlar içindedir. Evet, her yıl 12-13 milyon öğrenci okula gidiyor, ama nasıl okullar bunlar? Programlar nasıl? Felsefe ve mantık dersi okutuluyor mu? Tarihteki reformlardan, devrimlerden söz ediliyor mu? Her gün Kurtuluş Savaşı'mızın Başkomutanının büstüne tükürtülen, Cumhuriyeti yıkmak için ant içirilen şeriatçı okullardan devlet sanki rahatsız değil, sanki olup bitenlerden aydınların haberi yok, kimsenin kılı kıpırdamıyor. Politikacılar, milletvekilleri tıpkı ünlü mizah öyküsündeki "İnşallah gelen kurt değildir" diyen eşek örneğinde olduğu gibi, büyük aymazlık içinde iken, acaba geleceğe nasıl bakalım?

On bir yıl içinde 21 Köy Enstitüsünde 17 bin köy öğretmeni yetiştirmiştik. Onların yerine açılan ezberci İmam Hatip Okullarının sayısı bugün kaç yüz oldu acaba? Sadece bu ders yılının başında açılanların sayısı bile ürkütücü. Gazeteler toplam sayılarının 581 olduğunu bildiriyor. Bunların 261'i yatılı. Devlet varını yoğunu bu okullara döküyor. Cumhuriyet ortaokul ve liseleri ise bakımsız. İmam hatip Okullarında yaratıcı iş eğitimi yok. Özgür okuma yok. Burayı bitirenlerin sayısı yarım milyonu aşmış bulunuyor. Elli yıldır bunlardan bir tek şair, yazar çıkamadı. Buralarda yöneticilerin, parti başkanlarından hiçbirinin oğlu kızı yok. Yoksul halk çocukları yeniden ezberci eğitim çarkına teslim edildi.

Bu yıl öğretmen açığını kapamak gerekçesiyle okullara Mısır, İran, Suudi Arabistan gibi ülkelerin Şeriat üniversitelerinde yetişmiş kimseler de içinde, hiçbir öğretmenlik eğitimi almamış 10 bin sözümona öğretmen atandı.

1919'ların, 28'lerin yurtsever günlerinden nerelere geldik? Türkiye'nin Aydınlanma tarihi bakalım bu düğümün çözülüşünü yarın nasıl açıklayacak?

(Duisburg, 6.11.1996)

Levent Şahverdi Arşivi

Kara Sonuç

Parmak izi, batı ülkelerinde polislik, karakolluk iş anlamına gelir. Bizde ise başkadır; karabili'yi simgeler, en başta okuma yazma bilmezliği... Yirminci yüzyıl bitip giderken imza atmak yerine parmak basanlarımızı... Seçimlerde imza atamayıp parmak basarak oy kullanan yurttaşlarımızı... Sandıklardan demokrasi adına çıkan çoğunluğu...

Parmak izi sahiplerini hafiften suçlayan bir anlam, haksız bir suçlama içerir. Devlet o devlet olmamış, sadece almayı bilmiş, vermeyi aklına getirmemiş, her türlü aracı gereci kullanarak halkı aydınlatacağı yerde, baskı yaparak susturmayı, hatta ezmeyi, hatta asmayı seçmiş ise, karanlıklar içinde parmak izine gereksinimli kalmış yurttaşlar ne yapsın?

Elbet her hizmeti devletten beklemeden insanların kendilerinin yapacağı girişimler, başaracağı işler vardır. Ama eğitim devletin başlıca görevlerinden biridir. Issızlıklar içinde, yoksulluk başta, pek çok olumsuzlukla kuşatılmış yurttaşın kendi kendini aydınlığa çıkarması kolay mı? Dünyada okuma yazma bilmezliğin sorumluluğunu halka yüklemeyi doğru sayan hiçbir aydın yok bugün.

Cumhuriyet gazetesinde sevgili Ali Ulvi, Köy Enstitülerinin kapatılmasından 40 yıl sonra başörtülü bir kadın yurttaşımızı, kolunun altında büyücek bir parmak izi yükünü taşıyor biçimde çizdi. Altında yazı yok. Pek seçkin bir yapıt olan karikatürün yayım tarihi: 28.10.1990

1990 öyle bir yıl ki, Ali Ulvi'nin *Cumhuriyet*'te ilk karikatürünün yayımlanmasının üstünden de 40 yıl geçmiş! Bu derece usta bir çizime, bu derece kestirme anlatıma insan az raslar. Büyüterek önüme astım, durmadan bakıyorum. Başörtüsü tartışmalarının falan çok derinine inen, çağrışım yüklü bir yapıt.

Levent Şahverdi Arşivi

Koskoca kitaplarla anlatılamayacak kadar büyük sorunlar yumağını küçücük bir dörtgenin içinde çözümlüyor. Hayran kaldım.

Eğitmen Kursları ile Köy Enstitüleri girişimi bir halk yönetimi olan Cumhuriyetin kuruluşundan ancak 15-20 yıl sonra başlayabildi. Yönetimden tek sorumlu CHP, programına parlak sözler yazmıştı, ama uygulama yoktu. Eğitim Bakanı Saffet Arıkan, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, hatta Atatürk de bu sevi'ye gönül verdi, ama Hasan Âli Yücel ile Hakkı Tonguç eli kolu sıvayıp bu işe sarılıncaya kadar uygulama olmadı.

Hakkı Tonguç, köylere göre okul arayıp bulmanın, yapmanın adamıydı. Öyle bir okul sadece klâsik bilgileri öğretmekle kalmayacak, köyü ekonomik, toplumsal, kültürel yönden canlandırma görevini üstlenecekti. Enstitülerde köy çocuklarıyla birlikte uygulamaya koyduğu eğitim son derece yeni ve özgün idi. Beş on yıl gibi kısa sürede başarılanlar, yerli yabancı pek çok insanı heyecanlandırdığı halde, temsilcilerini Meclis'e doldurmuş toprak ağaları, kurulu geri düzenin savunucusu politikacılarımız, eski yöntemlere bağlı tutucu bürokratlarımız, kısa sürede onları karalayıp halkın gözünden düşürmeyi, 1946, 1950 ve sonraki seçimlerde Türkiye'nin yüzünü karartan alicengiz geri dönüşü başardılar.

Bir cehennemdi o yıllar! İyiler kötü oldu. Enstitülerin yerini ezberci İmam Hatip okulları aldı. Köyler insanlarını barındıramaz, geçindiremez duruma düştü. Eğitimsiz iş gücümüz şehirlere, sonra dış ülkelere göçtü. Köyler boşaldı, şehirler köyleşti. Atatürk'le birlikte Kurtuluş Savaşı'nı başaranların getirdiği yenilikler silindi. Üniversitelerin, gençliğin, hatta aydınlarının bir bölümünün kafasını geri düşünüş ve dönüş özlemi kapladı. Başörtüsü, türban, çok derinlerdeki sancının simgesel gösterisi oldu. Değirmeni gittikten sonra çakıldağını arayan zavallı gibi, nice zamandır türban tartışıyoruz. Pek çok çağdaş kazanım din adına çağ dışı küflü düşüncelere kurban edildikten sonra türban takılsa ne olur, takılmasa ne olur? Kafaların içiyle uğraşacak yerde, dışıyla uğraşmayı seviyoruz nedense.

Köy Enstitülerine daha çok kız öğrenci alarak onları aydınlatıp yeniden köylere, kadın çoğunluğumuzun yaşadığı karanlık

Levent Şahverdi Arşivi

yerleşmelere yollamak Tonguç'un büyük özlemiydi. Enstitülere alınan 20 bine yakın delikanlının, altı bine yakını kızdı. Enstitüler 1940'lı yıllarda ancak bu kadarını başarabildi. Her bir kızın köyünden alınıp Enstitüye kazanılması için Ferhatça çabalar harcandı. Sıdıka Avar'ın bir başka koldan yaptığının çok büyüğünü yapan İ. Safa Güner, M. Rauf İnan, Seyfi Koryürek, Fikret Madaralı, Nezif Evren ve daha nice adsız eğitimci bu uğurda kendini tüketircesine çalıştı.

Elinden, gönlünden halk yararına iş gelmeyenler, yıkmayı, yada yıkıcıları alkışlamayı, yada yıkıma seyirci kalmayı, böylece yıkımı desteklemeyi sevdi. Toplumun kökü, hatta emeli niteliğindeki köy kadınlığı karanlıktaysa, çoğu zaman şehirlere üniversite kurmak bile beklenen sonucu doğurmaz. En makinalı tekniklerle bile büyük bir yapıyı çatısından başlayarak değil, temelinden başlayarak yapabiliriz. Kitaplıkların, tiyatroların, operaların, kültür saraylarının da kanımca bundan sonra olumlu anlamları olabilir. Köy Enstitülerini kapatan DP iktidarı, bankalara buyurarak, hem de kapattığı Enstitülerden birinin yamacına, örnek köy kurdurdu. Ama o pek modern evler yıllar yılı boş kaldı. Köylüler ilgi göstermeyince şehirden parası olanlar gelip aldı, onlar oturmaya başladı. DP, Enstitüleri kapatmanın yanı sıra bütün yurdu İmam Hatip okulu ağı ile örmeyi hızlandırdı. Bunu hep yazacağız. Ulus çoğunluğu köylerde, canlandırıcı bir ilköğretimden, iyi düşünülmüş ve uygulanmış meslek öğretiminden yoksun yaşarken, kim dolduracak o kültür saraylarını, operaları, tiyatroları? Halkın çoğunluğu karabili içinde kitlenmiş duruken kim girip çıkacak o kitaplıkların kapısından? İmam Hatip çıkışlılar zaten bunların hepsine karşı!

Evet, Enstitülerin kapatılmasının üstünden bunca yıl geçti. Şaşkın ördek gibi kıçın kıçın yüzerek geldiğimiz kara sonuç işte budur! Ali Ulvi, bunları düşündürmek için çizdi sanırım o parmak izi yükünü taşıyıp giden başı yerde kadını.

(Duisburg, 26.11.1990)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Çukurkavaklı'yı Kim Öldürdü?

Kemal Bayram Çukurkavaklı, kafaca, gönülce çok yakınımdı. Kandan kardeşim değil, ama candan kardeşimdi. Okumak için benim gibi Köy Enstitüsüne girdi, on üç, on dördünde şiir ateşine tutuldu, Sabahattin Ali'nin güzelim öykülerini okuyarak yaşamboyu duracağı safı buldu, köylülerinin hakkını sormaya, savunmaya başladı, bundan ötürü başına işler açıldı. Çok benziyor öykümüz.

Kemal Bayram 1934'te Çumra'nın Apasaraycık köyünde, ben 1929'da Akçaköy'de doğduk. Babasını anlatırken şöyle diyor:

Kuşu sevdi karıncayı sevdi
Okşadı günü geceyi sevdi
İnsanız dedi her sözün başında
Bunu hiç unutmayın insanız
Hiç ayrılmayın bundan insanız

Benim babam da karıncayı, kuşu güneşi okşar, insanız derdi. Kemal Bayram, İvriz'de Eti bereket tanrısının elinde buğday tuttuğu kayaların dibindeki Köy Enstitüsüne girdi, ben de Tınaz'ın eteğinde güller arasındaki Gönen Köy Enstitüsü'ne. Ben ondan biraz önceyim. Şiir kanalıyla gelen okuma tutkusunun beslediği körpe beyinlerimiz usul usul uyandı. Bu uyanışın aydınlığında köylerimizin durumunu kavramaya başladık. O daha 14 yaşında İvriz Köy Enstitüsü ödülü kazandı, ben Gönen Köy Enstitüsü ödülü aldım. O zaman Enstitüler enstitüydü! Mahmut Makal'ı, Süleyman Ege'yi yetiştiren İvriz, eğitbilimin yeniden meyve verdiği güzel bir bahçeydi. Benim 1943'te girdiğim Gönen Köy Enstitüsü dünyanın en iyi eğitim kurumlarından biriydi; 1945'ten

Levent Şahverdi Arşivi

sonra cehenneme döndü. Politik ortam ABD'den estirilen McCarthy poyrazıyla çalkalanıyordu. Dersin ortasından, işin başından alınıp yeni gelen faşist müdürün odasına sorguya götürülür, Bakanlık müfettişlerine meram anlatırdım. Gönen'de bana yapılanın aynısı İvriz'de Kemal'e yapılıyor. Derste söylediklerinden, sınav kâğıdına yazdıklarından bile suçlanıyor. Sonradan parlak bir Amerika gezisiyle ödüllendirilen yeni müdürün aldığı tilki önlemler gereği ardına ajanlar takıldı. Telsizle Ruslar'a bilgi verirken (!) suçüstü yakalanması için tuzaklar kuruldu! 1948'de aslanların ağzından diplomamı kapıp alıncaya kadar onun İvriz'de çektiklerimin tıpkısını ben Gönen'de çektim.

Salmışlar da sis dumanı içeriye
Almışlar da seni beni içeriye
Bir esip bin savuruyorlar
Dur diyorlar toprağı dürten tohuma

Kemal'i İvriz'den Düziçi'ne sürdüler. Orası daha beterdi. Daha doğrusu beterleştirilmiş. Ankara'dan gelen soğukların üşütmediği öğrenci de, öğretmen de yok. Çoğunluk, ööf, öyle antikomünist; genç yaştaki öğretmen adayları komünist olmadıklarını kanıtlamak için 17 yaşındaki şairi linç etmeye kalktılar. Behzat Ay o zaman Düziçi'nde öğrenci. Yazdığına göre, Kemal'e saldıranların sayısı yüzden aşağı değil. Vuran vurana. Kudurtulmuş köy çocukları, "Kolunu gövdesini koparın! Bacağını ayırın!" diye bağırıyor. Öldü sanıp bırakıyorlar sonra. Geçten geç jandarma bedenini teslim alıyor.

Demiri döven ustalar
Kelepçelere vida takmayın
Aç kalın ekmeğiniz bundansa
Çocuklar için
Sakın kelepçe yapmayın

Bu kez Bahçe ilçesi savcısının işkenceli sorgusu başlıyor. Mahkeme ünlü 142'nci maddeden ceza kesiyor. Cezayı Bahçe cezaevinde bitiremiyor, Çumra cezaevinde tamamlıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Yaktın beni mapusane kuruttun
Ucun ucun, oda oda sen de yan

Cezaevinden sonra sürgünü var. O da bitiyor, ama polis izlemesi bitmiyor. Körboğaz yemek ister. Körpe sırt giymek ister. Adana'da işçiliğe, garsonluğa, otel yazıcılığına girip çıkıyor. İstanbul'a gelip basımevlerinde yükçülük yapıyor. Rıfat Ilgaz, denemek koşuluyla düzeltmenlik işi buluyor.

Bozbulanık zamanlarda ıslandım
Çok yoruldum çok sınandım

Kemal'i ben çook sonra Ankara'da tanıdım. Kardeşi Şahin'le Mamak'taki tutukevinde birlikte yattık. İlk kitabı *Erken Öten Horoz* çıkmıştı. Yenigün gazetesinin sahibiydi. Solcu aydınların, arkadaşların çoğu "patron" diye dudak büküyor. Şiir kitabının başında Çoban Yurtçu ile Nurer Uğurlu'nun aydınlatıcı yazılarını okuduktan ve 1951'de yapılan güdümlü yargılamanın 1276 sayfalık dosyasından aktarılan birkaç belgeyi inceledikten sonra gördüm ki Kemal Bayram can bir kardeştir. Bahçe savcısı şiir yazmasını bile suç kanıtı saymış, kurban olsun!

Kuruyan dal gibi yalnız görünsem de
Uğuldayan ormanın içindeyim
Erirsem
Onun içinde eriyeceğim

Körpe yaşta ne çok havasız bırakılmış, suçsuz yere ne çok çile çekmiş. Şiirleri delikanlı yılların acemilikleriyle birlikte halkına sevdalı bir insanın duyuşlarını, düşünüşlerini dile getirir.

Patronluğunu keşke biraz büyütse, bol olanaklı bir gazetenin sahibi olsaydı. O günlerde bu düşüncemi söylediğim solcu arkadaşlar bana kızdı. Hiçbir dergi, hiçbir sanat gazetesi yıllar yılı onun dizelerine yer vermedi. 1973-74'e kadar! İlk kitabını kendi parasıyla bastırdı. Sonra bu yöntemi sürdürdü. Verimi iyiydi. Kırk bir yaşında başına meşe odunu vurularak öldürülen Sabahattin Ali olayını tanıkları konuşturarak araştır-

Levent Şahverdi Arşivi

dı. Oluşturduğu kapsamlı kitabı da böyle bastırdı. Elinden iş gelmeyen, başarısızlıkta kıdemli nice ağız dil kahramanı bilirim, haramilerden kurtulmak için çaba ve başarı gösterenleri kıskanmanın ötesinde, karalamayı sever. Bu işler çoğunlukla içimevlerinde yapılır. Durmadan, dinlenmeden çekiştirirler.

1974'ün martında Kemal'in ilk kitabı için *Varlık*'ta uzun bir yazı yayımladım. Bir kopyası da şu an yanımda olsa, acaba neler yazdım diye bakardım. Bundan sonra kardeşliğimiz pekişti. Çok yolculuk ettik birlikte. Anlattı, anlattı. Güven duyduğu "Fakir Ağabey"ini yüreğinin kuytularında gezdirdi.

Çok düşündüm onun romanını yazmayı. Bir yurdun yönetimi bozulup yaşamı zehirlenince, öğretmenler bile nasıl soysuzlaşır, öğretmen adayı öğrenciler nasıl canavar eniğine döner, Düziçi olaylarını anlatarak göstermeyi çok istedim. 1945'ten sonra Meclis'ten tut, köy kahvelerine kadar her yerde Enstitülerin komünistiği üstüne kampanya yürüdü. Paniğe düşen köy çocukları, yurtsever olduklarını gösterecekti. Şiir yazan, hak soran, bundan ötürü komünist sayılan arkadaşlarının üstüne yüzü birden yürüdü. Parçalayıp bütün yurda, hem de dünyaya kanıtlayacaklar; ne yurtsever babaların çocukları onlar! Kemal de yiğitti ne olsa, ıh diyor, mıh demiyor. Linçten kılpayı kurtuldu. Çok acı bir öyküydü, mutlaka yazacaktım. Ama kaçmaktan kovalamaya vakit olmadı. Erteledim, erteledim. İkimiz birlikte Apasaraycık'a, sonra bizim Akçaköy'e gidecektik. Fırsat bulamadık. Birbirinden baskın saldırıların ortasındaydık. Otomobili nereye sürsek polisin cipi bizden önce varıyor. Çantalarımızda olağanüstü güçlü bombalar vardı sanki. Gittiğimiz köylerden birine gömüp sonra telini çekivereceğiz. Koca yurt, içindeki yiyici, işbirlikçi hainlerle birlikte havaya uçacak. Gün yirmi dört saat telefonlarımızı dinleyip akılları sıra önlem alıyorlar.

Kavuşmaz ayrılıklar da girdi araya. Kemal, solcu dostların isteğini yerine getirmek ister gibi Ankara'daki *Yenigün*'ü kapattı, kapatmak zorunda kaldı. Oysa bir ara o gazetede Sevgi Soysal'a, Rıfat Ilgaz'a, bana yazma olanağı vermişti. Cezaevinden çıkmıştım. İlk yazımın basıldığı gün sıkıyönetimden kapatma kararı geldi. Kemal yılmadı, yeniden açtı, ben yeniden yazdım.

Levent Şahverdi Arşivi

Sesi Antalya, Alanya yanlarından geliyordu. Ellisinden sonra belki bir tür kırgınlık, küskünlük içine düştü. O günlerde yanında, yakınında olmayı isterdim. Kendisi kadar sevgi saygı duyduğum Fatoş'la el ele verip çocuklarını yetiştirdi. Torunları olmaya başladı. Giriştiği yeni işleri bilmiyorum. Sanırım yeni açılan gezimciliğin kurtlar ormanında yol bulmaya çalıştı. Düşlediklerini buldu mu? 1934'te Apasaraycık'ta Kör Ahmet'in Abdullah'ın oğlu olarak doğan arkadaşım, 1992 Nisanında doğduğu gibi öldü gitti.

Karadeniz'de vurulmuş on beşler gibi
Taksim'de
Kırılmış kardeşler gibi

Yakalandığı akciğer kanserine uzun süre direndi. Yendi yendi, sonunda yenildi. Kıskananlar, çekiştirenler boşa yorulmasın, doğduğu gibi yoksul, doğduğu gibi temiz öldü. Daha elli sekiz yaşındaydı. Ne derlerse desinler, altısı şiir, altısı gezi, ikisi deneme, biri inceleme, biri de bir arkadaşıyla araştırma olmak üzere 16 kitabın üstüne imzasını atıp gitti. Türkiyemizde ortalama ömür de aşağı yuarı bu kadar. Kemal Bayram kimsenin payından almadan biraz daha yaşayıp yazmayı sürdürmeliydi. Bizde en yetenekli sanatçıları, ya devlet, ya kanser, yada görünür görünmez kazalar erkenden götürüyor.

Bu düşüncemi birkaç kez yazdım. Kanmca bir insan durduğu yerde kanser olmaz. Bunun fiziksel ve soycul nedenlerini öne sürüyorlar. Yaşanan çevrenin, bedene, ruha uygulanan işkencelerin etkileri de kesin. Örneğin atom denemelerinin yapıldığı yörelerde çok sayıda kadın, çocuk kanserden gidiyor. Oralarda ölüm oranı artıyor. Bunun gibi kaç sanatçı biliyoruz, çektikleri acı büyük olduğu için kanserden gitti. Kemal Tahir, Sevgi Soysal, Ruhi Su hep kanserden gitti. Körpe yaşta atıyorsun cezaevine, yıllar yılı yat babam yat! İç sigara, çek sigara, üzül düşün! Temiz hava yok, yeterli güneş, taze gıda yok. Onlara gelmesin, kime gelsin kanser? Sormak gerekir, bu durumda Kemal Bayram öldü mü, öldürüldü mü? Sanırım bu sorunun yanıtı yeni araştırmalarla verilecek.

Levent Şahverdi Arşivi

Başta söylediğime döneceğim. Bizim onunla kardeşliğimiz aynı zamanda çile kardeşliğidir. Ona yapılanlar da, bana yapılanlar da, bir bakıma Enstitülerin acıklı öyküsüdür. Bizden başka nice arkadaşa daha beteri yapıldı, bu da cabası.

Enstitüler köylüyü içinden canlandırma yolunda atılmış ileri eğitbilim adımıydı. Halkevleri de şehirli gençlere okuyacak kitap, yazacak dergi verdi. Arada resim sergileri açıyor, tiyatro çalışmaları yapıyor, yaptırıyordu. ABD kaynaklı yeni emperyalizme ortam hazırlamak için önce ışıkları söndürmek gerekiyormuş. Hazırlanan plana göre, sonra karşı koyanları ezerek öbürlerine gözdağı vermek vardı. Daha sonra da her türden din okuluyla, aşırı derecede çoğaltılan cami hutbeleriyle, antikomünist yayınlarla gençliği, öğretmenleri uşaklaştıracaklar. Böylece Türkiye akla, bilime, öz çıkarlarına ters, karanlık bir ortamın içine itilecek. İstedikleri fazlasıyla gerçekleşti.

Ama tam olmuyor. Öğretmenlerin tümü uşaklaşmıyor. Gençlik de, öğretmenler de uyanan işçilerle, köylülerle birlikte faşizmin her türlüsüne direniyor. Emperyalizme teslim olmayanlar çoğalıyor. Asmaya, yargılamasız öldürmeye kadar götürdüler işi. Acemi faşizm ustalaştı, şimdi pençelerini çok yönlü saplıyor. Dil Kurumu, Tarih Kurumu, sendika federasyonu, federasyon, parti... ne varsa kapatıp ezmeyi sürdürüyor. Güya başarılı olacak, güya kurtulacak. Haha! Kurtulsa İtalya'yı teslim alan Musolini kurtulurdu. Başarsa Almanya'yı teslim alan Hitler başarırdı. Hahaha!

(Duisburg, 1992)

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleri Üstüne Sözler

Köy Enstitüleri'nde çalışmasak, çalışanla çalışmayanı ayırt edemezdik.

Aydın Arıkök
Pulur Köy Enstitüsü Müdürü

Uluslararası eğitim kongrelerinde Köy Enstitülerimizin bünyesini, çalışma yöntemlerini haklı bir övünme ile anlatabiliriz; özellikle buradan yetişen gençlerimizi ileri kültürlü, ileri görev ve sorumluluk duygulu gençler olarak gösterebiliriz.

Prof. Muzaffer Şerif Başoğlu

Sizlere yasalarla verilmiş olan yetkilerden başka birçok idare yetkisi ve olanağı da verilmiş bulunmaktadır. Bunların hepsinden amaç topluma vefalı, yeni, diri, çalışkan, dürüst, cesur, becerikli, meşşakate dayanabilen, zorluk ne olursa onu yenebilen, tuttuğunu koparan, toplumsal hayatın her aşamasını etkileyebilen, toprağa bağlı, köklü, yaşamdan zevk alan, yaşamaya doymayan, insanları ve yaşamı seven, ölümü tanımıyan yurttaşlar yetiştirmemiz içindir.

İ. Hakkı Tonguç
(17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı yasa çıkınca
Köy Enstitüsü müdürlerine yazdığı
2 Ekim 1940 günlü mektubundan)

Enstitüler batı kopyası değildir. Kendi gerçeklerimizden hareket edilerek getirilmiş, bize göre kurumlardır. Enstitülerin amacı, kor-

Levent Şahverdi Arşivi

kunç şekilde mevcut köy-şehir farkını ortadan kaldırmaktır. Öteki öğretmen okullarından yetişenler bu fark yüzünden köylere gitmek istemiyor. Köyü, köyün içinden aldıklarımızla kımıldatmaya koşulur zorluyor bizi. Dedikodular, endişeler, köyün uyanmasını, memleket bütününün refaha kavuşmasını çıkarına aykırı gören kaynaklardan geliyor.

Ferit Oğuz Bayır

Son yıllarda tasavvurumdaki okullar Türkiye'de kurulmaktadır. Bu okullar Köy Enstitüleridir.

Prof. John Dewey

Dünyanın hiçbir yerinde böylesine yararlı ve anlamlı eğitim kurumları görmedim.

Georges Duhamel

Türkiye'de Köy Enstitülerinin rahatsız ettiği insanlar, bütün devrimlerin rahatsız ettiği insanlardır: Hacılar, hocalar, ağalar, para babaları, eski bey paşa oğulları, medrese kalıntıları, ulema bozuntuları ve bunlara yaranan yada kananlar. Atatürk Anadolu halkıyla birlikte Kurtuluş Savaşını yalnız dış sömürgenlere karşı değil, bu iç sömürgenlere karşı da kazanmıştı. O sağken süt dökmüş kedi gibiydi hepsi. Sonradan yoksul ve bilgisiz yurttaşlarımızın dertleriyle güçlenip aslan kesilmeye başladılar. "Din iman gitti, ahlâk, Türklük gitti, Türkçe gitti!" yaygaralarıyla oy avına çıktılar ve olanlar oldu.

Sabahattin Eyüboğlu

Bütün askeri ve siyasi hayatımdaki vazifelerin hiçbirini kaale almadan diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağım. Biri Köy Enstitüleri, öbürü çok partili hayattır.

İsmet İnönü

Levent Şahverdi Arşivi

Bu hareket Türk eğitim tarihinde önemli bir aşamadır ve eğitime ekonomik ve sosyal bir yaklaşım sorunudur. Toplumu geleneksel Ortaçağ yaşamından modern çağa getirmek için yapılan bir girişim.

Prof. Yahya Kemal Kaya

Ben üç şeyle övünmesini isterim Türkiye'nin: Atatürk'ün gerçekleştirdiği kendine dönüş ve bağımsızlık politikası, Hakkı Tonguç'un gerçekleştirdiği demokratik eğitim ve Nâzım Hikmet'in getirdiği insancıl, ulusal şiir.

Yaşar Kemal

Köy Enstitülerinde kız ve erkek öğrencilerin oluşturduğu bir müzik topluluğu, bize verdikleri batı müziği konserinde Beethoven ve Mozart'ın parçalarını hatasız çaldılar.

Prof. Schwarz Kessler

Köy Enstitülerinde günlük yaşam, kalk kampanasının ala şafak vurmasıyla başlardı. Soğuğu sıcağı, kışı yazı hep aynıydı. Yataklıklarda canlanma, alanlarda kaynaşma, derken halaya ve türküye dönüşürdü. Mandolin ve akordion sesleri karşı tepeleri çınlatmaya, bin kişiden oluşan bir halka, hey hey'lerle birlikte bir tek ayak, bir tek kol gibi halay çekmeye çoktan başlamıştır. Ruhun ve bedenin gerçek eğitimi olan bu coşkulu sürede Sivas ağırlamasından tutun, Tavas kırmasına kadar aklınıza gelebilecek ne kadar oyun varsa, Harmandalı'sıyla, Bengi'siyle oynanırdı. Sonra büyük alanda toplanılır, iş ve ders yerlerine gidiş başlardı.

Mahmut Makal

Batılıların Türk Pestalozzisi diye adlandırdığı değerli eğitimbilimcimiz İsmail Hakkı Tonguç zulmün ve haksızlığın her çeşidine uğratılmıştı. Eğitim düşmanlarının saldırılarına ulu bir çınar sesizliğiyle katlanan bu eşsiz insan Sokrates gibi çevresine aydınlık saçmakta devam ediyordu. Karagüç yenilecekti; yaşamanın amacı

Levent Şahverdi Arşivi

ileri millet olarak yaşamaktı. Bilgisizliğe, geriliğe yaslanarak "cezbe halinde" iktidar sürmek cinayetlerin en büyüğü idi. Zaferi mutlaka aydın güç kazanacaktı.

Aziz Nesin

Siz demokrasiye ulaşmanın gerçek yolunu bulmuşsunuz. Bu Enstitüler dengeli ve uyumlu bir toplum tipinin garantisidir. Enstitülerinizde, ülkenizin kendi bünyesinden, öz kaynağınızdan fışkırma güçlü, sağlıklı bir gençlik buldum.

Jeanette Rakin (1946)
ABD Meclisi'nin ilk kadın üyesi

Bütün dünyada eşine hemen hemen hiç raslanmayan çok özgün ve gerçekten cesaretli bir girişim. Burada yetişen köylü gençlerini köylerine geri yollamak ve oradaki çocukları yetiştirmek üzere görevlendirmek olağanüstü bir buluş. Ders programlarına gelince, köyü ve köylüyü ekonomik ve sosyal bakımdan kalkındırabilecek şeylerin hemen hepsini toplamıştır. Türkiye'nin Köy Enstitüleri, birçok memlekete olabileceği gibi Portekiz'e de çok iyi bir örnektir. Bilirsiniz ki Portekiz'de köyler birbirine oldukça uzak kurulmuştur ve gene acıyla belirteyim, çoğu bugün öğretmensizdir. Sizin Enstitüleri görmekle elime eğitim alanında çok geniş bir konu geçirmiş oldum.

Gazeteci Manuel L. Rodriques (1946)

Köy Enstitüleri kapatılmamış olsaydı, taa 30 yıl önce Türkiye'de okur yazar olmayan kalmayacaktı. Plân program buydu. Köy Enstitülerinin kapatılması sonucu, geri bırakılmış köydekiler, köylüler, kentlere akın ettiler. O da insan, yaşanmaz yerde kim oturur? Köyler kalkındırılmadığı için gecekondular oluştu büyük kentlerde. Köyler kentlere taşındı. Büyük kentlerin bir köşesinde, bir bucağında, kendilerine yer buldular acıları göze alarak.

Mustafa Ekmekçi

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleri düşüncesi artık tüm milliyetçilerin ve toplumcuların malı olmuştur. Enstitüler kapandı, ama düşünce olarak capcanlı duruyor.

Prof. Bahri Savcı

Eğer Köy Enstitüleri yöntemleri yürütülseydi, eğer Köy Enstitüleri devam etseydi, bugün Türkiye'de okuma yazma bilmeyen vatandaş kalmayacak, kafası ışımayan köylü çocuğu mumla aranacaktı.

İlhan Selçuk

Köy Enstitülerine indirilen darbe, Türk toplumunun çok ötesine taşan, bütün geri kalmış ülkelere yönelen bir ihanetin ifadesidir.

Prof. Mümtaz Soysal

Köy Enstitüleri 600 yıllık Osmanlı devletinin ümmetleştirdiği ve suskunlaştırdığı bir halkın uyanışına ve kurtuluşuna öncülük etmiştir.

H. Nedim Şahhüseyinoğlu

Köy Enstitüleri, ulusal bağımsızlık savaşımızın temelini oluşturan "tam bağımsızlık" ilkesinin bölünmez bir parçası olan eğitimde ve kültürde bağımsızlığın gerçek örneklerinden biri idi; gerçekten cumhuriyetçi, gerçekten ulusal kuruluşlardı.

Prof. Server Tanilli

Köy Enstitüleri, öğrencilerini yönetime katarak, insan gelişimine özgürlük tanıyarak, tartışma ve eleştirme geleneğini kurarak, tabana dayalı bir demokrasinin gerçek örneklerinden birini vermiştir; bunun gibi Köy Enstitüleri, yaşamı ve kitabı, yeni bir kültür yaratmanın koşulları, özgürlüğün gerçek yolları olarak, eğitimin ve öğrencilerin dünyasına ardına değin açmıştır. Köy Enstitülerinde

Levent Şahverdi Arşivi

kitap yasağı ve düşünce suçu yoktu. Sistem, böylesi bir ortamda, kendi arasından birçok sanatçının, bilimcinin çıkmasını sağlamış, köy sorunlarının sanat aracılığıyla belirlenmesinde, işlenmesinde rol oynamış, yeni bir aydın türü yetişmiştir.

Prof. Server Tanilli

Köy Enstitülerini bitirenler arasında edebiyatımızın yüz akı sanatçılar çıkmıştır; Fakir Baykurtlar, Mahmut Makallar, Dursun Akçamlar, Adnan Binyazarlar, Talip Apaydınlar, Mehmet Başaranlar... Saymakla bitmez. Yetersiz bir sistem nasıl olur da böyle ürünler verebilir?

Prof. Server Tanilli

Yaşamın amacı, ileri millet olarak yaşamaktır. Ortaçağ hayatından farksız, geri bir hayata razı olan insan kalabalığıyla çağımız uygarlığına katılamayız, diri millet haline gelemeyiz.

İ. Hakkı Tonguç

Uygulanmayan bilgi ve boş ve lüzümsuz bilgidir. Bir şeyi yapıyorsak aynı zamanda biliyoruz demektir. Doğru, iyi, düz yazamıyor ve resim yapamıyorsak, anlatmak istediğimiz konuyu bilmiyoruz demektir. Bir olayın deneylerini yapmaktan, müzik parçalarını bir âlet ile çalmaktan yada notaya uygun olarak söylemekten âciz isek, o olayı yada parçayı bilmediğimiz anlaşılır. İlgili kitabı yada dergiyi okuyarak, doğayı ve sosyal hayatı inceleyerek bilgi edinemiyorsak; kitapta yazılanı yada öğretmenin anlattığını ezberleme yolunu tutmuş, iskolastiğin tutsağı haline gelmişiz demektir. Köy Enstitülerinde yetiştirilen çocuklar iskolastiğe köle olmaktan kurtarılmaya uğraşılmıştır.

İ. Hakkı Tonguç

Levent Şahverdi Arşivi

Köy ile kent arasında uçurum açmışınız. Birkaç Köy Enstitüsünü gördükten sonra anladım ki, bu uçurum kurumlarla giderilebilir. Bu eğitim kurumları, köy ile kent, halk ile okumuşlar arasındaki uçurumu doldurmak için pek becerikli biçimde bulunmuş bir çözümdür.

Prof. Arnold Toynbee

Tonguç, öğrencilerin kesinlikle dövülmemelerini, enstitü yöneticilerine duyururken, genelgesinde, "Öğretmen öğrenciyi tokatladığı takdirde, öğrenci de ona tokat atabilir!" der. Bu bizim eğitim yaşamımızda görülmemiş bir şeydir. Osmanlı eğitim sistemi, "Hocanın vurduğu yerde gül biter" anlayışını benimsemiştir. Tonguç, köylü çocuklarını alıp eğitmeye başlar başlamaz, onlara kişilik vermekle işe girişmiştir. Enstitüleri asıl yönetecek olanlar, öğretmenler değil, öğrencilerdir. Öğretmenler öğrenciler için vardır, öğrenciler öğretmenler için değil. Bu anlayış, Köy Enstitüleri dışında, bizim okullarımıza, eğitim, kamu kurumlarımıza hiç ama hiç yerleşmedi.

Mustafa Ekmekçi

Halk yönetimi, demokrasi, eğitimle başlar ve gerçekleşir. Köy Enstitüleri öğrencilerini öğretime katarak, insan gelişimine özgürlük tanıyarak tartışma ve eleştirme geleneğini kurarak, tabana dayalı bir demokratik düzenin gerçek örneğini vermiştir.

TÖS Devrimci Eğitim Şurası, 1968

Köy Enstitüleri deneyimi, bize şunu da öğretmiştir ki memlekette hükümetle halk arasındaki en verimli ilişki biçimi tatlı söz, eşitlik ve işbirliğidir. Onura, kuvvete, şiddete, yönetenle yönetilen arasındaki uzak ilişki bulundurmaya, vâsiliğe dayanan otorite türleri; bu memlekette sökmez ve iyi sonuçlar vermez.

Ahmet Emin Yalman

Levent Şahverdi Arşivi

Tonguç, iri vücudu içinde çok duygulu, titreyen bir yürek taşırdı. Bir gün Köy Enstitülerinden birinde bir kadın öğretmenin yeni gelmiş bir kız çocuğunu dizine yatırmış başından bitini ayıklarken görmüştük. Biraz sonra birbirimize baktığımız zaman gözlerimizde akan yaşları bulmuştuk.

Hasan Âli Yücel

Köy Enstitülerinin kusurlarını bana verin, başarıları sizin olsun.

Hasan Âli Yücel

Levent Şahverdi Arşivi

Köy Enstitüleri Üstüne Kitaplar

Türkçe:

AĞANOĞLU, Halit: *Köy Enstitüleri Yolunda*, 1949.

AKTAN, M. Asaf: *Canlandırıcı Eğitim Yolunda*, İzmir 1991.

APAYDIN, Talip: *Köy Enstitüleri Yılları*, Ankara 1967.

ARMAN, Hürrem: *Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ankara 1969.

ARMAN, Hürrem: *Piramidin Tabanı I, Anılar*, Ankara 1969.

ARMAN,Hürrem: *Piramidin Tabanı II, Anılar Arkın Yayınevi*, İstanbul 1990.

BALKIR, S. Edip: *Dipten Gelen Ses Arifiye Enstitüsü*, İstanbul 1968.

BALKIR, S. Edip: *Eğitimde İki Anıt: Tonguç; Yücel*, İstanbul 1969.

BALKIR, S. Edip: *Arifiye Köy Enstitüsü 1940-46*, Hür Yayınevi, İstanbul 1974.

BAŞ, Arif: *Köy Enstitülü Yıllarımla Anılarım*, Martı Yayınları, İstanbul 1974.

BAŞARAN, Mehmet: *Tonguç Yolu; Köy Enstitüleri, Devrimci Eğitim*, Varlık Yayınları, İstanbul 1974.

BAŞARAN, Mehmet: *Sabahattin Eyüboğlu ve Köy Enstitüleri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1990.

BAŞARAN, Mehmet: *Aydınlanma Yolunda Eğitim Emekçisi Ferit Oğuz Bayır*, Kartal Belediyesi Yayını, İstanbul 1993.

BAYIR, Ferit Oğuz: *Köyün Gücü, Kendi Yayını*, Ankara 1971.

BAYKURT, Fakir: *Dorfinstitute in der Türkei-Türkiye'de Köy Enstitüleri Ortadoğu Verlag*, Oberhousen 1994.

BAYRAK, Mehmet: *Köy Enstitülü Ozanlar ve Yazarlar*, TÖB-DER Yayınları, Ankara 1978.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit: *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri, Tarihsel Bir Çerçeve*, Dikili Belediyesi Yayınları 4, 1993.

BİR Kurul: *Kuruluşunun 50.Yılında Köy Enstitüleri*, Eğit-Der Yayınları, Ankara 1990.

Levent Şahverdi Arşivi

CANDOĞAN, Galip: *İvriz Köy Enstitüsündeki Öğrencilik Yıllarım*, Kendi Yayını, Konya 1991.
CANDOĞAN, Galip: *Tonguç'un Köy Öğretmeni*, Sunucu Yayınlar, İzmir 1992.
CANDOĞAN, Galip: *Köy Enstitüleri Sistemi ve Çağdaş Eğitim*, Dikili Belediyesi Yayınları 6, 1993.
CİMİ, Mehmet: Tonguç Baba, *Ülkeyi Kucaklayan Adam*, Akyüz Yayınları, İstanbul 1990.
DAĞLAR, Ahmet Lütfü: *Düziçi Köy Enstitüsü ve Sonrası Kimi Anılarım*, İzmir 1987.
DEMİRTAŞ, Abdullah: *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, Dikili Belediyesi Yayınları 5, 1993.
EKMEKÇİ, Mustafa: *Öksüz Yamalığı, Köy Enstitüleri*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996.
ERÇELEBİ, Hasan: *Köy Enstitülerinin Çağdaş Eğitim Yönetimine Katkıları*, Dikili Belediyesi Yayınları 2, 1993.
ESENDAL, Fethi: *Üretim İçinde Demokratik Eğitimden Dönüşün Öyküsü; Yalnız Kalanlar*, Memleket Yayınları, Ankara 1983.
EVREN, Nazif: *Poyraz Köyünden Köy Enstitülerine*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
EYÜBOĞLU, Sabahattin: *Köy Enstitüleri Üzerine*, Cem Yayınevi, İstanbul 1979.
GEDİKOĞLU, Şevket: *Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara 1971.
GEDİKOĞLU, Şevket: *Niçin Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri*, İdeal Matbaa ve Ciltevi, Ankara 1949.
GERAY, Cevat: *Köy Enstitüleri Uygulamasından Çıkan Sonuçlar*, Servis Matbaası, Ankara 1968.
GÜNER, İsmail Safa: *Köy Enstitüleri Hatıraları*, İstanbul 1963.
HACALOĞLU, Yücel: *Neden Köy Enstitüleri Değil?* Toprak Dergisi Yayını, İstanbul 1962.
İMECE Çalışanları: *Tonguç'a Kitap*, İstanbul 1961.
İNAN, M. Rauf: *Bir Ömrün Öyküsü I, II*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1986-88.
KANAR, Haşim: *Köy Enstitüleri, Eğitimde Atılım*, Selvi Yayınları, Ankara 1991.
KANSU, C. Atuf: *Tonguç'un Kitapları*, Ankara 1964.

Levent Şahverdi Arşivi

KAPLAN, Mevlüt; *Orhan Halil; Akgül Halim; Metin Mustafa; Güvendi Mustafa: Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, Dikili Belediyesi Yayınları: 3, İzmir 1993.
KIRBY, Fay: *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, Ankara 1961.
KORYÜREK, Seyfi: *İlkokulcu Öğretmen Gözüyle Köy Enstitüleri*, Görkem Yayınları, İstanbul 1991.
KORYÜREK, Seyfi: *Öğrenci Gözüyle Köy Enstitüleri*, Görkem Yayınları, İstanbul 1992.
KÖY ENSTİTÜLERİ ve ÇAĞDAŞ EĞİTİM VAKFI: *Köy Enstitüleri, Amaçları, İlkeler, Uygulamalar*, Ankara 1996.
MADARALI, Fikret: *Tonguç Işığı, Anılar*, Kendi Yayını, İstanbul 1980.
MADARALI, Fikret: *Kırk Yıl Arayla Türk Köyleri; Günlükler*; Kendi Yayını, İstanbul 1993.
MAKAL, Mahmut: *Köy Enstitüleri ve Ötesi*; Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979.
ÖZGEN, Bekir: *Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri*, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları: 1, İzmir 1993.
ÖZKUCUR, Abdullah: *Öğretmen Olacağım*, Özyürek Yayınevi, İstanbul 1983.
ÖZKUCUR, Abdulalh: *Köy Enstitüleri Destanı*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1985.
ÖZKUCUR, Abdullah: *Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü*, Selvi Yayınları, Ankara 1990.
ŞAHHÜSEYİNOĞLU, Nedim: *Köylünün Güneşi*, Prospero Yayınları, Ankara 1994
SAYDUR, Mehmet; YILMAZ, *Hayati Tahsin: Bir Tonguç Okulu, Gölköy Enstitüsü*, Görkem Yayınları, İstanbul 1994
SOYSAL, Emin: *Kızılçullu Köy Enstitüleri, 1-2*, İzmir 1940, 1943.
SOYSAL, Emin: *Köy Enstitülerinin Tarihçesi ve Kızılçullu Köy Enstitüsü*, Bursa 1945.
SEMERCİ, Bekir: *Türkiye'de İleri Atılımlar ve Köy Enstitüleri*, Özgür Yayın Dağıtım, İstanbul 1989.
TAHİR, Kemal: *Bozkırdaki Çekirdek*, İstanbul 1967.
TANİLLİ, Server: *Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?* Amaç Yayınları, İstanbul 1988.
TAŞ, Mustafa: *Şehit Arifin Fadimesi*, Kendi Yayını, Ankara, 1998.
TEKBEN, Şerif: *Canladırılacak Köy Yolunda*, Akçadağ Köy Enstitüsü Basımevi, 1947.

Levent Şahverdi Arşivi

TEKBEN, Şerif: *Neden Köy Enstitüleri?* Gençlik Dergisi Yayını, İstanbul 1962.
TONGUÇ, Engin: *Umut Yolu, Anılar*, Sergi Yayınevi, İzmir 1984.
TONGUÇ, Engin: *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ankara 1970.
TONGUÇ, İ. Hakkı: *İş ve Meslek Terbiyesi*, Ankara 1933.
TONGUÇ, İ. Hakkı: *İlköğretim Kavramı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1946.
TONGUÇ, İ. Hakkı: *Canlandırılacak Köy*, İstanbul 1947.
TONGUÇ, İ. Hakkı: *Pestalozzi Çocuklar Köyü*, Ankara 1960.
TONGUÇ, İ. Hakkı: *Mektuplarla Köy Enstitüsü Yılları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1969.
TÜTENGİL, Cavit Orhan: *Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler*, İstanbul 1948.
YALÇIN, Osman: *Bir Eğitimcinin Anıları*, Yaba Yayınları, İstanbul 1944.
YILMAZ, Hayati Tahsin: *Son Köy Enstitülü*, Görkem Yayınları, İstanbul 1991.

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizce:

EREN, Nuri: *The Village Institutes of Turkey, in: Journal of the Royal Central Asian Society, Vol. XXXIII*, London 1946, s. 281-288.

KAZAMIAS, Andreas: *Education and the quest for modernity in Turkey*, London, 1966.

KIRBY, Fay: *The Village Institude Movement of Turkey: an educational mobilization for social chamge, Phil. Diss. Colombia Univ., New York 1960* (Türkçesi: Türkiye'de Köy Enstitüleri, Ankara, İmece Dergisi Yayını 1961).

VEXLIARD, A/AYTAÇ, K: *The Village Institutes in Turkey*, in: Comp. Educ. Rev., Vol. 8 No.1 Juni 1964, s. 41-47.

Almanca:

BAYAM, Halime: *Mit im Stundenplan: Ackerbau und Theatergruppe. Eine modelhalfte Bildungseinrichtung: Turkische Dorfinstitute, in: birlikte, miteinander 6/1983*, s. 6-12 Berlin.

JÄSCHKE, Gotthard: *Die türkischen Dorfinstitute–zum Gedächtnis an Faik Reşit Unat, in: BUSTAN, Österreichhische Zeitschrift für Kultur, Politik und Wirtschaft in islamischen Ländern, 4/1964*, s. 10-14.

ŞAHİN, Necati: *Die turkischen Dorfinstitute, Dipl. Arbeit an der Uni. Köln*, 1984.

WIDMANN, Horst: *Ismail Hakkı Tonguç –ein "turkischer Pestalozzi", in: Orientierungspunkte internationaler Erziehung, Festschrift für Gottfried Hausmann, Hamburg 1971*, s. 252-275.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakir Baykurt'un, Cumhuriyet tarihimizde çok önemli bir yer tutan, kendisinin de yetiştiği Köy Enstitüleri üzerine yazdıkları: tarihçesi, önemi, işleyiş biçimi, özellikleri, katkıları, yurtta-dünyada yankıları, kapatılmasının nedenleri...

Yaşamın amacı, ileri millet olarak yaşamaktır. Ortaçağ hayatından farksız, geri bir hayata razı olan insan kalabalığıyla çağımız uygarlığına katılamayız, diri millet haline gelemeyiz.

İ. Hakkı Tonguç

Halk yönetimi, demokrasi, eğitimle başlar ve gerçekleşir. Köy Enstitüleri öğrencilerini öğretime katarak, insan gelişimine özgürlük tanıyarak, tartışma ve eleştirme geleneğini kurarak, tabana dayalı bir demokratik düzenin gerçek örneğini vermiştir.

TÖS Devrimci Eğitim Şurası, 1968

Tonguç, iri vücudu içinde çok duygulu, titreyen bir yürek taşırdı. Bir gün Köy Enstitülerinden birinde bir bayan öğretmenin yeni gelmiş köylü bir kız çocuğunu dizine yatırmış başından bitini ayıklarken görmüştük. Biraz sonra birbirimize baktığımız zaman gözlerimizde akan yaşları bulmuştuk.

Hasan Âli Yücel

Ben üç şeyle övünmesini isterim Türkiye'nin: Atatürk'ün gerçekleştirdiği kendine dönüş ve bağımsızlık politikası, Hakkı Tonguç'un gerçekleştirdiği demokratik eğitim ve Nâzım Hikmet'in getirdiği insancıl, ulusal şiir.

Yaşar Kemal

Siz demokrasiye ulaşmanın gerçek yolunu bulmuşunuz. Bu Enstitüler dengeli ve uyumlu bir toplum tipinin garantisidir. Enstitülerinizde, ülkenizin kendi bünyesinden, öz kaynağınızdan fışkırma güçlü, sağlıklı bir gençlik buldum.

Jeanette Rakin (1946)
ABD Meclisi'nin ilk kadın üyesi

Levent Şahverdi Arşivi